

HPF

HISTORICKO- PEDAGOGICKÉ FÓRUM

Internetový časopis o dejinách pedagogiky
a školskom múzejníctve

1-2/2021

1970
2020

múzeum
školsťva
pedagogiky

OBSAH

Dejiny školstva a pedagogiky

Vladimír Michalička: Jan Amos Komenský v diele Jozefa Máteja.....	4
Lukáš Trnkóci: Kremnický učiteľ Pavol Križko (pokračovanie).....	10
Marek Rímsky: Učiteľské pôsobenie Eduarda Krajňáka.....	22
Libor Bernát: Ján Kvačala a Štefan Adamovič : vzťah učiteľa a žiaka.....	35
Jaroslav Durec: Formovanie idey vysokoškolského vzdelávania učiteľstva národných škôl na príklade vzdelávacích inštitúcií v medzivojnovom období a jej vyústenie do vzniku Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave (1946 – 1953).....	50

Školské múzejníctvo

Sedemdesiatiny múzejného kurátora, historika školstva a pedagogiky PhDr. Vladimíra Michaličku, CSc. (Daniela Vančková).....	65
Pohľad na výskumnú a publikačnú činnosť PhDr. Vladimíra Michaličku, CSc., historika školstva a pedagogiky pri príležitosti jeho sedemdesiatych narodenín (Eduard Lukáč).....	71

Recenzie

Kodajová, Daniela a kol.: Sláva šlachetným VI. Učiteľ je okno do sveta a života (Martin Gabčo).....	75
Hábl, Jan et. al.: Utopizmus, nebol realizmus Komenského projektu nápravy vecí lidských? (Janka Medveďová).....	84

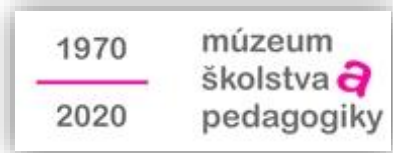
Správy

Medaile sú už rozdané. Správa z 13. ročníka Dejepisnej olympiády (Ľubica Kázmerová – Katarína Filipová).....	87
Anotácie.....	89
Pokyny pre prispievateľov.....	91

HISTORICKO-PEDAGOGICKÉ FÓRUM, roč. X, č. 1-2 / 2021

Internetový časopis pre dejiny pedagogiky a školské múzejníctvo

ISSN 1338-693X

Múzeum školstva a pedagogiky

Charkovská 1, 841 07 Bratislava

msap@cvtisr.sk

msap.sk/historicko-pedagogicke forum

Dočasná redakčná rada

PhDr. Vladimír Michalička, CSc., Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD., PaedDr. Lucia Vozárová, PhD., PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc., Mgr. Miroslava Slezáková, PhD.

Technická spolupráca

Mgr. Zuzana Kunšteková

Obálka

Medaila Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 1980, zbierkový fond
Múzeum školstva a pedagogiky, Bratislava

DEJINY ŠKOLSTVA A PEDAGOGIKY

JAN AMOS KOMENSKÝ V DIELE JOZEFA MÁTEJA

VLADIMÍR MICHALIČKA

Abstrakt: Príspevok sa svojou tematikou vracia k minuloročnému 350. výročiu úmrtia českého pedagóga Jana Amosa Komenského. Prináša súhrnný pohľad na komeniologické dielo Jozefa Máteja, ktoré je zastúpené početnými štúdiami, referátmi na zahraničných i domácich podujatiach, recenziami diel Komenského, komeniologickými prácami a správami z komeniologických podujatí. Aj s odstupom viac ako polstoročia sú stále inšpirujúce. Komenský bol aj náplňou jeho prednáškovej činnosti na Filozofickej fakulte UK v Bratislave.

Kľúčové slová: J. A. Komenský, J. Mátej, komeniológia

Abstract: The content of submitted contribution is focused on last year 350th anniversary of the death of Czech pedagogist Jan Amos Komenský. This text offers a complex view of commeniologist work of Jozef Mátej, represented by many studies, contributions from foreign and home conferences, Komenský's texts reviews, commeniological works and reports from commeniological meetings. Although they were created before a half of century in the past, they have been remaining inspiring still. Komenský was a topic of his lecture activity on Faculty of Arts of Comenius University in Bratislava.

Key words: J. A. Komenský, J. Mátej, Commeniology

Jozef Mátej aj po desaťročiach od svojej smrti zostáva jedným z najvýznamnejších predstaviteľov školskej historiografie uplynulého obdobia na Slovensku, pričom jeho dielo zostáva trvalým vkladom do našej historicko-pedagogickej vedy. Život a dielo Jozefa Máteja sú najmä v okruhu historikov školstva v hlavných rysoch známe a boli už aj zhodnotené.¹ K mnohým jeho prácam, osobitne k tým, ktoré mapujú staršie obdobia histórie školstva a pedagogiky na Slovensku či k vysokoškolskej učebnici Dejiny českej a slovenskej pedagogiky z roku 1976 (v spolupráci s kolektívom spoluautorov) sa vracajú aj súčasní bádatelia. Časť tohto vedeckého diela venoval Janovi Amosovi Komenskému a jeho pedagogickému odkazu na Slovensku.

Prvý príspevok o Komenskom zverejnil ako 23-ročný učiteľ na pokračovanie v roku 1946 na stránkach regionálneho týždenníka Novohradské hlasy. Nazval ho **Komenského rady matkám**. V tomto novinovom článku, ktorý možno označiť ako krátku štúdiu, išlo o detailnejší historický komentár k hlavným výchovným zásadám predškolskej pedagogiky ako ich pretlmočil zo známeho diela Infomatórium školy materskej (1632). Odvtedy sa k životu a dielu tejto osobnosti neustále vracal, komeniologická problematika sa stala jeho celoživotnou vedeckou témou. V Mátejovej personálnej bibliografii za roky 1946 – 1987 máme zaevidovaných 28 štúdií, článkov a vystúpení, 16 recenzií publikácií s komeniologickou

¹ Pre bližšie poznanie jeho života a diela je možné využiť monografiu M. Mihálochovej: *Život a dielo Jozefa Máteja*. Bratislava: Z-F Lingua, 2008.

tematikou a správ o komenologických podujatiach, v celku teda 41 príspevkov. Spoločne s Ondrejom Pavlíkom sa podieľal na jubilejnej publikácii Ján Amos Komenský – život a dielo (Bratislava: Osvetový ústav, 1970), pre ktorú spracoval životopisnú časť.

Záujem o život a dielo „Učiteľa národov“ u neho pramenil predovšetkým z vplyvu rodinného učiteľského prostredia, poznamenaného ideou česko-slovenskej vzájomnosti, v ktorom vyrastal. Spoluúčinkoval na ňom aj spontánny záujem o českú (a zvlášť protestantskú) históriu, ako aj na neskoršie rozhodnutie zamerať sa na historicko-pedagogickú problematiku. Prostredníctvom štúdia života a diela zakladateľa modernej komeniológie, Jána Rodomila Kvačalu, sa mu táto tematika opätovne ponúkala na spracovanie.

V roku 1959 sa Jozef Mátej už ako vysokoškolský učiteľ a nádejný historik pedagogiky prezentoval na stránkach pedagogického časopisu Jednotná škola dvomi závažnými príspevkami, recepciou života a diela Komenského v slovenskej pedagogickej spisbe. V prvej štúdií **Komenský v slovenských pedagogických časopisoch v rokoch 1859 – 1879** urobil vyčerpávajúci prierez dobovou pedagogickou časopiseckou produkciou (Priateľ školy a literatúry, Evanjelická škola, Konfesionálna škola a Slovenský národný učiteľ) a podrobnejšie priblížil obsah príspevkov, ktoré sa venovali osobnosti J. A. Komenského. V nadväzujúcej štúdií **Komenský v pedagogickom časopise Dom a škola (roky 1885 - 1897)** podrobnejšie sledoval obraz J. A. Komenského na stránkach najhodnotnejšieho slovenského pedagogického časopisu 19. storočia. Charakterizoval a na mnohých miestach aj hlbšie analyzoval príspevky jednotlivých autorov článkov na stránkach časopisu Dom a škola, hodnotil ich prínos a odozvu medzi slovenským učiteľstvom. Z oboch príspevkov je už zrejмый dobrý prehľad Jozefa Máteja v historickej problematike slovenského školstva a pedagogiky 19. storočia. V oboch využil materiál vtedajších pedagogických časopisov (ako predstupeň neskoršieho archívneho výskumu), ktorý dovtedy nebol ešte tak dôsledne preskúmaný, čím sa etabloval ako perspektívny bádateľ zameraný aj na komeniologickú problematiku, osobitne na otázky prezentovania J. A. Komenského a jeho diela v slovenskej pedagogickej tvorbe. Oba príspevky patria k tomu najhodnotnejšiemu a najtrvácnejšiemu, čo vytvoril v päťdesiatych rokoch 20. storočia.

V šesťdesiatych rokoch sa jeho vedecký, výskumný a publikačný záujem preniesol aj na ďalšie oblasti. Pozornosť zamerl na také témy ako Ján Kvačala, gymnáziá matičného obdobia, učitelia v SNP, či dejiny učiteľstva. Komeniologické aktivity obmedzil na sčasti pasívnu účasť na komeniologických podujatiach, o ktorých na stránkach pedagogickej tlače informoval, na publikovanie recenzií diel Komenského a iných komeniologických prác. Avšak aj v kontakte s inými historicko-pedagogickými témami nachádzal stopy života a diela J. A. Komenského.

Po roku 1970 sa ku komeniológii vrátil aj s vlastnými autorskými prácami. Oživenie jeho záujmu súviselo v prvom rade s oslavami 300. výročia úmrtia J. A. Komenského, ktoré sa uskutočnili vo vtedajšom Československu i mimo našej republiky. Na troch takýchto zahraničných podujatiach sa osobne a aktívne zúčastnil.

Prvá jeho cesta smerovala do Amsterdamu, ktorej sa zúčastnil ako reprezentant Slovenska spoločne s Jánom Čaplovičom z vtedajšej Matice slovenskej v Martine. Vo svojej správe uverejnenej v Jednotnej škole stručne rekapituluje príspevky hlavných rečníkov, avšak nedozvedáme sa z nej, či Jozef Mátej vystúpil s diskusným príspevkom. V správe sa však kriticky vyjadruje k vystúpeniu jedného z maďarských účastníkov konferencie, ktorý

Komenského označil ako potomka maďarského národa poznámkou: „... v budúcnosti by maďarskí kolegovia nemali na takéto vedecké podujatia vysielat' ako svojich reprezentantov ľudí, ktorí nerozmyslenými slovami pobúria príslušníkov národa, ku ktorému sa Komenský počas svojho života vždy hrdo a otvorene hlásil!“² Toto vyjadrenie svedčí o jeho hlbokom vzťahu ku Komenskému.

V tej istej časopiseckej správe podrobne referuje aj o ďalších dvoch medzinárodných komeniologických konferenciách v Moskve a Tbilisi. Na moskovskom podujatí sa zúčastnil Jozef Mátej s Františkom Karšaiom z vtedajšej Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove a s českými kolegami Miroslavom Ciprom a Josefom Novotným. František Karšai referoval o Komenského vplyve na slovenskú pedagogiku v 17. a 18. storočí. Jozef Mátej nadviazal na jeho vystúpenie komplementárne koncipovaným koreferátom **Komenského vplyv na slovenskú pedagogiku v 19. a 20. storočí**, v ktorom čerpal zo svojich starších príspevkov z päťdesiatych rokov ako aj z prác, ktoré sa dotýkali obdobia I. ČSR, vojnovnej Slovenskej republiky a povojnového obdobia.

Na moskovskú konferenciu bezprostredne nadväzovalo komeniologické sympóziu v hlavnom meste vtedajšej Gruzínskej SSR Tbilisi. Zúčastnili sa jej najmä domáci historici pedagogiky, predovšetkým aj v Československu známi a u nás publikujúci komeniológovia Georgij Nikolajevič Džibladze a David Onisimovič Lordkipanidze. Jozef Mátej vo svojej správe opätovne neuvádza, či vystúpil na konferencii s príspevkom, ale vyzdvihuje srdečné prijatie slovenských komeniológov. Gruzínski hostitelia im pripravili aj bohatý program mimo sympózia, o. i. aj návštevu mesta Gori, rodisko J. V. Stalina (sic!).³

Koncom roku 1970 sa zúčastnil ďalšej medzinárodnej komeniologickej konferencie Jan Amos Komenský a náprava vecí ľudských v Prahe, o ktorej obsérne referoval v *Jednotnej škole*. Hneď v úvode vyzdvihuje, že prítomnosťou 194 účastníkov z 27 štátov bola vyvrcholením osláv Komenského výročia v Československu a bola hlavným podujatím medzinárodného Roku výchovy vyhláseného UNESCO-m. Na konferencii vystúpil aj Jozef Mátej, v správe z podujatia však pre zmenu neuviedol titul svojho príspevku a nepodarilo sa nám ho ani z dostupných podkladov identifikovať.⁴

V roku 1979 sa zúčastnil poľsko-českého komeniologického sympózia, ktoré sa konalo v poľskom Lešne. Na tomto podujatí vystúpil so svojou tradičnou témou *Pedagogický odkaz Jana Amosa Komenského na Slovensku*, ktorý bol v poľskom preklade publikovaný aj v zborníku.⁵

V roku 1970 sa z podnetu Františka Karšai a jeho spolupracovníkov uskutočnila na pôde Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove medzinárodná vedecká konferencia *Komenský a Slovensko pri príležitosti jeho 300. výročia úmrtia*. S hlavným príspevkom celého podujatia vystúpil práve Jozef Mátej. Vo svojom referáte **Pedagogické dedičstvo J. A. Komenského na Slovensku** načrtol široký obraz prenikania Komenského pedagogických ideí, učebníc i osobného vplyvu od čias jeho prvých návštev svojich

² Mátej, J.: Komeniologické konferencie v Holandsku a Sovietskom zväze. In: *Jednotná škola*, 23, č. 2 (1971), s. 182.

³ Tamže, s. 186.

⁴ Mátej, J.: Medzinárodná konferencia Jan Amos Komenský a náprava vecí ľudských. In: *Jednotná škola*, 22, č. 10 (1970), s. 951 – 954.

⁵ Pedagogiczna spuścizna Jana Amosa Komenskiego w Slowacji. In: *Polsko-czeskie sympozjum komeniologów Leszno 27. – 28. maja*. Leszno: Leszczyńskie towarzystwo kulturalne, 1979, s. 86 – 100.

prívržencov pôsobiacich na slovenskom území, cez novovek až po obdobie prvej ČSR, prvej Slovenskej republiky a obdobia po roku 1945. Svoje vystúpenie ukončil priáním, aby Komenského dielo bolo „... aj v budúcnosti v centre vedeckého záujmu historikov pedagogiky na Slovensku“.⁶ Podstatná časť z jeho prešovského vystúpenia bola publikovaná aj v Učiteľských novinách. Vedecká konferencia bola vynikajúco pripravená ako po organizačnej, obsahovej i spoločenskej stránke a stala sa základom tradície prešovských komeniologických podujatí, ktoré Jozef Mátej vždy podporoval svojou aktívnou účasťou na rokovacom programe. Prešovská komeniologická konferencia vytvorila ideálnu pôdu, aby sa sem na dlhšie obdobie premiestnilo ťažisko komeniologického bádania na Slovensku (F. Karšai, A. Čuma, E. Lukáč a mnohí ďalší).⁷ Osobitne treba vyzdvihnúť účasť a aktívne vystúpenia početnejšej skupiny zahraničných účastníkov, čím sa Slovensko prezentovalo ako významné centrum komeniologického bádania.

Tradícia komeniologických podujatí v Prešove pokračovala v roku 1972 usporiadaním vedeckého sympózia pri príležitosti 380. výročia narodenia J. A. Komenského pod názvom Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského. Odznelo na ňom celkovo osem vystúpení. Jozef Mátej sa prezentoval príspevkom **Demokratické prvky v náhľadoch J. A. Komenského na vysokú školu**, ktorý bol publikovaný aj v zborníku.⁸ Podal v ňom prehľad Komenského názorov na začlenenie vysokých škôl do systému škôl, na metodiku a výber obsahu vzdelávania a na ďalšie problémy ako ich Komenský prezentoval v početných pedagogických prácach.

V roku 1975 sa v Prešove konalo ďalšie z komeniologických podujatí pod názvom Vplyv pokrokového dedičstva Jana Amosa Komenského na vývin socialistickej pedagogiky a školstva. Tento raz bolo koncipované ako I. slovensko-maďarské sympóziu. Odznela na nej takmer dvadsiatka vystúpení slovenských, českých a maďarských komeniológov s cieľom zmapovať, ako sa premietli Komenského pedagogické myšlienky do teórie a praxe socialistickej pedagogiky a školstva. Jozef Mátej vystúpil na sympóziu s príspevkom **Komenského názory na riadenie školskej výchovy a socialistická pedagogika**. Vychádzajúc z Komenského Veľkej didaktiky a niektorých ďalších jeho pedagogických prác analyzoval jeho požiadavky na riadenie školskej výchovy, vyučovanie, na žiaka, na učiteľa, riaditeľa a školského inšpektora a konštatoval, že mnohé z jeho požiadaviek sú v súlade s názormi klasikov socialistickej pedagogiky, najmä A. S. Makarenka.⁹

S obdobným príspevkom **Komenského názory na riadenie školskej výchovy a socialistická pedagogika** sa Jozef Mátej v roku 1977 aktívne zúčastnil medzinárodnej komeniologickej konferencie Komenský a spoločnosť v poľskom hlavnom meste.¹⁰ Vo svojom príspevku sa venoval Komenského názorom v oblasti školského vyučovania.

⁶ Mátej, J.: Pedagogické dedičstvo J. A. Komenského na Slovensku. In: *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 43.

⁷ Pozri podrobnejšie: Lukáč, E.: *Prínos prešovských vysokoškolských pedgógov k rozvoju komeniológie na Slovensku*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015. 142 s.

⁸ Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského. Bratislava: SPN, 1974, s. 53 – 58. Pozr.: *Komeniologické sympóziu v Prešove*. In: *Jednotná škola*, 25, č. 1 (1973), s. 82 – 84.

⁹ Mátej, J.: Komenského názory na riadenie školskej výchovy a socialistická pedagogika. In: *Vplyv pokrokového dedičstva Jana Amosa Komenského na vývin socialistickej pedagogiky a školstva*. Bratislava: SPN, 1980, s. 73.

¹⁰ Mátej, J.: Komenského názory na riadenie školskej výchovy a socialistická pedagogika. In: *Komenski a wspolczesność*. Warszawa: PAN, 1977, s. 27 – 32.

Jozef Mátej sa pravidelne zúčastňoval na komeniologických podujatiach, ktoré sa konali v Čechách. Na komeniologickom seminári pod záštitou Pedagogického ústavu J. A. Komenského ČSAV v roku 1974 vystúpil s príspevkom **Význam prof. dr. Lukasa Kurdybachu pre československo-poľské komeniologické styky**, v ktorom vyzdvihol prínos tohto poľského historika pedagogiky k poznávaniu Komenského života a diela. Príspevok bol publikovaný aj v zborníku z podujatia.¹¹ Takmer plný text tohto vystúpenia publikoval v roku 1975 aj v *Jednotnej škole*. Za svojho života bol pravidelným hosťom na komeniologických podujatiach v Přerově či v Uherskom Brode.

Pravidelne sa zúčastňoval komeniologických podujatí, ktoré v sedemdesiatych rokoch 20. storočia začal organizovať Vlastivedný ústav v Přerově – Muzeum J. A. Komenského z iniciatívy významného moravského komeniológa Františka Hýbla. Na kolokviu *Tradície J. A. Komenského medzi českým a slovenským učiteľstvom*, konaným v roku 1974, vystúpil s referátom **Vzťah slovenských učiteľov ku Komenskému v druhej polovici 19. storočia**, vychádzajúcim z referátu, ktorý predniesol v Uherskom Brode.¹²

V domácej pedagogickej tlači sa v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch prezentoval viacerými obsiahlejšími príspevkami. V časopise *Rodina a škola* publikoval na pokračovanie seriál troch článkov pod spoločným názvom **Jan Amos Komenský 1592 – 1670**. V prvom predstavil čitateľom jeho životné osudy, pripomenul pedagogické pôsobenie na jednotlivých miestach, kde pôsobil (Čechy, Poľsko, Anglicko, Švédsko, Uhorsko (cesty po Slovensku) a Holandsko). V druhom článku sa venoval prínosu Komenského ako pedagogického mysliteľa. V treťom záverečnom príspevku priblížil jeho spoločenské náhľady, ktorými sledoval riešenie najzávažnejších problémov vtedajšieho sveta a predstavil ho ako významného spoločenského reformátora.

Pri komeniologickej tematike nemožno obísť ani Máteju recenzii knihy Františka Karšai *Jan Amos Komenský a Slovensko* (Bratislava: SPN, 1970).¹³ V recenzii, uverejnenej v hlavnom slovenskom pedagogickom časopise *Jednotná škola*, vyzdvihuje náročnosť úlohy, ktorú si Karšai vytýčil a niekoľko rokov s preňho príslušnou vedeckou akribiou skúmal Komenského vzťah k Slovensku a jeho vplyvanie na slovenskú školu a pedagogiku. Po prehľadnej informácii o obsahu a zameraní knihy konštatuje, že dielo Františka Karšai „je na vysokej vedeckej úrovni a je veľkým prínosom nielen pre československú, ale aj svetovú komeniológiu. Dúfame, že pomocou tejto priekopníckej knihy sa meno Slovenska dostane v súčasnom období do celého kultúrneho sveta...“¹⁴

Publikoval aj recenzie kníh, ktoré sa týkali ďalších prác o J. A. Komenskom z pera domácich i zahraničných autorov. Išlo o knihu Andreja Čumu, Dagmar Čapkovej, poľského historika pedagogiky Tadeusza Bienkowského a sovietske vydania dvoch zväzkov výberu z Komenského diela. V odbornej tlači niekoľkokrát informoval aj o komeniologických podujatiach v Poľskom Lešne a Varšave.

¹¹ Mátej, J.: *Význam prof. dr. Lukasa Kurdybachu pre československo-poľské komeniologické styky*. In: *Jan Amos Komenský a Poľsko*. Praha: Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV, 1975, s. 157 – 164.

¹² *Vzťah slovenských učiteľov ku Komenskému v druhej polovici 19. storočia*. In: *Tradície J. A. Komenského medzi českým a slovenským učiteľstvom v 19. a 20. storočí*. Přerov: Okresní vlastivědní museum, 1979, s. 24 – 30. Pozri aj: Pšenák, J.: *Tradície J. A. Komenského medzi českým a slovenským učiteľstvom*. In: *Jednotná škola*, 27, č. 3 (1975), s. 257 a nasl.

¹³ Mátej, J.: *František Karšai: Jan Amos Komenský a Slovensko*. In: *Jednotná škola*, 22, č. 10 (1970), s. 957 – 959.

¹⁴ Tamže, s. 959.

Jeho celoživotný záujem o Komenského mal gradovať a vyvrcholiť v osemdesiatych rokoch 20. storočia, keď si pripravoval materiál na spracovanie monografickej práce o tomto „učiteľovi národov.“ Dozvedáme sa o tom nielen z kuloárnych informácií, ale aj z listu adresovanému Slovenskému pedagogickému nakladateľstvu, v ktorom o. i. informuje, že pripravuje spracovanie monografie o J. A. Komenskom s plánovanými 13 kapitolami, ukážkami z Komenského diel v rozsahu 30 strán a 25 obrázkov. Rukopis plánoval predložiť tak, aby publikácia bola pripravená na zaradenie do edičného plánu SPN na roku 1983 (neskôr požiadal o preloženie termínu na rok 1987).¹⁵ Predpokladáme, že už v čase odoslania listu mal čiastočne rozvrhnutú látku a mal už rámcovo premyslenú celkovú koncepciu monografie. Žiaľ, jeho práca pre zaneprázdnenosť a neskôr zhoršený zdravotný stav pravdepodobne ostala len v štádiu úvah a prvých náčrtov. V jeho pozostalosti však nie je žiadny rukopisný materiál či poznámky, ktoré by konkretizovali pripravovanú prácu o J. A. Komenskom.

O skutočne mimoriadne intenzívnom vzťahu J. Máteja ku komeniologickej problematike dokladá pôvodca štúdie aj tým, že počas jeho štúdia pedagogiky v sedemdesiatych rokoch 20. storočia celý jeden semester dvojsemestrového kurzu dejín všeobecnej pedagogiky venoval práve tomuto Učiteľovi národov.

Aj keď paleta príspevkov Jozefa Máteja na margo života a diela J. A. Komenského mala niekoľko čiastkových tém, jeho ťažisko spočívalo v mapovaní ohlasu Komenského diela v slovenskej pedagogike staršieho obdobia, najmä druhej polovice 19. storočia. Predstavovala jeho najfundovanejší príspevok ku komeniologickej problematike v slovenskej historicko-pedagogickej spisbe.

PhDr. Vladimír Michalička, CSc.
kontakt: vladimir.michalicka12@gmail.com

¹⁵ Korešpondencia. Fond Jozef Mátej. Literárny archív SNK Martin, sign. 257 B 57.

KREMNIČKÝ UČITEĽ PAVOL KRIŽKO (POKRAČOVANIE)

LUKÁŠ TRNKÓCI

Abstrakt: Druhá časť príspevku mapuje druhú polovicu obdobia, ktoré P. Križko strávil ako kremnický evanjelický učiteľ. Či už opätovne z ľudskej stránky, ako i odbornej. Súčasťou je aj krátky popis obsahovej stránky výučby, ako aj jeho vedeckej práce v oblasti kremnického, respektíve slovenského školstva v danom období.

Kľúčové slová: Pavol Križko, Kremnica, učiteľ, predmety, historik

Abstract: The second part of the text focuses on the second half of the season, that has P. Križko has spent in office of the lutheran teacher. This is repeatedly observed from „human“ view in the same way as from scientific view too. The part of this is also a short description of educational content and a description of Križko's scientific work in the field of education in Kremnica or in the field of slovak education in that period too.

Key words: Pavol Križko, Kremnica, teacher, disputations, historical activity

Neúspech Pavla Križka so získaním nového postavenia v Banskej Bystrici podporil činnosť jeho neprajníkov. Pravidelne, keď sa konal 18. januára 1863 nový cirkevný konvent¹, na ktorom sa rozoberala aj školská otázka, bol Nemcami opäť obvinený. Tentokrát si za svoj hlavný dôvod vybrali to, že od detí údajne vyberal peniaze. „*Kdy bude konec mého pronasledování? Kdyže se již dostanu k pokoji?! Nekteří kremničané, ba takřečeno celá německá církev zdejší, jsou jakoby posedlí naproti mně. I na dnešním konventě mne Karel Wagner z více strán lživě obžaloval a když jsem se chtěl brániti, povstala celá německá církev s křikem, že mne nechtějí slyšeti ...*“² Križko reagoval aj na ženu, pani Petereckú, ktorá sa na neho sťažovala u farára. Jej tvrdenia, že doteraz riadne odvádza peniaze na školu, a že jej dcéra je poslušná, označil za klamstvo. Práve naopak, za celý predchádzajúci rok nezaplatila

¹ Došlo na ňom aj k zvoleniu nového dozorca tamojšej cirkvi, Alexandra Ujlakyho. Poddozorcom sa stal Jozef Galanda. MVSR, Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA BA), fond (ďalej f.) Pavol Križko (ďalej PK), krabica (ďalej kr.) 18, inv. č. 622, Denník 1862.

² „... Bylo to ale takto: p. far. Kossányi začal, že přišla jedna obstarná žena k němu, která má děvče v mé škole, jenž se, prý, dobře učí, a prosilo ho, aby byla od školského platu za toto své děvče osvobozená. Předešle že vyplatila vše na školu, teď ale že její muž jest nemocen a tak že nemůže zaplatiti od svého děvčete školský plat. Na toto hned povstal Karel Wagner a prudce mluvě, svědčil, že se školským platem na tolik trápím mých školáků, že si ani neznají, co počítí a že bych mohl s těmi 300 zlatmi, které mám spokojen býti, když jsou katolíctí učitelé s podobným platem spokojní. Táto celá obžaloba se mne bolestne dotkla, i chtěl jsem se ospravedlniti, nebyl jsem ale k slovu připuštěn. Teprv, když již všechny konventní předloby a práce byly ukončeny, prosil jsem, aby mi bylo dovoleno ospravedlniti se. Sotva to němci slyšeli, ihned odešli teměř všichni domů. Jen údové slovenské církve a několik němců zůstalo v konventě, aby mne slyšeli. K těmto jsem tedy promluvil nasledovně: Žel proniká srce mé, když vidím, že mzda mé tříroční práce, kterou jsem pro dobro církve zdejší podstoupil, jest tá, že se ani jen brániti nesmím, když na mne mojí odpůrcové křivě žalují! Znám jest, že jsem ani dne ani noci nelitoval, než celý čas svůj vynaložil na to, abych na blahu zdejší školy a skrze to i na blahu celé církve pracoval a teď co mám zato?“ SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1863.

zo školských poplatkov nič a jej dieťa³ považoval za to najdarebnejšie, ktoré mal v celej škole. Rovnako odmietal aj Wagnerove výčitky, že deti neustále obťažuje s platom, čo môže u nich len vyvolať stres a nechut' chodiť do školy. Deti dostávali od P. Križka na konci každého polroka lístok, na ktorom stálo, koľko majú za školu zaplatiť. Peniaze, na ktoré mal právo, si ale nevynucoval pod hrozbou žiadnych trestov, a aj deti, ktoré dlhšie nezaplatili, mohli chodiť do školy a vzdelávať sa. Obdobne reagoval aj na obvinenie, že ročný príjem 300 zl., teda rovnaký, aký majú katolícki učitelia, jemu nestačí. Odkedy nastúpil do Kremnice na pozíciu učiteľa sa jeho ročný príjem nikdy nedostal cez hranicu 250 zl.⁴ Keď pritom poukazoval na tieto skutočnosti a pred konventom sa obhajoval, u Nemcov to vyvolalo ďalšie pohoršenie. K. Wagner sa na P. Križka obrátil s krikom: „*řka, že jsem nevděčný na proti cirkvi, která se prý o mě blaho stará (!)*.“ V tomto smere mu už nebola umožnená ďalšia obhajoba. Čo tentokrát P. Križka najviac sklamarlo, bolo, že ani jeden zo Slovákov sa nepostavil na jeho stranu.⁵

Všetky tieto spory, prenasledovania, kritika a svojvôľa zo strany nemeckého obyvateľstva v meste, znechucovali P. Križka natoľko, že strácal vôbec záujem chodiť do školy, ako aj naďalej zotrvať v Kremnici. Do denníka si poznačil, že ak by sa uvoľnilo akékoľvek učiteľské miesto niekde na Turci, okamžite by sa bol oň uchádzal. V danej dobe ale žiadna taká spomínaná pozícia nebola voľná.⁶

Po novom rozdelení žiactva ostalo P. Križkovi v škole spočiatku 26 detí (23 chlapcov a dokonca aj tri dievčatá), ktorých počet sa zakrátko zvýšil na 36 (32 chlapcov a štyri dievčatá). Napriek všetkému zlému ostávalo pre neho vzdelanie a záujem detí o štúdium primárnym cieľom, čomu podriaďoval aj vlastné pohodlie.⁷ Uvedomoval si, že neustále zmeny v školskej

³ Zuzana Peterec (9-ročná žiačka tretieho oddelenia). Jej mravy ohodnotil P. Križko v školskom roku 1862/1863 za rozpustilé, usilovnosť chatrnou. Je zaujímavé, že aj napriek sporom s P. Križkom po rozdelení školstva na chlapčenské a dievčenské žiadala, aby mohla aj naďalej chodiť k nemu do školy. SNA BA, f. PK, kr. 38, inv. č. 763, Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Seznam a roztrídění evanj. a. v. slovenskou počáteční školu v Kremnici v prvím a druhém púletí školského roku 1862/1863 navštevovavších dítek.

⁴ Spory ohľadom platu boli vyriešené na ďalšom konvente konanom dňa 25. januára 1863. Schválilo sa, že plat slovenského učiteľa sa vyrovná jeho nemeckému kolegovi, teda 300 zl. ročne. O túto zmenu sa pritom pokúšal už takmer dva a pol roka, keď po prvýkrát o navýšenie žiadal najprv 30. augusta 1860 a následne ešte raz 2. marca 1862. Argumentoval aj tým, že musel hrať skoro na všetkých omšiach, keďže druhý učiteľ, Edward Gruy, nevedel organovať. K zvýšenému platu mal dostať aj 5 siah tvrdého aj mäkkého dreva na kúrenie (siah – merná jednotka na drevo; tzv. priestorová siah, obsah 3,410m³). Cez zimu v roku 1863/1864 však nič nedostal. Cirkve mala síce 50 siah dreva od mesta, no kvôli nedostatku financií v cirkevnej pokladnici si nemohla dovoliť zaplatiť jeho dovezenie z hory. Celkovo za november ani december nedostal P. Križko svoju mesačnú mzdu, čo ho donútilo si peniaze požičať, aby mohol splatiť ubytovanie a jedlo. Až na koniec mesiaca, 31. decembra, mu bola vyplatená mzda 25 zl. za november. O rok sa situácia ešte zhoršila, keď P. Križkovi prestali chodiť mesačné výplaty, konkrétne za mesiace máj a jún, ktorých hodnota bola 50 zl. SNA BA, f. PK, kr. 5, inv. č. 10, Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, Listy P. Križka rodičom z 30. 8. 1860; 17. 8. 1864; 1. 9. 1864. SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1863; Denník 1864. VLADÁR, J. a kol.: *Encyklopédia Slovenska V. zväzok: R – Š*. Bratislava: Veda, 1981, s. 230.

⁵ P. Križka sa v tomto čase snažili obviniť zo všetkého možného. V júni 1863 bol obžalovaný bratom K. Wagnera, Jánom, že zakázal 20 deťom prísť sláviť majáles. Dôvodom malo byť, že deti pochádzali z chudobných pomerov a nemohli si dovoliť zaplatiť poplatok za ich konanie. S týmto ale P. Križko opäť nesúhlasil. Obvinenie označil za čistú lož, pretože žiadnemu dieťaťu nezakázal prísť oslavovať. Dokonca ani vtedy, keď neprispelo peniazmi. Poukazoval na to, že z jeho školy pritom neprišli len dve deti, a to pre zákaz ich rodičov. Za peniaze, ktoré ostali po oslavách majálesu (1 zl. 52 kr.) navyše zakúpil do školy mapy Európy a Rakúska. SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1863.

⁶ SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1863.

⁷ V školské dni vstával častokrát už pred 4. hodinou rannou aby pripravil učebne, pomôcky a pomáhal žiakom s prípravami pred skúškami. SNA BA, f. PK, kr. 5, inv. č. 10, Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, List P. Križka rodičom z 25. 5. 1862.

politike, hádky medzi slovenskými a nemeckými predstaviteľmi mesta a časté presúvanie žiakov medzi jednotlivými školami, nepriaznivo vplývali na ich samotnú chuť navštevovať školu. Aby tomu zabránil, snažil sa svojho nemeckého kolegu E. Gruya presvedčiť, aby si deti vzájomne podelili, a tak obaja učili v oboch školách. S jeho návrhom ale E. Gruy nesúhlasil.⁸ Na následnom konvente konanom 13. septembra 1863, bolo napokon definitívne schválené, už aj so súhlasom Slovákov, rozdelenie kremnického školstva na základe pohlavia. Ani tentokrát sa P. Križko nevyhol kritike zo strany Karola Wagnera, ktorý ho obžaloval z úmyslu, aby sa všetky deti v Kremnici učili len po slovensky a na ostatné jazyky zanevrel. Ďalšími bodmi obžaloby bola jeho cesta do Turčianskeho Sv. Martina, kde sa ako evanjelický učiteľ mal opovážiť rozprávať s katolíckym biskupom Štefanom Moyzesom, a že úmyselne rozširoval knihy, ktoré svojím obsahom smerovali proti protestantskej viere.⁹ Pre oboch evanjelických učiteľov v Kremnici boli po novom dokonca vypracované aj návody o tom, aké predmety majú učiť a koľko hodín týždenne sa im majú venovať:

1. **30 minút:** Evanjelium, Biblický dejepis;
2. **1 hodina:** Katechizmus, Zemepis, Krasopis, Spev, Nemecká reč, Maďarská reč, Počtoveda, Prírodoveda, Rečníctvo;
3. **1 hodina 30 minút:** Prírodopis, Kreslenie;
4. **2 hodiny:** Dejepis Uhorska;
5. **2 hodiny 30 minút:** Nemecké čítanie, Maďarské čítanie, Slovenské čítanie.¹⁰

Odučiť tak mali 22,5 hodiny týždenne. P. Križkovi prišlo mimoriadne absurdné, že ľudia, ktorí deti dovtedy nikdy neučili, budú po novom vytvárať pedagogické pokyny a nariadenia pre samotných kremnických učiteľov. O tomto informoval aj farára Kossányiho, ktorý s jeho argumentami súhlasil a prisľúbil mu, že sa o danej záležitosti porozpráva so stavmi.¹¹ Po oficiálnom a definitívnom rozdelení žiakov mal P. Križko vo svojej škole celkovo 38 detí, čisto o chlapcov. Tri dievčatá, menovite Zuzana Debnáriková, Zuzana Petercová a Milina Dražkóciová, síce žiadali, aby mohli chodiť aj naďalej na jeho hodiny, no ten pre nariadenie konventu s tým nemohol súhlasiť.¹²

Následné dva roky, čo sa školských záležitostí týkalo prebiehali v relatívnom pokoji.¹³ K výraznejším zmenám v oblasti školstva už nedošlo a P. Križko sa zároveň nestretol ani s

⁸ Jeho odmietavý postoj videl najmä v tom, že pri učení len dievčat by mal menej práce. SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1863.

⁹ Konkrétne sa malo jednať o diela Dohovor od Michala Miloslava Hodžu (1811 – 1870) a Rozhovor (Memorandum národa slovenského). SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1863.

¹⁰ SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1863.

¹¹ Z dostupných záznamov ale nie je jasné s akými výsledkami následne prišiel.

¹² SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1863.

¹³ Do denníka si len zapísal svoju nespokojnosť s prístupom svojich žiakov, ako aj ich rodičov. Častokrát behom školských prázdnin deti zanedbávali vzdelanie, samé sa neučili doma a rodičia ich do toho ani netlačili. S mnohými tak musel začínať nanovo. Aby svojich žiakov zdokonalil v písaní, rozhodol sa s nimi pracovať na skúšobných krasopisoch. Napriek tomu s akousi hrdosťou často hovoril, že slovenské deti sú usilovnejšie než ich nemecké náprotivky. Väčší problém sa objavil v rámci financií, keď mu cirkev opäť bola dlžná 53 zl. SNA BA,

d'alšou kritikou namierenou proti svojej osobe na cirkevných konventoch. Na jar 1864 sa mu síce naskytna nová možnosť odísť z Kremnice, tentokrát do Krupiny, kde sa uvoľnila pozícia slovenského učiteľa na miestnej škole. Rodičia však s týmto krokom nesúhlasili, keďže by sa od nich ešte viac vzdialil. Navyše si v predchádzajúcom roku v Kremnici zakúpil dom, a tak aj z toho dôvodu ponuku odmietol.¹⁴ V priebehu augusta 1865 počas pobytu v Turčianskom Sv. Martine sa stretol s Rudolfom Kubánym, evanjelickým učiteľom v Klenovci. Spoločne rozoberali nepriaznivú situáciu učiteľov, na čo P. Križko navrhol založiť osobitný učiteľský časopis, v ktorom by poukazovali na problémy slovenských evanjelických učiteľov v krajine a mohli sa tak lepšie brániť proti kritike a napádaniu, aké aj on sám neraz zažil. Spoločne sa dohodli, že pozvú všetkých prítomných ev. učiteľov, ktorí sa v tom čase nachádzali v Martine, aby sa o tejto veci poradili. Zakrátko sa tak celkovo zišlo 20 až 25 učiteľov. Na stretnutí sa dohodli, že vytvoria výbor, ktorý bude mať za cieľ pripraviť spomínaný časopis. P. Križko bol zvolený za predsedu, J. D. Makovický (učiteľ zo Sv. Mikuláša), Leopold Bruck (Dolný Kubín), Juraj Šoltis (Mošovce), M. Meličko (Sv. Martin) za podpredsedov (spoluriešiteľov). Toto svoje zvolenie mal v úmysle spočiatku odmietnuť. Poukazoval na starších a skúsenejších kolegov, ktorí by sa toho mali ujať. Nakoniec úlohu prijal a zaviazal sa, že čím skôr vypracuje program časopisu a následne ho jednotlivým učiteľom rozpošle.¹⁵

Na začiatku decembra 1866, keď sa opäť konal cirkevný konvent, chcel P. Križko predniesť svoje dve žiadosti. V rámci prvej žiadal o zaplatenie 50 zl. za podporu a živienie 124 suplikantov¹⁶, ktorí sa v jeho domácnosti za posledných sedem rokov vystriedali, a v druhom bode žiadal zvýšenie dodávky dreva zo šiestich siah na desať.¹⁷ So zvýšením dodávky dreva od nového roku síce členovia konventu súhlasili, no s vyplatením požadovaných financií už nie. K. Wagner vyhlásil, že za každého jedného suplikanta dostane P. Križko maximálne 20 kr. To sa mu však zdalo byť príliš málo, keďže niektorí z nich v jeho dome ostali bývať aj niekoľko dní. Do tejto otázky zasiahol aj jeho veľmi dobrý priateľ Jozef Galanda, no nanešťastie pre P. Križka, nie v jeho prospech.¹⁸ Na konvente nazval J. Galanda P. Križka klamárom a smeroval aj k tomu, že sa snažil obohacovať na úkor ostatných. „*Veru som sa dožil v tejto peknej*

f. PK, k. 5, inv. č. 10, Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, List P. Križka rodičom zo 17. 8. 1864. SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1864.

¹⁴ O uvoľnené miesto sa navyše usiloval aj jeho priateľ a gymnaziálny spolužiak z Banskej Bystrice, J. Pepich. P. Križko nechcel ísť proti nemu v snahe získať učiteľskú pozíciu. Práve naopak, začal ho v Krupine podporovať. SNA BA, f. PK, kr. 5, inv. č. 9, Korešpondencia s rodičmi, Listy S. Križka P. Križkovi z 27. 3. 1864; 8. 4. 1864. SNA BA, f. PK, kr. 5, inv. č. 10, Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, Listy P. Križka rodičom z 28. 4. 1864; 6. 4. 1864.

¹⁵ V ďalších textoch sa o výbore či časopise už nezmieňuje. Jedinú ďalšiu informáciu podáva list Antona Ruizsa z augusta 1871, v ktorom P. Križka informuje, že bol zvolený za zapisovateľa hornotekovského učiteľského spolku. SNA BA, f. PK, kr. 12, inv. č. 469, Ruizse Anton, List A. Ruizsa P. Križkovi z 23. 8. 1871. SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1865.

¹⁶ Študenti, ktorí cez prázdniny prosili o dobrovoľné peňažné príspevky pre školy a fary.

¹⁷ Spolu s učiteľom E. Gruyom sa snažil P. Križko presvedčiť konvent aby drevo, ktoré majú dostávať školské deti od cirkvi, im bolo odstúpené. V prosbe sa zaviazali, že budú sami znášať starostlivosť o pravidelné a poriadne kúrenie v školských priestoroch. Na cirkevnom konvente však bola ich žiadosť zamietnutá z obavy, že učitelia prijmú školské drevo pre osobné účely a v školách bude žiakom zima. SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1866.

¹⁸ Neskôr sa P. Križko dozvedel, že dôvodom tejto nevráživosti J. Galandu voči nemu bola povera, ktorá sa po meste začala šíriť, že mal do krvi zbiť svoju manželku. SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1866.

*Kremnici pekných vdakov. A to za moje premnohé práce a podujatí pre všeobecné dobro. Takto mi platí svet ustavične. Tie konventy, tie konventy! ...*¹⁹

Od septembra 1867, keď sa začal nový školský rok, nastúpilo do jeho triedy len 18 žiakov.²⁰ Síce veril, že postupne pribudnú v priebehu mesiaca ďalšie deti, no sám si uvedomoval, že rok od roku ich je menej a menej.²¹ Na druhej strane vinu videl v samotných rodičoch: „Nazlobil som sa tohto týždňa v škole do sýtosti. Nič nemôžem počať s lenivými svojimi žiakmi ani s dobrotkou ani zlotkou. Ale je to i žiaden div, lebo rodičia tunajší nič sa neobzerajú o svoje deti a nepritahujú ich k pilnosti, ba čo viac, idúli kopat' zemiaky alebo sbierať lieskovce, to istotne vezmú so sebou i svoje deti. Bezpochyby myslia, že jim učiteľ má naliať všetku možnú múdrosť lievikom do hlavy. Tu v Kremnici byť učiteľom znamená tol'ko, ako byť odsúdeným k ustavičným mukám. Kremnici zdá sa byť temer celá zbláznená!“²² Aby sa žiaci prestali báť chodiť do školy, rozhodol sa, že ich prestane trestať. Ku koncu septembra 1867 napríklad zatvoril jedného zo svojich žiakov Schnabela v škole, pretože mal veľa vymeškaných hodín. To stačilo k tomu, že sa jeho otec rozhodol zobrať ho zo školy. Križkove rozhodnutie sa mu ale vypomstilo. Povolenie v striktnosti si žiaci čoskoro všimli a ako to už býva, začali toho zneužívať, vedome porušovať pravidlá a horšie sa učiť. „V iných školách bývajú deti až priprísne a za každú vec trestané, ale nenapadne žiadnemu rodičovi sťažovať sa za to na učiteľa, no tu v Kremnici je cele iný svet. Pravda „pansláva“²³ treba ukrižovať.“²⁴ Odporcovia P. Križka sa situáciu rozhodli zneužiť a opäť ho verejne obžalovať. Tentokrát si za hlavné dôvody vybrali panslavistické tendencie, ktoré mal prenášať na žiakov, že

¹⁹ „... Málo ktorý prejde, aby ma neurazil, aby ma nepotlačil a neprenasledoval. A za čo? Moju pilnosť v škole, v spolku i všade, kde pracujem chvála plnými ústy, v mravnom ohľade mi nič zlého vytýkať nemôžu a predca ma prenasledujú, znevažujú a mučia. Ale znám to dobre, že to, čo je inému cnosťou, mne za hrozný hriech pokladané býva, znám to, že kebych sa stal neverným národu, z nehož som pošiel, a pripojil sa k zástupom dravých odrodilcov i pomáhal jim tupiť rod svoj, haniť materinskú reč svoju, prenasledovať a utláčať rodnych svojich bratov, znám, žeby mňa nosili na rukách a žeby mi dúchali to miesto, na ktoré by som si chcel sadnúť. Lež nie tak odrodilci, nie tak zradcovia národa, nechcem vašu lásku, ktorej vlastne ani nemáte, nebažím po vašej chvále i nepredám rod svoj za žiadnu cenu. Z milosti božej poznal som tú pravdu, že je každý povinný národ svoj milovať a o jeho blahobyť duchovní i telesný všemožne sa starať, a túto pravdu neopustím zradne, čo priam ma k tomu bude mítiť svet mukami. Ešte starý Pán Bôh žije, On ma neopusti!“ SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1866.

²⁰ K tomu ešte pokračoval v súkromnom doučovaní. Od začiatku januára 1867 učil súkromne päť vyučovacích hodín denne (Ujľaky, Horváthová, Dlhý, Lehotský, Burian), za ktoré si mesačne zarobil 20 zl. Najstaršou, ktorú učil, bola Horváthová, ktorá mala vyše 30 rokov. Križko ju vzdelával v nemeckom písaní. Mal s ňou ale veľké problémy, pretože nemčinu ovládala veľmi zle. Celkovo ju učil len tri týždne, na čo následne odišla do Pešti. U Dlhého učil až osem detí. Medzi nimi boli jednak jeho vlastné deti, ako napríklad Gejza, ale aj deti, o ktoré sa Dlhý staral (napríklad Arpád Horner, syn kapitána z Gyöngyösu). Za doučovanie týchto detí dostával od Dlhého Križko 8 zl. mesačne, teda 1 zl. za jedno dieťa. Neskôr mal Dlhý práve kvôli tomuto doučovaniu P. Križkom problémy. Keď chcel dať svojho syna Gejzu do 4. triedy miestnej katolíckej školy, katolícky učiteľ Michal Valko a riaditeľ školy Hynok Kitzinger ho nechceli prijať bez skúšky, kde následne žiadali znalosť učiva, ktoré sa študuje na gymnáziu. P. Križko za týmto videl pomstu katolíkov voči Dlhému, ktorý svoje vlastné deti a deti, ktoré opatroval, nechal doučovať evanjelickým učiteľom a nie nejakým katolíkom. SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1866; Denník 1867.

²¹ V roku 1862 napríklad evidoval až 75 žiakov. SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1867.

²² SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1867.

²³ Križkova kritika za stúpenca panslavizmu a takmer až za ruského agenta sa objavila v čase, kedy si do Čitateľského spolku začal brať Maticu srbskú. Keďže mnohí ju nevedeli čítať a ani nepoznali, považovali ju za ruské dielo. Matica srbská, založená v roku 1826, bola najstaršou a najdlhšie trvajúcou slovanskou maticou. S určitými úsekmi dejín (napr. rok 1835, druhá svetová vojna) vykonáva svoju prácu ako vedecká spoločnosť s kultúrnou a vydavateľskou činnosťou do súčasnosti. SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1867. ELIÁŠ, M.: *Z dejín Matic slovanských národov*. Martin: Matica slovenská, 2010, s. 20-25.

²⁴ SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1867.

nedodržoval školské hodiny a všetkých žiakov nútil povinne sa učiť po slovensky, čo najmä medzi nemeckým obyvateľstvom vyvolalo veľkú vlnu nevôle. Dokonca P. Križkovi pohrozili, že ho obžalujú priamo u superintendanta evanjelickej cirkvi a samotného ministerstva, a postarajú sa, že príde o učiteľské miesto a nové už tak ľahko nezíska. Následne už hľadali čokoľvek, čo mohli použiť proti nemu.²⁵ „*Keď sa to raz začnú protivenstvá valiť na človeka, to sa jich už potom navali celá kopa. Moji „dobrí priatelia“ by ma teraz v ližičke vody utopili alebo shtli, keby mohli. Nielen u Ujlakyho²⁶, lež kde len môžu ústa otvoriť, všade ma očerňujú a udávajú.*“²⁷ Napriek všetkým týmto obvineniam k vážnejším následkom nedošlo. Odporcovia si sami uvedomovali, že nemali žiadne vecné dôkazy na podporu svojich tvrdení. P. Križkovi pomohlo aj to, že sa za jeho osobu postavili niektorí z významných obyvateľov mesta, napríklad mestský kapitán Juraj Burkhart. „*V utorok poobede (5. november 1867) som bol u Kossányiho a porozprávavši mu, čo mi všetko Ujlaky pohovoril (všetka kritika na Križka), požiadal som ho, aby šiel po poludní do mojej školy a sice prv, ako ja ta pojdem, aby nepovedali moji nepriatelia, že som svojim žiakom dal naučenie, čo a ako majú hovoriť, budeli sa jich niekdo na „moje“ panslavistické tendencie pýtať, i aby tam vyzkumal pravdivosť proti mne podaných obžalob.*“²⁸ Za organizátora videl opäť K. Wagnera, ktorý však svoju činnosť tentokrát prehnal, a kritika za neopodstatnené prenasledovanie P. Križka sa nateraz otočila proti nemu samotnému. „*Tak teda povstali ku mojej obrane i takí ľudia, od ktorých som sa toho nenazdal. O Gyurgyikovi by som to aspoň nebol myslel. Martíny myslí, že už teraz budem mať od Wagnera na dlhé časy pokoj. Dalby Pán Boh!*“²⁹

Dokonca ešte aj takmer desať rokov potom, čo žil v Kremnici, kúpil si tu dom a založil rodinu, uvažoval P. Križko o jej opustení. Keď sa v priebehu roku 1869 uvoľnila pozícia učiteľa v Brezne, chcel si tam poslať žiadosť. O tejto možnosti sa dozvedel ale neskoro, pričom medzitým už prebehol konvent, na ktorom obsadili voľné miesto. „*Darmo je, už len musím trčať v tomto krekáňskom hniezde. Ostatne kto vie, k čomu ma tu božia prozreteľnosť drží!*“³⁰

Po roku 1870 nastala v kremnickom evanjelickom školstve nová veľká zmena. Mestská komisia sa na svojom stretnutí dohodla, že evanjelických učiteľov, menovite P. Križka a jeho spoluučiteľa E. Gruya od októbra 1871 vyjme spod právomoci miestnej cirkvi a presunie ich pod patronát mesta, kde po novom budú učiť v obecných školách. Zároveň sa im mal týmto počínom zvýšiť aj plat na 475 zl. ročne, k čomu mali dostať šesť siah dreva a príspevok na ubytovanie v hodnote 31 zl. 50 kr. P. Križko toto rozhodnutie veľmi privítal, keďže by výrazne

²⁵ Napríklad čítanie Matice srbskej v Čitateľskom spolku v Kremnici, ktorú mnohí mešťania považovali za ruské dielo (vďaka veľkej podobnosti písma s azbukou), že na svojom dome mal číslo farebne vyobrazené po vzore východných krajín a nie len klasickým číslom napísané, či jeho časté návštevy archívu, kde prezeral vzácne listiny. SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1867.

²⁶ Alexander Ujlaky, dozorca cirkvi, P. Križkovi prisľúbil, že ak sa mu bude znova dostávať príkoria od niektorých členov cirkvi (najmä nemeckej), má sa obrátiť naňho a on mu pomôže SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1864; Denník 1865.

²⁷ SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1867.

²⁸ SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1867.

²⁹ SNA BA, f. PK, kr. 18, inv. č. 622, Denník 1867.

³⁰ K jeho myšlienke opustiť Kremnicu sa vyjadril aj otec Samuel Križko, ktorému sa to vôbec nepozdávalo: „*Ale mi divno prichodí, že sa Vám tak už zunuvalo v Kremnici bývať. Ved' máte svoj dom. Načo že by Ste si to urobili pre lepší plat. A tak daleko od nás, na Brezno. Takje myšlienky vyrazte von. Úrad ten ktorý máte nenehávajte, bo máte istý! Ináče myslím by Vám zle vypadlo.*“ SNA BA, f. PK, kr. 5, inv. č. 9, Korešpondencia s rodičmi, List S. Križka P. Križkovi z 8. 9. 1869. SNA BA, f. PK, kr. 5, inv. č. 10, Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, List P. Križka rodičom z 2. 9. 1869.

zlepšilo jeho finančné postavenie a odpadli by mu niektoré kantorské povinnosti. V danom období mal skutočne málo voľného času, či už pre svoju rodinu, alebo pre písanie historických a iných prác. Popri školskej činnosti ho vyťažovali súkromné vyučovania (doučovania), práca v archíve, vedenie cirkevnej pokladnice či kázne v kostole, ktoré prevzal namiesto chorého farára Buraya. Zároveň do svojej domácnosti zobral aj cudzie deti, aby sa o ne staral, za čo dostával od ich rodičov finančnú kompenzáciu.³¹ Aj z toho dôvodu začal čoraz viac uvažovať, že zanechá učiteľské remeslo. Zo strany mesta mu ku koncu roku 1871 prišla totižto ponuka na post mestského archívára za ročný plat 800 zl. Z pozície archívára by sa následne mohol dostať vyššie do mestskej správy, napríklad pokladnice, kde by mal sľúbený plat 1 100 až 1 300 zl. ročne, či mestského účtovníka, kde by zarábala 1 300 zl. ročne. Dokonca mu prišli aj nové ponuky z Liptovského Sv. Mikuláša, či by nemal záujem ísť učiť k nim, no ponúkaný plat 600 zl. sa mu zdal byť nízkym, a tak odmietol. Jediné, čo v danom momente P. Križka od práce v archíve odrádzalo, boli vakácie, teda obdobie, kedy sa neučilo, na ktoré mal ako učiteľ právo. V tom, aby zobral miesto archívára, ho presviedčal aj otec. Jednak považoval túto ponuku za znak toho, že si jeho syna v Kremnici vážili, a navyše by mu odpadli školské povinnosti, ktoré ho neustále vyčerpávali a prinášali mu veľa stresu.³²

Po dlhšom rozmyšľaní nakoniec súhlasil. Na voľbe mestských úradníkov konanej v apríli 1872 bol P. Križko vymenovaný hlavným županom Alexandrom Goldbrunnerom za mestského archívára.³³ Hneď po skončení voľby zložili všetci noví úradníci mestskú prísahu, čím prestal byť učiteľom na miestnej škole. Avšak dokým Kremnica nenašla náhradu na jeho miesto, Križko pokračoval v učení žiakov. „Život budem mať sice, dá Pán Boh, pokojnejší a úrad nie s toľkými omrzlosťami, ako je učiteľský, spojený, no bojím sa pri archívárstve o svoje oči, bo tieto sú už veru hodne zoslabené. Nuž a vakacie sú už fuč, škoda jich, večná škoda.“³⁴ Učiteľská dráha P. Križka tak v Kremnici trvala 12 rokov (1860 – 1872). Za túto dobu si vyslúžil mnoho kritiky na svoju osobu, častokrát aj neoprávnenej.³⁵

Záverečný skúšky a priebeh výučby

Ako vlastne prebiehali záverečné skúšky a čo P. Križko svojich zverencov vôbec učil? Záverečné skúšky mali žiaci a žiačky evanjelického školstva v Kremnici rozdelené na polročné

³¹ Vo svojom dome mal okrem vlastných detí ešte aj štyroch chlapcov – Karola a Bélu Lašovských z Detvy, Juraja Medvedského zo Slatiny a Juliusa Bánika zo Zvolena. SNA BA, f. PK, kr. 5, inv. č. 10, Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, List P. Križka rodičom z 10. 10. 1870.

³² SNA BA, f. PK, š. 5, inv. č. 9, Korešpondencia s rodičmi, List S. Križka P. Križkovi z 22. 12. 1871. SNA BA, f. PK, kr. 5, inv. č. 10, Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, Listy P. Križka rodičom z 28. 3. 1870; 22. 6. 1870; 20. 12. 1871.

³³ V roku 1874 sa stal navyše mestským poslancom a členom komisie určenej na kontrolu stavu mestských financií, návrhu rozpočtu a mestského hospodárenia. SNA BA, f. PK, kr. 14, inv. č. 619, Korešpondencia úradná ako mestského archívára, Zápisnice datované 27. 11. 1874 (dokument č. 128); 7. 12. 1874 (dokument č. 131).

³⁴ SNA BA, f. PK, kr. 5, inv. č. 10, Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, List P. Križka rodičom z 14. 4. 1872.

³⁵ Na školstvo ale úplne nezanevrel, keď v nasledujúcich rokoch pomáhal nájsť pre Kremnicu učiteľa. Jedným takým bol napríklad Karol Harman, ktorý mal do školy nastúpiť na jar 1880. Napokon ale K. Harman zrušil svoju žiadosť, a to pre malý nástupný plat (400 zl.) SNA BA, f. PK, kr. 9, inv. č. 215, Harman Karol, List P. Križka K. Harmanovi zo 6. 4. 1880. SNA BA, f. PK, kr. 9, inv. č. 215, Harman Karol, List K. Harmana P. Križkovi z 13. 4. 1880. LEHOTSKÁ, D.: Pavol Križko – priekopník slovenského archívniectva. In *Slovenská archivistika*, 1980, roč. 15, č. 1, s. 13 – 34.

a koncoročné. Ich termíny však neboli presne stanovené. Harmonogram skúšok sa niekedy posúval aj v rámci niekoľkých mesiacov. Pri polročných išlo spravidla o mesiace január, február až marec, pri koncoročnej, najmä jún a v jednom prípade aj júl. Vďaka P. Križkovej práci na pozícii slovenského učiteľa sa zachovali precízne spracované zoznamy študentov (ekvivalent súčasnej triednej knihy) a predmetov koncoročných skúšok, ktoré zaiste korešpondovali s tým, čo svojich zverencov učil.³⁶

Prvá polročná skúška žiakov už oficiálne vedených a vyučovaných P. Križkom sa uskutočnila 4. marca 1861 (išlo o školský rok 1860/1861) z piatich hlavných okruhov: náboženstvo³⁷, umenie reči³⁸, zemepis, prírodopis a počtoveda (matematika). Podľa zložitosti výučby a dôrazov kladených na žiakov sa po jednotlivých oddeleniach zúčastňovali na skúšaných predmetoch. Pri katechizme, kde odpovedali žiaci všetkých troch oddelení (I., II. a III.), mali hovoriť o desiatich božích prikázaniach s výkladom a vysvetlením Svätého písma, teda Biblie. Rovnako aj biblického dejepisu sa zúčastnili všetky oddelenia. Tu žiaci odpovedali na dejiny podľa starého zákona od stvorenia sveta až po dobytie Kanaánu. Zatiaľ, čo sa však biblický dejepis zaoberal len udalosťami vytýčenými podľa Biblie, na cirkevnom dejepise učil P. Križko históriu už zaznamenanú v prameňoch a iných dielach. Tohto predmetu sa zúčastnili len žiaci I. oddelenia, kedy vysvetľovali vývoj kresťanstva od jeho vzniku, šírenia sa a problémov v rôznych častiach Európy, Severnej Afriky a Blízkeho Východu až po cisára Konštantína, teda medzi rokmi 33 až 324 po Kristovi. Duchovných piesní, aj keď to v rozvrhu štátnej skúšky nie je zaznamenané, sa zúčastnili žiaci I. a II. oddelenia. Učenie cirkevného spevu bolo dôležité aj z toho dôvodu, že mnohí z nich vypomáhali v kostole alebo sa zúčastňovali na rôznych vystúpeniach, oslavách a pohreboch. Umenie reči, teda slovenskej (I., II., III. oddelenie), nemeckej (I. a II. oddelenie) a maďarskej (I. oddelenie) boli totožnými predmetmi. Žiaci mali za úlohu preukázať schopnosť čítať a písať v danom jazyku, ako aj poznať niektoré z pravidiel pravopisu. Pri maďarčine k tomu pribudol aj preklad z maďarčiny do nemčiny a naopak, preto z toho predmetu boli skúšaní len žiaci posledných ročníkov. Zemepis (podoba zemegule a jej rozdelenie na svetadiely) a prírodopis (jeho pochopenie, rozdelenie prírodných útvarov a rozdelenie ľudstva) boli opäť predmetmi určenými pre posledné oddelenie. V matematike (I. a II. oddelenie) sa žiaci venovali písaniu a vyslovovaniu počtov, spôsobu sčítania (addície), odčítania (subtrakcie) či násobeniu (multiplikácie).³⁹

V nasledujúcich rokoch sa predmety skúšok nemenili, upravoval sa len ich obsah. Križko na svojich hodinách navyše postupoval chronologicky. V biblickom dejepise pokračoval v dejinách Starého a Nového zákona (dejiny židov, zničenie Jeruzalema, narodenie Ježiša Krista, šírenie kresťanstva prostredníctvom činnosti apoštolov ...).⁴⁰ Cirkevný dejepis zas nadväzoval na udalosti od Konštantína Veľkého po Karola Veľkého, križové výpravy a

³⁶ SNA BA, f. PK, kr. 38, inv. č. 763, Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Rozvrhy polročných a koncoročných skúšok 1860 – 1870.

³⁷ Ktoré sa ďalej delilo na katechizmus, biblický dejepis, cirkevný dejepis a duchovné piesne. SNA BA, f. PK, kr. 38, inv. č. 763, Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Rozvrh k polročnej skúške 1860/1861.

³⁸ Slovenská reč, nemecká reč a maďarská reč. SNA BA, f. PK, kr. 38, inv. č. 763, Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Rozvrh k polročnej skúške 1860/1861.

³⁹ SNA BA, f. PK, kr. 38, inv. č. 763, Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Rozvrh k polročnej skúške 1860/1861.

⁴⁰ Menšia zmena nastala počas školského roku 1862/1863, kedy sa P. Križko vrátil na začiatok a žiakom opäť začal vysvetľovať biblické dejiny od stvorenia sveta až po narodenie Mojžiša. Keďže v škole existovali tri oddelenia, tento cyklus sa každé dva – tri roky opakoval. SNA BA, f. PK, kr. 38, inv. č. 763, Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Rozvrh ku skúškam 1862/1863.

pápežstvo v Európe, reformačné udalosti 16. storočia (Martin Luther, ríšske snemy vo Wormse, Speyeri či Augsburgu). Pre žiakov II. oddelenia sa od koncoročnej skúšky 1860/1861 pridal aj predmet nazvaný užitočné známosti. Tu sa učili a následne odpovedali napríklad o rozdelení času, o vesmíre (planéty, hviezdy, mesiace), počítaní peňazí alebo o mierach a váhach. Na zemepise okrem všeobecných poznatkov (napríklad z Európy – Španielsko, Portugalsko, Francúzsko, Rusko, Holandsko ...) P. Križko učil ďalej aj o Uhorsku, jeho rozdelení na okolia (Preddunajsko, Zadunajsko) a stolice, dôležitých miest a pamätihodností.⁴¹

Školský rok	Polročná skúška	Koncoročná skúška
1860 / 1861	4. marec 1861	15. júl 1861
1861 / 1862	27. január 1862	30. jún 1862
1862 / 1863	3. február 1863	29. jún 1863
1863 / 1864	Neznáme	30. jún 1864
1864 / 1865	31. január 1865	29. jún 1865
1865 / 1866	28. január 1866	29. jún 1866
1866 / 1867	2. február 1867	29. jún 1867
1867 / 1868	Neznáme	29. jún 1868
1868 / 1869	Neznáme	29. jún 1869
1869 / 1870	30. január 1870	29. jún 1870

Tabuľka č. 1 – Harmonogram polročných a koncoročných školských skúšok 1861 – 1870.⁴²

Pavol Križko ako historik – školské práce

Aj vďaka rozsiahlemu a vo veľkej miere nespracovanému kremnickému archívu a jeho fondov a zbierok sa tak mohol postupne vypracovať na jedného z najproduktívnejších regionálnych historikov druhej polovice 19. storočia na našom území. Regionálnych z toho dôvodu, že svoje historické bádanie zameriaval najmä na udalosti mesta Kremnice a jej blízkeho či vzdialenejšieho okolia⁴³ v období novoveku. Či už išlo o školské a náboženské záležitosti, tureckú problematiku, alebo miestopisné diela, rozsah jeho záujmu bol mimoriadne veľký. K tomu je potrebné ešte pripočítať práce filologického a jazykového charakteru, ktorými uzatváral svoje vedecké bádanie. Počas svojho života a dlhej, takmer 40 ročnej spisovateľskej

⁴¹ SNA BA, f. PK, kr. 38, inv. č. 763, Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Rozvrhy polročných a koncoročných skúšok 1860 – 1870.

⁴² SNA BA, f. PK, kr. 38, inv. č. 763, Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Rozvrhy polročných a koncoročných skúšok 1860 – 1870.

⁴³ Banskej Bystrice, Bytče, Šurian, Mošoviec, Ľubietovej, Bánoviec nad Bebravou, Hlohovca, Hronského Sv. Križa (Žiar nad Hronom), Slovenskej Ľupče, Pukanca, Prievidze, Turčianskeho Sv. Martina či Žiliny. MARSINA, R.: Historik a archivár Pavol Križko (1841 – 1902). In *Historický zborník*, 2001, roč. 11, č. 1, s. 193-194. VALACH, J. *Pavol Križko 1841 – 1902*. Martin : Matica slovenská, 1991, s. 9.

a umeleckej činnosti, napísal P. Križko dokopy 157 historických prác, článkov a štúdií.⁴⁴ S pribúdajúcim vekom sa menili aj jeho postoje a pohľady na historickú tvorbu. Pôvodne romantické predstavy boli postupne nahradzované pozitivistickým myslením, opieraním sa o archívne pramene a materiály. V jednom zo svojich diel navyše priniesol aj pohľad na to, prečo pokračoval v písaní jednotlivých prác, aj keď si sám uvedomoval, že mnohé z nich nemusia byť uverejnené: „... Či je to nie pre mňa pokynom, abych prestal písať? Také sú naše pomery.“⁴⁵ *No núti ma kási vnútorná tužba spísať a zanechať po sebe to, čoho som sa bol cez dlhých 40 rokov v archívoch dočítal, aby aspoň naši potomci spoznali, ako a čo sa v pravde robilo s ich pradedmi, keď týmže naším synom a vnukom dá milostivý Hospodin dožiť lepšie časy. A verím pevne, že sa pominie i záplava maďarská bez väčšej škody pre Slovensko, keďže tenže náš ľud videl a šťastlivo prežil i o veľa mohutnejšie záplavy tatarskú, latinskú a nemeckú, z tíhto dve posledné trvaly za viac storočí a mali za sebou svetovládny Rím a potažme vzdelanosťou, bohatstvom i mocou vystrojenú Germániu.*⁴⁶

Značnú pozornosť venoval aj školskej problematike na našom území. Jeho dielo *Kremnické školstvo v rokoch 1527 – 1674*⁴⁷ možno zaradiť medzi najrozsiahlejšie práce P. Križka. Hlavným cieľom bolo vyvrátiť teóriu o temnom stredoveku ako o dobe, kedy neexistovali žiadne školy, a okrem mníchov a kňazov nevedeli ľudia ani čítať, ani písať. Od 30. rokov 14. storočia nachádzal záznamy⁴⁸ o magistroch, ktorí mnohokrát pochádzali z obyčajných pomerov.⁴⁹ Svoju pozornosť zameriaval na udalosti, ktoré sa týkali najmä Kremnice. Napriek tomu, že Kremnica bola hlavným banským mestom a jej zlaté florény sa v priebehu neskorého stredoveku používali v Európe ako jedno z najcennejších platidiel, mesto nemalo ešte ani na začiatku 15. storočia vlastnú školu. V diele sa následne zaoberal situáciou

⁴⁴ K tomu publikoval 120 listov a listín, uverejnil vyše 50 správ, 9 povestí a 12 poviedok. MARSINA, R.: Historik a archivár Pavol Križko (1841 – 1902). In *Historický zborník*, 2001, roč. 11, č. 1, s. 192.

⁴⁵ Križko reagoval na rušenie časopisov, napríklad *Dom a škola*, do ktorých aktívne prispieval.

⁴⁶ SNA BA, f. PK, kr. 22, inv. č. 708, Odkedy zvu Slováci daň porciou, List Pavla Križka P. Rovniankovi z 25. 4. 1900.

⁴⁷ Dielo spočiatku vychádzalo na pokračovanie v časopise *Dom a škola* na žiadosť samotného Karola Salvu (1849 – 1913) a následne po zániku časopisu v *Slovenských pohľadoch*. K. Salva ale P. Križkovi prisľúbil, že mu dielo aj vydá: „Prácu Vašu osobitne vytlačím v 500 výtiskoch a že Vám dám z týchto 500 výtiskov 50 čo honorár. Veru sme my len za páni rozdávať také honoráre? Za prácu takú dostali by ste v Nemecku 200 zl, a tu udre Vám v najpriaznivejšom páde 5 zl. Hľa, tak je to s nami.“ Salva však vydanie diela nedokončil. V knižnej verzii vyšla práca napokon až v roku 1975. Medzitým ju vydával na pokračovanie Jozef Škultéty v *Slovenských pohľadoch*. SNA BA, f. PK, kr. 12, inv. č. 474, Salva Karol, Listy K. Salvu P. Križkovi z 25. 4. 1894; 22. 4. 1898. SNA BA, f. PK, kr. 12, inv. č. 520, Škultéty Jozef, Listy J. Škultétyho z 3. 5. 1898; 8. 10. 1899. KRIŽKO, P.: *Kremnické školstvo v rokoch 1527 – 1674*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975, 408 s. KRIŽKO, P.: *Kremnické školstvo v rokoch 1527 – 1674*. In *Slovenské pohľady*, 1899, roč. 19, s. 218 – 233, 275 – 291, 386 – 400, 484 – 491, 505 – 527, 575 – 591. KRIŽKO, P.: *Kremnické školstvo v rokoch 1527 – 1674*. In *Slovenské pohľady*, 1900, roč. 20, s. 14 – 21, 222 – 230, 276 – 290, 331 – 344, 365 – 378, 418 – 432, 479 – 488, 527 – 530. MARSINA, R.: Historik a archivár Pavol Križko (1841 – 1902). In *Historický zborník*, 2001, roč. 11, č. 1, s. 193. MAŤOVČÍK, A. a kol.: *Slovenský biografický slovník od roku 833 do roku 1990. Zväzok V. R – Š*. Martin: Matica slovenská, 1992, s. 171 – 172. ŠOKA, M.: Korešpondencia slovenského historika Pavla Križku. In *Stredné Slovensko*, 1979, roč. 1, č. 1, s. 137-138.

⁴⁸ Postupne počas svojho štúdia vypátral a spísal stručný zoznam 19 slovenských magistrov. Ako si však sám P. Križko poznačil, vybral len osoby, ktoré sa mu zdali byť najzaujímavejšími a ak by spísal všetkých, ktorých našiel, zoznam by bol dlhší. Medzi spomenutými boli napríklad magister Dönc, ktorý sa spomínal v listinách v rozmedzí rokov 1308 až 1338 ako zvolenský župan alebo magister Pavel Zorkovský, neraz uvádzaný s prívlastkom „literátus“, teda človek, ktorý bol vyštudovaný v literárnom umení. KRIŽKO, P.: *Kremnické školstvo v rokoch 1527 – 1674*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975, s. 10 – 11.

⁴⁹ SNA BA, f. PK, kr. 21, inv. č. 678, Dejiny kremnického školstva do r. 1675. KRIŽKO, P.: *Kremnické školstvo v rokoch 1527 – 1674*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975, s. 10.

v Kremnici pred reformáciou, v období reformácie v 16. a následne aj 17. storočí. Svoju prácu poňal obsirnejšie, keď sa venoval aj blízkym otázkam týkajúcich sa školstva. Či už to boli knižnice, dievčenská škola, nemecká a slovenská škola v meste, spev a hudba, postavenie učiteľov a študentov, či dokonca mapovanie školskej situácie aj v okolitých dedinách. To všetko len dopĺňa súhrnný obraz aktivít P. Križka pri snahe skompletizovať svoje dielo.⁵⁰

Rovnako sa ale zaoberal aj školskou problematikou na našom území. V článkoch *Slovenské školstvo v Uhřích*⁵¹ a *Stručné dějiny slovenského školství*⁵², ktoré boli spísané v českom jazyku, keďže boli určené pre české zborníky, sa snažil poukázať na fakt, že Slovensko nebolo len akousi zaostalou časťou Uhorska, ale že aj na našom území sa nachádzali školy a školské zariadenia šíriace vzdelanie medzi ľuďmi.

Vďaka svojej vedeckej činnosti či už v oblasti bádania, mapovania a sledovania histórie, alebo aktivitám v kremnickom mestskom archíve, sa Pavol Križko zaradil medzi popredné osobnosti slovenskej kultúrnej a vedeckej scény 2. polovice 19. storočia. Prv však, než sa k tejto svojej vedeckej práci vôbec dostal, absolvoval svoje prvé pracovne roky života na pozícii kremnického evanjelického učiteľa. Táto práca v sebe zahŕňala jednak pozitívnu, ako aj negatívnu stránku. Pozitívna spočívala v samotnom výkone učiteľského povolania. Na základe dostupných záznamov možno konštatovať, že P. Križko bol dobrým učiteľom, ktorý so svojimi žiakmi dosahoval chválitebných výsledkov. Práca s deťmi ho navyše bavila, no jednotlivé okolnosti ho napokon donútili povolanie zanechať. Navyše už počas školských rokov začal navštevovať mestský archív, ktorý mu poskytol množstvo vhodných materiálov pre jeho budúcu bohatú spisovateľskú činnosť.⁵³ Na strane druhej mu jeho národné cítenie prinášalo počas celého jedného desaťročia neustále útrapy a problémy, ktorým musel častokrát

⁵⁰ KRIŽKO, P.: *Kremnické školstvo v rokoch 1527 – 1674*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975, 405 s.

⁵¹ V článku určenom pre český Pedagogický slovník opisoval vzdelanosť v Horných Uhrách od obdobia 16. storočia, kedy žiakov začali učiť učitelia a nie kňazi. Postupom času sa začali kantori špecializovať na vybrané predmety a začali sa formovať prvé gymnáziá. Od obdobia 17. storočia sa gymnáziá nachádzali takmer v každom meste na Slovensku, pričom medzi najvýznamnejšie patrili napríklad v Bánovciach nad Bebravou, Bytči, Žiline a Ružomberku. Koniec rozkvetu školstva na našom území na dlhší čas zastavila protireformácia, v rámci ktorej bolo mnoho učiteľov vypočúvaných, súdených či poslaných do vyhnanstva. Pôvodne mal článok napísať český učiteľ a historik Karol Kálal (1860 – 1930). Keďže ale nepoznal pramene a materiály, z ktorých by mohol čerpať, obrátil sa práve na P. Križka so žiadosťou o napísanie práce. Honorár, ktorý by za prácu mal dostať, prisľúbil Križkovi. SNA BA, f. PK, kr. 10, inv. č. 277, Kálal Karel, Listy K. Kálala P. Križkovi z 1. 5. 1899; 22. 7. 1900. SNA BA, f. PK, kr. 22, inv. č. 698, Slovenské školství v Uhřích.

⁵² Ide o detailnejšie pokračovanie predchádzajúceho článku. Križko písal o zakladaní kláštorov a výučbe v nich, ako aj prerod učiteľstva z kňazstva na vyučených učiteľov – v tomto smere spomenul aj prvé notárske záznamy, ktoré už obsahujú položky pre učiteľov. Ďalej vykreslil aktivity ostrihomských arcibiskupov Mikuláša Oláha, Petra Pazmáňa a Juraja Selepčeniho, činnosť Jána Amosa Komenského či reformy Márie Terézie. Pozornosť venoval rakúsko-maďarskému vyrovnaniu z roku 1867, ktoré výrazným spôsobom zasiahlo do vzdelanosti na Slovensku, zatvorení gymnázií v Turčianskom Sv. Martine, Revúcej a Kláštore pod Znievom spolu s Maticou slovenskou, ako aj národnostný zákon z roku 1868, ktorý síce dovoľoval nemaďarskému obyvateľstvu zakladať si nižšie a vyššie školy s nemaďarskou rečou, no nebol využívaný. Keďže Križko zomrel v roku 1902, nedožil sa najradikálnejšieho zásahu do slovenského vzdelania, akým boli Apponyiho školské zákony v roku 1907. Dielo bolo vydané v *Slovensko, Sborník statí věnovaných kraji a lidu slovenskému* (Umělecká beseda 1901, s. 145-149). SNA BA, f. PK, kr. 22, inv. č. 707, Stručné dějiny slovenského školství. ŠOKA, M.: Korešpondencia slovenského historika Pavla Križku. In *Stredné Slovensko*, 1979, roč. 1, č. 1, s. 143.

⁵³ Počas svojho života a dlhzej, takmer 40 ročnej spisovateľskej a umeleckej činnosti, napísal Križko dokopy 157 historických prác, článkov a štúdií. K tomu publikoval 120 listov a listín, uverejnil vyše 50 správ, 9 povestí a 12 poviedok. MARSINA, R.: Historik a archivár Pavol Križko (1841 – 1902). In *Historický zborník*, 2001, roč. 11, č. 1, s. 192.

čeliť sám. Aj z toho dôvodu sa obzeral po novom zamestnaní na okolí, ktoré sa mu ale z rôznych dôvodov nepodarilo získať. V roku 1872 sa napokon stal hlavným mestským archivárom, zakrátko na to aj hlavným účtovníkom, pokladníkom a členom mestskej rady. V roku 1880 sa postavil do čela Obchodnej spoločnosti spravujúcej bane Karol a František v Kremnici. V otázke kultúry sa P. Križko angažoval pri vytvorení Matice slovenskej, Muzeálnej slovenskej spoločnosti či Hornouhorskej banky Tatra. Jeho smrť 25. marca 1902 vo veku nedožitých 61 rokov (30. mája by oslavoval narodeniny) bola pre mnohých šokom. Dlho však bojoval so zhoršujúcim sa zdravotným stavom, ako aj s vážnou chorobou obličiek, kvôli ktorej sa musel vzdať aj milovanej práci v archíve. Práve táto choroba ho nakoniec pripravila o život.

Mgr. Lukáš Trnkóci, PhD.
Trenčianske múzeum v Trenčíne
Historik
lukas.trnkoci@muzeumtn.sk

UČITEĽSKÉ PÔSOBENIE EDUARDA KRAJŇÁKA

MAREK RÍMSKY

Abstrakt: Spišský rodák a stredoškolský učiteľ v Bratislave Eduard Krajňák (1848 - 1924) sa narodil v rodine učiteľa na ľudovej škole v Markušovciach Jozefa Krajňáka. Študoval na katolíckych gymnáziách v Levoči a Jágri, v štúdiu pokračoval na univerzitách v Pešti a vo Viedni. Po ich ukončení krátko učil na reálnej škole v Budíne. Takmer celý jeho pracovný život je spojený s Kráľovským katolíckym vyšším gymnáziom v Bratislave, na ktorom pôsobil v rokoch 1873 - 1907. Učil tam latinčinu, gréčtinu, maďarčinu, nemčinu, ale i telesnú výchovu. Sám sa zdokonaľoval v ruštine a chorvátčine. Popritom niekoľko rokov vyučoval aj na dievčenskom ústave a reálnom gymnáziu v Bratislave. Bol autorom prekladu Salustiovho diela *Jugurta* z latinčiny do maďarčiny a troch učebníc slovenského jazyka pre Maďarov. Po odchode do dôchodku sa živil doučovaním a tiež ako publicista a redaktor.

Kľúčové slová: biografía, Bratislava, Eduard Krajňák, gymnázium

Abstrakt: A native of Spiš and a secondary school teacher in Bratislava, Eduard Krajňák (1848 - 1924) was born into the family of a teacher at the elementary school in Markušovce, Jozef Krajňák. He studied at Catholic grammar schools in Levoča and Jáger, and continued his studies at the universities in Pest and Vienna. After graduating, he taught for a short time at a practical school in Buda. Almost his entire working life is connected with the Royal Catholic Higher Grammar School in Bratislava, where he worked from 1873 to 1907. He taught Latin, Greek, Hungarian, German, but also gymnastics. He improved himself in Russian and Croatian. For several years he also taught at the girls' institute and the practical school, both in Bratislava. He authored a translation of Salust's work *Jugurtha* from Latin into Hungarian and three Slovak textbooks for Hungarians. After retiring, he made a living from tutoring and also as a publicist and editor.

Key words: biography, Bratislava, Eduard Krajňák, grammar school

Systematický výskum sa osobnosti Eduarda Krajňáka venuje iba v posledných rokoch a to najmä vďaka objaveniu jeho osobného fondu v Centre spirituality Východ - Západ Michala Lacka v Košiciach.¹ Jeho aktivity nám približuje pomerne bohatá korešpondencia s viacerými významnými osobnosťami politického, spoločenského, kultúrneho, literárneho a cirkevného života nielen zo Slovenska, ale z celej strednej i z juhoslovanskej časti juhovýchodnej Európy.² Takmer 34 rokov bol profesorom na bratislavskom rímskokatolíckom gymnáziu, od roku 1908 až dodnes sídliacom v budove na Grösslingovej ulici, na ktorej zhodou okolností Krajňák až

¹ Centrum je vedecko-výskumným pracoviskom Trnavskej univerzity. Viac o Centre pozri BABJAK Ján. Vznik Centra spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach a jeho aktivity. In BABJAK Ján (ed.) *J. J. Bazilovič OSBM a M. Lacko SJ*. Košice: Dobrá kniha, 2002, s. 141 – 144; LACH Milan. Dialóg Východu a Západu. In *Slovo*, 2011, roč. 43, č. 3, s. 10 – 11; LACH Milan. Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka. In LACH Milan – MARINČÁK Šimon (eds.) *Orientalia et Occidentalia. Potvrdenie jezuitskej košickej univerzity „Zlatou bulou“ Leopolda I*. Košice: Dobrá kniha, 2011, s. 161 – 175.

² Stručný prehľad korešpondenčných kontaktov pozri RÍMSKY Marek. Eduard Krajňák. Zabudnutý národovec. In *Knižnica*, 2013, roč. 14, č. 11 - 12, s. 100 – 105.

do konca svojho života býval. V čase, keď na ňom pôsobil, sídlilo v bývalom kláštore klarisiek.³ Ako učiteľ však pôsobil v rôznej forme aj na iných bratislavských školách.

Eduard Krajňák sa narodil 24. septembra 1848 v Spišskom Hrušove.⁴ Jeho otec Jozef Krajňák bol učiteľom na ľudovej škole v neďalekých Markušovciach. Zatiaľ môžeme len predpokladať, že Jozef bol absolventom niektorého z učiteľských ústavov, geograficky blízkom k bydlisku, teda buď v najstaršom z nich, v Spišskej Kapitule, alebo v Spišskej Novej Vsi, či Košiciach.⁵ Svoju 55⁶ rokov trvajúcu učiteľskú dráhu začal v Eduardovom rodisku, odkiaľ sa medzi rokmi 1853 - 1855 s rodinou presťahoval do Markušoviec.⁷ Nešiel do neznámeho prostredia, pretože sám pochádzal z kedysi samostatnej obce Čepanovce,⁸ ktoré sú dnes súčasťou Markušoviec. V roku 1877 mu uhorské ministerstvo kultu a výučby schválilo štipendium zo Sečeniho-Koloničovej (Széchényi-Kollonich) nadácie.⁹ Okrem tejto podpory poberal aj iné druhy finančnej pomoci z cirkevných inštitúcií.¹⁰ Pri príležitosti milénarých osláv príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny mu minister Vlašic udelil zlatý kríž, ktorý však Jozef odmietol so slovami, že po učiteľskom kríži, ktorý nosil na pleciah, už nechce nosiť iný.¹¹ Do dôchodku odišiel v roku 1899, kedy mu schválili ročnú penziu vo výške 230 forintov.¹² Zomrel ako 77-ročný 1. februára 1901.¹³

Jeho syn Eduard začal navštevovať ľudovú školu v Markušovciach pod učiteľským dohľadom svojho otca, najnižší stupeň vzdelania však ukončil v mestskom prostredí Spišskej Novej Vsi v roku 1859. Prvých 6 ročníkov (1859 - 1864) gymnázia absolvoval v ďalšom významnom spišskom centre, v Levoči¹⁴ a v stredoškolskom štúdiu pokračoval a úspešne zmaturoval na cisterciánskom gymnáziu v Jágri.¹⁵ Už v tomto mladom veku doučoval cez prázdniny v rodine, ktorej Markušovce patrili, teda u Máriássyovcov a tiež u grófa Csákyho, čím si privyrábal na živobytie.¹⁶ Krajňák bol jazykovo disponovaný a univerzitné vzdelanie získaval na filozofických fakultách štúdiom filológie a klasických jazykov v Pešti (1867 –

³ PEKAŘOVÁ Katarína. Katolícke gymnázium. In *Budovy Univerzitetnej knižnice v Bratislave v premenách času*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2004, s. 57 – 65.

⁴ Štátny archív v Prešove, Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej SALE), fond Zbierka cirkevných matrík (ďalej ZCM). Matrika pokrstených, sobášených a zomretých Rímskokatolíckeho farského úradu v Spišskom Hrušove z rokov 1828 – 1852, kat. č. 802, s. 66.

⁵ Podrobne pozri LUKÁČ Eduard - MICHALIČKA Vladimír a kol. *História najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 - 1945)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007.

⁶ Podľa jeho vlastných slov to bolo 56 rokov. Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach (ďalej CSVZML), fond Eduard Krajňák, šk. 1, inv. č. 2. Poznámky k životopisu (nedatované).

⁷ RÍMSKY Marek. Pôvod a príbuzenstvo Eduarda Krajňáka. In *Biografické štúdie* 43. Martin: SNK, 2020, s. 122.

⁸ Zápis o jeho narodení pozri SA LE, ZCM. Matrika pokrstených, sobášených a zomretých Rímskokatolíckeho farského úradu v Markušovciach z rokov 1754 – 1843, kat. č. 417, s. 268.

⁹ Értesíték. In *Néptanítók Lapja*, 1877, roč. 10, č. 9, s. 163 – 164.

¹⁰ *Litterae Circulares ad venerabilem clerum Archi-dioecesis Colocensis et Bácsiensis anno 1893*. Kaloča: Anton Malatin, bez roku vydania, s. 150.

¹¹ CSVZML, fond Eduard Krajňák, šk. 1, inv. č. 2. Poznámky k životopisu (nedatované).

¹² Nyugdijat utalványozott. In *Néptanítók Lapja*, 1899, roč. 32, č. 27, s. 14.

¹³ Halálóraszok. In *Néptanítók Lapja*, 1901, roč. 34, č. 6, s. 16.

¹⁴ SALE, fond Štátne gymnázium v Levoči 1750 – 1953. Triedne katalógy, inv. č. 53 - 64.

¹⁵ A Magyar nemzeti levéltár, Heves megyei levéltára v Jágri, fond Egri Ciszterci Rendi Gimnázium iratai 1776 – 1948. Érettségi Főnévkönyv 1865-66 tenévtől 1874-75, sign. VIII-53/b, 74; 1865-66, sign. VIII-53/b, 27; 1866-67, sign. VIII-53/b, 28; Érettségi vizsgák jkv., sign. VIII-53/b, 79.

¹⁶ CSVZML v Košiciach, fond Eduard Krajňák, šk. 1, inv. č. 2. Koniec života (spomienky dcéry Oľgy), nedatovaný dokument (asi 1924).

1870)¹⁷ a vo Viedni (1870 – 1872).¹⁸ Mimochodom, v Budapešti medzi rokmi 1879 - 1888¹⁹ študoval aj Eduardov nevlastný brat Jozef, ktorý bol takisto učiteľom v rokoch 1895 - 1924 v spišskej obci Vydrník.²⁰

Ešte pred ukončením Krajňákových vysokoškolských štúdií sa v školskom roku 1872/1873 uvoľnilo miesto výpomocného učiteľa na hlavnej reálnej škole v Budíne, na ktoré nastúpil. Budúcich obchodníkov a remeselníkov vyučoval nemecký jazyk v štyroch triedach troch ročníkov (I. A., II. A., III. A, III. B), v jednej triede geografiu²¹ a okrem toho aj literatúru a sloh.²² Mal 16-hodinový týždenný úväzok a v triede III. B bol triednym učiteľom. Býval v budapeštianskej štvrti Viziváros na Donatiho ulici, ktorá leží paralelne so sídlom školy (dnes Töldy Ferenc Gimnázium).²³ Až v priebehu školského roka ukončil univerzitné štúdium záverečnou skúškou v Budapešti v roku 1873.²⁴ Po nej bol vymenovaný za nového učiteľa na bratislavskom gymnáziu.²⁵

Krajňákovovo vyše tri dekády trvajúce pôsobenie na gymnáziu v Bratislave začalo 18. augusta 1873.²⁶ O strastiach svojho povolania sa často zmieňoval v korešpondencii, najmä v listoch priateľovi Ľudovítovi V. Riznerovi, zakladateľovi slovenskej bibliografie, ktorému v jeho diele pomáhal výpožičkami kníh z rôznych knižníc. Významným zdrojom informácií o Krajňákovom účinkovaní na strednej škole sú ročenky gymnázia, zachytávajúce každý rok jeho práce. Počas tohto dlhého obdobia zažil vo vedení školy štyroch riaditeľov. Krajňáka prijal do školy Karol Wiedermann, neskorší inšpektor bratislavského školského dištriktu a autor diela o elektrine,²⁷ ktorý školu riadil do 27. marca 1884. Obdobie pôsobenia nasledujúceho direktora, učiteľa klasických jazykov Karola Malmosiho trvalo od 31. júla 1884 iba jeden školský rok do 25. júna 1885 a ukončilo ho riaditeľovo úmrtie. Nahradil ho profesor latinčiny a gréčtiny

¹⁷ V univerzitnom archíve sa nezachovali registre študentov spred roku 1900, staršie boli zničené v druhej svetovej vojne a počas revolučných udalostí v roku 1956 (za túto informáciu ďakujem pracovníkovi archívu univerzity Mátéovi Somogyimu). Krajňákovovo meno je uvedené v zozname študentov, ktoré každoročne uverejňovali univerzitné almanachy. Pozri *A Magyar Királyi Tudomány-Egyetem személyzete 1867 - 1868*. Buda: A Magyar Királyi egyetemi nyomda, 1868, s. 22; *A Magyar Királyi Tudomány-Egyetem személyzete 1868 - 1869*. Buda: A Magyar Királyi egyetemi nyomda, 1869, s. 23; *A Magyar Királyi Tudomány-Egyetem személyzete 1869 - 1870*. Buda: A Magyar Királyi egyetemi nyomda, 1870, s. 24.

¹⁸ Archiv der Universität Wien vo Viedni. Philosophische Fakultät. Nationale, semestre 1870/1871, 1871, 1871/1872, 1872, mikrofilmy číslo 1021 – 1023.

¹⁹ *A Budapesti királyi magyar tudomány-egyetem almanachja 1879 – 1880 až 1887 – 1888*. Budapešť: Magyar királyi egyetemi könyvnyomda, 1880 – 1888, s. 73 (rok 1880), 74 (1881), 77 (1883), 85 (1885), 86 (1886), 123 (1888). Zo školského roku 1881/1882 almanach chýba.

²⁰ SKOKAN František. *Vydrník 1294 – 1994*. Vydrník: Obecný úrad Vydrník, 1994, s. 20.

²¹ SAY Móricz (ed.). *A budai királyi főreáltanodának tizenhetedik évi értesítője. Ai intézet főnnállásának 18-ik éveben. Az 1872 - 1873 tanév végén*. Budapešť: Nyomatott Bagó Mártonnál, 1873, s. 4, 6, 9.

²² *Budapesti Közlöny*, 1874, roč. 8, č. 12 (16. 1. 1874), s. 91.

²³ SAY Móricz (ed.). *A budai királyi főreáltanodának tizenhetedik évi értesítője. Ai intézet főnnállásának 18-ik éveben. Az 1872 - 1873 tanév végén*. Budapešť: Nyomatott Bagó Mártonnál, 1873, s. 4, 6, 9.

²⁴ CSVZML v Košiciach, fond Eduard Krajňák. Úradný životopis v nemeckom jazyku, nedatovaný, šk. 1, inv. č. 2.

²⁵ SAY Móricz (ed.). *A budapesti II-ik kerületi állami reáltanodának tizennyolczadik évi értesítője. Ai intézet főnnállásának 19-ik éveben. Az 1873/4 tanév végén*. Budapešť: A magy. kir. egyetemi könyvnyomda, 1874, s. 4.

²⁶ SCHÖNVITZKY Bertalan. *Pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*. Bratislava: Eder István Könyvnyomda, 1896, s. 394.

²⁷ PEKAŘOVÁ Katarína. *Prírodovedné a lekárske spolky na území Slovenska (1850 - 1918) so zvláštnym zreteľom na zdravotnícko-medicínsku tematiku a biologické vedy v ich publikačných aktivitách*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2010, s. 40.

Imrich Pirchala, ktorý do Bratislavy prišiel 25. septembra 1885 z Budapešti a ako riaditeľ pôsobil 10 rokov do septembra 1895.²⁸ Neskôr bol vymenovaný za hlavného riaditeľa všetkých bratislavských gymnázií.²⁹ Posledným riaditeľom od septembra 1895 do konca Krajňákovho pôsobenia bol bratislavský rodák, astronóm a člen Bratislavského lekársko-prírodovedného spolku Karol Polikeit.³⁰

V jednotlivých ročníkoch Krajňák vyučoval latinčinu, gréčtinu, nemčinu a maďarčinu. Podľa slov Ľudovíta Zachara, jedného z jeho mnohých žiakov, bol Krajňák „veľmi svedomitý, do krajnosti usilovný, nepoznal únavu, nekonečne trpezlivý s vrtochmi žiakov, ktorí by si zaslúžili zaucho, bol mäkkého srdca, s čiernou bradou, zlatým cvikerom, v ruke vždy učebnica alebo notes.“³¹ Michal Slávik tiež vyzdvihol jeho úprimný, láskavý, ale aj zdvorilý vzťah k študentom. Keď ho v roku 1901 skúšal pred vojensko-civilnou komisiou, dôsledne študentovi onikal a neodvážil sa mu vykať.³² Aj z iného zdroja sa dozvedáme o jeho miernej povahe, ľudomilstve, nezištnosti a vytrvalosti. Vychoval celú slovenskú generáciu a v mnohých žiakoch vzbudil národné povedomie.³³ Svoj pôvod a pozitívny vzťah k nemu musel skrývať. V jeho korešpondencii sa zachoval výhražný list písaný v maďarčine, plný invetív s vulgárnymi narážkami na slovenský pôvod a v ktorom ho anonym usvedčoval z potajomky čítaných slovenských novín.³⁴ Riznerovi sa raz postťažoval, ako mu jeden žiak verejne odovzdal list od českého slovákofila Karla Kálala a koľko nepríjemností kvôli tomu mohol mať.³⁵ Kontakt s českým prostredím, aj keď paradoxne nie s osobou slovanského pôvodu, sa podľa Krajňáka neoficiálne stal zámenkou pre jeho predčasné a nedobrovoľné penzionovanie v roku 1907. Krajňák bol totiž rok predtým pražským benediktínskym opátom Albanom Schachleiterom poverený prípravami na zabezpečenie a začatie vydávania ľudového katolíckeho časopisu Sv. Adalbert (Vojtech). Práve v opátovej prítomnosti niekto videl bratislavského profesora vstupovať do budapeštianskej tlačiarne Stephaneum s úmyslom podporiť „český podnik“. Krajňák často spomínal túto príhodu a používal ju ako ponosu na svoj neprajný osud a nespravodlivé zaobchádzanie s jeho osobou po prevrate v roku 1918. Nazdával sa, že za to, čo si musel vytrpieť počas obdobia silnej maďarizácie, si zaslúžil oveľa väčšie ocenenie a aj vyšší dôchodok. Kým on ostal na úrovni 8. platovej triedy s ročným dôchodkom 12 496 korún (mesačne 1041 Kč) a jeho príjem od penzionovania klesol o vyše 6000 Kč, bývalí kolegovia, v Uhorsku lojálni Maďari, po vzniku nového, československého štátu postúpili do 6. platovej triedy.³⁶ Zatiaľ nepoznáme výšku jeho mzdy na začiatku

²⁸ SCHÖNVITZKY Bertalan. *Pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*. Bratislava: Eder István Könyvnyomda, 1896, s. 382 a 393.

²⁹ *Slovenský biografický slovník 4*. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 469.

³⁰ *Slovenský biografický slovník 4*. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 506.

³¹ ZACHAR Ľudo. Profesor Eduard Krajňák. In *Slovák*, roč. 22, č. 61 (14. 3. 1940), s. 24.

³² SLÁVIK Michal. *Slovenskí národovci do 30. októbra 1918*. Trenčín: Vojtech Čelko, 1945, s. 132, 327, 348.

³³ Sto rokov od narodenia prof. Eduarda Krajňáka. In *Pútnik cyrilometodejský*, 1948, roč. 4 (39), č. 11, s. 171 - 172.

³⁴ CSVZML, fond Eduard Krajňák. Korešpondencia, Ostatné listy v maďarskom jazyku, šk. 1, inv. č. 32. List z 30. júna 1909.

³⁵ Slovenská národná knižnica - Literárny archív v Martine (ďalej SNK - LA), fond E. V. Riznera. Listy E. Krajňáka, sign. M 89 B 26. List z 9. novembra 1897.

³⁶ Necelé dva roky pred smrťou o tom dokonca písal prezidentovi Masarykovi v žiadosti o zvýšenie dôchodku. Archív Spolku sv. Vojtecha v Trnave (ďalej ASSV), fasc. 185, č. 27. List Krajňáka Masarykovi z 20. októbra 1922.

pedagogického účinkovania. Po 10 rokoch praxe dostal v roku 1883 príplatok k platu³⁷ a po ďalších 10 rokoch bol povýšený do 1. stupňa 9. platovej triedy,³⁸ no už v nasledujúcom roku poberal mzdu v platovej triede o jeden stupeň vyššej.³⁹ Na začiatku 20. storočia bol jeho plat 3200 korún a príspevok na bývanie 700 korún.⁴⁰ Príspevok ostával v nezmenenej výške až do penzionovania a plat sa mu zvýšil ešte v roku 1904 na 3600 korún⁴¹ a v poslednom roku pôsobenia na gymnáziu na 4000 korún.⁴² Jeho týždenný úväzok na gymnáziu sa pohyboval v rozmedzí 16 až 27 hodín, pričom najvyšší bol od začiatku do polovice 90. rokov 19. storočia, keď mohol byť učiteľ vo veku okolo 45 rokov na vrchole svojich síl. Z listov Riznerovi sa však dozvedáme, že rímskokatolícke gymnázium nebolo jeho jediné pôsobisko, pretože mal úväzok týždenne 9 hodín v dievčenskom ústave,⁴³ vyučoval aj na bratislavskej reálke⁴⁴ a možno aj na lýceu.⁴⁵ Okrem toho denne doučoval dve vlastné dcéry a študentov, medzi nimi napríklad grófa Vaya⁴⁶ a arcivojvodkyňu Izabelu, ktorú pri jednej z hodín upozornil na krásu slovenských výšiviek. Predstavil jej vyšívачku z Dechtíc, ktorá jej potom niekoľko rokov slúžila. Vďaka tomu vznikol Izabelin spolok, zamestnávajúci až niekoľko stoviek slovenských žien a reprezentujúci toto umelecké remeslo na zahraničných výstavách, dokonca aj s ocenením Grand prix z Paríža v roku 1890.⁴⁷

Krajňák bol výnimočne disponovaný na učenie sa cudzích rečí. Popri výučbe klasických jazykov, nemčiny a maďarčiny sa sám vzdelával v ruštine a chorvátčine. Jeho mladší brat Ján, absolvent Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici, odišiel okolo roku 1887 pracovať do Chorvátska (tam používal podobu mena Ivan Krajnjak), kam ho často chodil navštevovať Eduard.⁴⁸ Chorvátsky jazyk si veľmi obľúbil a zrejme aj vďaka jeho

³⁷ KOLMÁR József (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1883/84. tanévben*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társai Könyvnyomtató, 1884, s. 55.

³⁸ PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1892/93. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társai Könyvnyomtató, [1893], s. 34.

³⁹ PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1893/94. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társai Könyvnyomtató, [1894], s. 34.

⁴⁰ *Hivatalos Közlöny*, 1901, roč. 9, č. 4, s. 4.

⁴¹ *Hivatalos Közlöny*, 1904, roč. 12, č. 3, s. 26.

⁴² *Hivatalos Közlöny*, 1907, roč. 15, č. 9, s. 61.

⁴³ Mohlo ísť o Štátny dievčenský učiteľský ústav, založený v roku 1871, ktorý sídlil na dnešnej Lazaretskej ulici v Bratislave, alebo o Vyššiu dievčenskú školu, založenú v roku 1883, so sídlom na dnešnej Dunajskej ulici v Bratislave. PEKAŘOVA Katarína. Starostlivosť o zdravie a výchova k zdraviu na vybraných mestských školách v druhej polovici 19. storočia. In *Forum Historiae*, 2016, roč. 10, č. 2, s. 70 - 73.

⁴⁴ SNK - LA, fond Ľ. V. Riznera. Listy E. Krajňáka, sign. M 89 B 26. List z 11. novembra 1889. Z torzovito zachovaných ročeniek školy, ktoré boli k dispozícii na štúdium z databáz spoločnosti Arcanum Adatbázis je zatiaľ možné potvrdiť, že Krajňák učil latinčinu na tejto škole v školských rokoch 1887/1888, 1888/1889 a 1894/1895. SAMARJAY Mihály. *A Pozsonyi Állami Főreáliskola értesítője az 1887/88. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel Eder és Társai Könyvnyomtató, bez roku, s. 19 a 37; SAMARJAY Mihály. *A Pozsonyi Állami Főreáliskola értesítője az 1888/89. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel Eder és Társai Könyvnyomtató, bez roku, s. 25; ANTOLIK Károly. *A Pozsonyi M. Kir. Állami Harminczhatodik értesítője az 1894/95. iskolai évről fenállásának 44-dik éveben*. Bratislava: Eder István Könyvnyomdája, 1895, s. 92 a 95.

⁴⁵ V roku 1894 písal Riznerovi, že tri razy do týždňa vyučuje "i lýceistov i gymnazistov". SNK - LA, fond Ľ. V. Riznera. Listy E. Krajňáka, sign. M 89 B 26. List z 23. apríla 1894.

⁴⁶ SNK - LA, fond Ľ. V. Riznera. Listy E. Krajňáka, sign. M 89 B 26. Listy z 27. decembra 1889, 29. apríla 1890, 30. decembra 1893, 23. apríla 1894, 11. septembra 1895.

⁴⁷ RÍMSKY Marek. Eduard Krajňák. Zabudnutý národovec. In *Knižnica*, 2013, roč. 14, č. 11 - 12, s. 102.

⁴⁸ RÍMSKY Marek. Pôvod a príbuzenstvo Eduarda Krajňáka. In *Biografické štúdie 43*. Martin: Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav, 2020, s. 126 – 128.

znalosti získaval cenné kontakty s osobnosťami politického, kultúrneho, literárneho a cirkevného života južných Slovanov. Svojich mnohých juhoslovanských známych odporúčal svojmu priateľovi, skalickému lekárovi Pavlovi Blahovi, ktorý sa chystal na dlhší pobyt na Balkáne v roku 1906.⁴⁹ Po ukončení pôsobenia na gymnáziu prišiel Krajňák o významný zdroj príjmov, preto sa snažil získať prácu úradného tlmočníka z chorvátskeho jazyka. Skúšku z neho absolvoval niekedy v roku 1909 alebo 1910⁵⁰ a nedlho pred vypuknutím prvej svetovej vojny žiadal o miesto tlmočníka kráľovskej súdnej rady v Győri.⁵¹ V žiadosti uviedol, že bol autorom 57-stranového rukopisu *Horvát – magyar jogi terminologia* (Chorvátsko – maďarská právnická terminológia), ktorý sa však stratil a ostal nezvestný. Téma Chorvátska a národným piesňam jeho ľudu venoval dva články, uverejnené v časopise *Magyar szemle*.⁵²

Aj štúdiu druhého zo slovanských jazykov, ruštiny, venoval mnoho úsilia. Už v roku 1897 sa ponúkal riaditeľovi Jánovi Jónásovi⁵³ z bratislavskej obchodnej akadémie za profesora ruštiny. Jónás pripustil, že o ruštinu bude po dokončení sibírskej magistrály väčší záujem, no nepredpokladal, že sa nájde dostatočný počet žiakov a zamestnancov jeho spoločnosti, ktorí týždenne odpracujú 42 hodín a ktorí by po práci mali ešte dostatok síl na učenie.⁵⁴ Krajňák v septembri toho istého roku uverejnil v miestnych novinách oznam s ponukou vyučovať záujemcov ruský jazyk, no s najväčšou pravdepodobnosťou sa nik neprihlásil. Napriek tomu sa poctivo pripravoval, študoval ruskú gramatiku a čítal diela ruských klasikov v pôvodnom znení.⁵⁵ V marci nasledujúceho roku sa vybral až do Martina,⁵⁶ kde chcel pre tento zámer využiť knižnicu Muzeálnej spoločnosti, ktorej bol členom.⁵⁷ Jánovi Kvačalovi prezradil, že by si rád predplatil nejaký ruský časopis, ktorý by mu pomohol zorientovať sa v ruskej literatúre.⁵⁸ Výsledkom jeho snáh boli aspoň články o novovekej ruskej literatúre,⁵⁹ recenzie ruského časopisu *Slavjanskoe Obozrenie*⁶⁰ a príspevok o postavení Slovákov v Uhorsku v ruskom

⁴⁹ Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), fond Pavel Blaho, šk. 8, inv. č. 378. List z 1. apríla 1906.

⁵⁰ SNK - LA, fond E. V. Riznera. Listy E. Krajňáka, sign. M 89 B 26. Nedatovaný list asi z roku 1909 alebo 1910.

⁵¹ CSVZML, fond Eduard Krajňák, šk. 1, inv. č. 36. Žiadosť z mája 1914.

⁵² KRAJNYÁK E. Horvát népdalok I. In *Magyar szemle*, 1902, roč. 14, č. 35, s. 410 – 411 a Horváth népdalok II. - III. In *Magyar szemle*, 1902, roč. 14, č. 36, s. 422 – 423.

⁵³ Ján Jónás (1848 - 1911) je považovaný za priekopníka vo vyučovaní predmetov na obchodných školách. Svoj talent rozvíjal v mnohých oblastiach na rôznych univerzitách v Európe, získal mnoho ocenení. Na obchodnej akadémii v Bratislave pôsobil od roku 1885. Zomrel v Prešove. ÚJVÁRI Péter (ed.). *Magyar Zsidó Lexikon*. Budapešť: Magyar Zsidó Lexikon kiadása, 1929, s. 423.

⁵⁴ SNK - LA, fond E. V. Riznera. Listy E. Krajňáka, sign. M 89 B 26. List z 13. júna 1897. O tom istom informoval aj Ján Kvačalu. Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej EBF UK), fond Jána Kvačalu. Nedatovaný list Eduarda Krajňáka Jánovi Kvačalovi asi z roku 1897 (pôvodná sign. XXIV/17).

⁵⁵ SNK - LA, fond E. V. Riznera. Listy E. Krajňáka, sign. M 89 B 26. List z 31. októbra 1897.

⁵⁶ SNK - LA, fond E. V. Riznera. Listy E. Krajňáka, sign. M 89 B 26. List zo 14. marca 1898.

⁵⁷ Členstvo je však potvrdené prameňom až v roku 1916. Pozri Spolkové správy. Muzeálna slovenská spoločnosť. In *Národné noviny*, roč. 47, č. 33 (11; 18. 3. 1916), s. 3.

⁵⁸ EBF UK, fond Jána Kvačalu. List zo 14. júla 1894.

⁵⁹ KRAJNYÁK Eduard. Az orosz irodalomtörténet uj-kora (Bevezetés). In *Magyar szemle*, 1903, roč. 15, č. 41, s. 482 – 483; Az orosz irodalomtörténet uj-kora II. – III. In *Magyar szemle*, 1903, roč. 15, č. 42, s. 494 – 496; Az orosz irodalomtörténet uj-kora IV. – V. In *Magyar szemle*, 1903, roč. 15, č. 43, s. 506 – 508; Az orosz irodalomtörténet uj-kora VI. – VII. In *Magyar szemle*, 1903, roč. 15, č. 44, s. 518 – 520.

⁶⁰ K. E. Egy új szláv szemle : [Szlavjanskoe obozrenie (Szláv szemle). Törtenelemi, irodalmi és politikai folyóirat. 1892. Január. Első évfolyam. Első füzet. Szent - Pétervár]. In *Budapesti Szemle*, 1892, roč. 20, zv. 70, č. 184, s. 155 – 162; Krajnyák Ede. Szláv szemle. In *Katolikus Szemle*, roč. 13, 1899, č. 3, s. 498 – 505; Krajnyák Ede.

zborníku *Formy národného hnutia v súčasných štátoch*, ktorý vyšiel v Petrohrade zásluhou editora Abraháma Izáka Kasteljanskeho,⁶¹ i keď v tomto prípade a v tejto fáze výskumu zatiaľ nie je objasnené, či si Krajňák preložil text svojho príspevku do ruštiny sám.

Eduard Krajňák na bratislavskom rímskokatolíckom gymnáziu učil aj iné predmety ako jazyky. Kvôli zvýšeniu úväzku, ale aj ako suplent viedol od 1. novembra 1879 v štyroch triedach 8 hodín týždenne hodiny telesnej výchovy,⁶² predtým ju do októbra toho istého roku učil Alojz Martinengo. Desať rokov (1880 – 1890) bol potom telocvikárom Teodor Andor a od septembra 1890 do júna 1892 Viktor Exner.⁶³ O ďalšom poverení pre Krajňáka venovať sa gymnastickej príprave študentov sa dozvedáme až z ročenky zo školského roku 1892/1893, kedy ju vyučoval s Ivanom Dömötörom a Rudolfom Kutruczom, pretože na škole opäť chýbal kvalifikovaný telocvikár.⁶⁴ To korešponduje s informáciou v liste Riznerovi z decembra 1892 o tom, že od septembra sa stal spolu s ďalšími dvoma kolegami “*tancmajstrom*”, teda učiteľom telesnej výchovy, pretože z telesnej výchovy má diplom. Krajňák z tejto povinnosti nebol nadšený a v liste si neodpustil iné posmešné pomenovanie profesie učiteľa gymnastiky, keď napísal, že “*pre ten biedny groš musel pred študentmi skákať ako nejaký pajác*”.⁶⁵ V júli nasledujúceho roku absolvoval v Budapešti kurz telesnej prípravy a svoje vedomosti a skúsenosti mal zúročiť so spomínanými kolegami a navyše s Móricom Gottlom pri predvádzaní hier študentov pri príležitosti otvorenia nového ihriska 18. mája 1894. Na otvorení boli prítomní bývalý riaditeľ gymnázia, v tom čase okresný školský riaditeľ a kráľovský radca Karol Wiedermann, kráľovský radca a zástupca primátora Pavol Taller, niekoľko zástupcov mestského úradu a množstvo divákov.⁶⁶ Školské ihrisko nebola v tom čase vôbec bežná vec. Na stredných školách platil príkaz vyučovať telesnú výchovu od roku 1867, no povinným predmetom mala byť podľa zákona č. XXX o organizácii stredných škôl od roku 1883, čo súviselo so zavedením povinnej vojenskej služby. Práve od roku, kedy sa otvorilo nové ihrisko v Bratislave sa zaviedlo vyučovanie telesnej výchovy na jedno popoludnie v týždni na stredných školách, ktoré bolo určené športovým hrám. Druhy športových hier neboli pevne predpísané s výnimkou korčuľovania, ktoré bolo povinné. Športové hry mali trvať 2 hodiny. Školy vtedy neboli pripravené na hodiny telocviku, telocvične alebo iné priestory neboli štandardom. Až v roku 1900 vydalo ministerstvo školstva nariadenie, že každá osemtriedna škola, čo bol prípad bratislavského gymnázia, mala mať ihrisko s rozmermi 120 x 80 metrov.⁶⁷ Pre toto ihrisko mal Krajňák spor s telocvikárom Jánom Paczákom, ktorý si asi nejakým

Szláv szemle. In *Katolikus Szemle*, roč. 14, 1900, č. 1, s. 57 - 62; Krajnyák Ede. Szláv szemle. In *Katolikus Szemle*, roč. 15, 1901, č. 1, s. 85 – 89.

⁶¹ Podrobnejšie pozri RÍMSKY Marek. Pátranie po diele Eduarda Krajňáka. In *Knižnica*, 2020, roč. 21, č. 2, s. 58 – 62.

⁶² WIEDERMANN Károly (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1879/80. évbén*. Bratislava: Nirschy István Könyvnyomdája, 1880, s. 31.

⁶³ SCHÖNVITZKY Bertalan. *Pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*. Bratislava: Eder István Könyvnyomda, 1896, s. 395.

⁶⁴ PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1892/93. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társa Könyvnyomtató, [1893], s. 34.

⁶⁵ SNK - LA, fond L. V. Riznera. Listy E. Krajňáka, sign. M 89 B 26. List z 25. decembra 1892.

⁶⁶ PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1893/94. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társa Könyvnyomtató, [1894], s. 35.

⁶⁷ PEKAŘOVÁ Katarína. Starostlivosť o zdravie a výchova k zdraviu na vybraných mestských školách v druhej polovici 19. storočia. In *Forum Historiae*, 2016, roč. 10, č. 2, s. 65 - 66.

nečestným spôsobom (dopísanie alebo prepísanie v knihe, v ktorej bol harmonogram obsadenia ihriska) zabezpečil jeho využívanie nad rámec a navyše za činnosť, ktorú na ihrisku vykonával, získal finančnú odmenu. Sťažovali sa na neho aj telocvikár Július Lassel a Ľudovít Serédi z evanjelického lýcea.⁶⁸ Paczák, ktorý v Bratislave nemal dobrú povest', intervenoval u ďalšieho kolegu, učiteľa francúzštiny Jána Albrechta, s ktorým bol však Krajňák zadobre a preto nepochodil. Krajňák sa sťažoval na bezočivé a surové správanie telocvikára, ktorého pejoratívne nazval „panákom“ a prosil adresáta jedného listu, či nepozná niekoho, kto by mu v tomto spore pomohol.⁶⁹ Poverenie ministra školstva učiť telocvik ho k tejto práci zaviazovalo ešte v školskom roku 1894/1895 na 6 hodín týždenne.⁷⁰ Po odchode na dôchodok v roku 1907 prevzali jeho hodiny učiteľa Peter Barbier, Štefan Laky a Ignác Niedermann.⁷¹

Hodiny telesnej výchovy nebola jediná forma, ktorou Krajňák prichádzal do styku s telocvikom. V roku 1880 bol založený Bratislavský gymnastický spolok.⁷² Pramene nám dovoľujú s určitosťou potvrdiť jeho členstvo až v roku 1886,⁷³ preto zatiaľ nevieme, či mohol byť pri jeho zrode. V roku 1889 bol podpredsedom,⁷⁴ v rokoch 1891 - 1900 bol jeden z 15 členov predsedníctva.⁷⁵ Vo februári 1898, kedy sa konalo 18. valné zhromaždenie, bol ako najstarší člen spolku jeho dočasným predsedom, ktorého potom nahradil riadne zvolený predseda Ľudovít Wagner.⁷⁶ Jeho členstvo možno sledovať do roku 1906.⁷⁷ V ročenke spolku z roku 1909 sa jeho meno už nevyskytuje. So svojimi zverencami sa zúčastnil viacerých súťaží. V máji 1895 viedol spolu so svojimi kolegami Jánom Paczákom a Bartolomejom Schönvitzkym svoj 30-členný tím na okresnej súťaži v Győri.⁷⁸ V roku 1897 v telocvični bratislavskej rímskokatolíckej ľudovej školy sa jeho študenti, tentoraz z reálky, predviedli na kladine,⁷⁹ o dva roky neskôr bol členom organizačného výboru na okresnej súťaži, ktorú vyhlásil práve Bratislavský gymnastický spolok.⁸⁰ Pravdepodobne posledným podujatím v jeho kariére boli celoštátne preteky, ktoré sa konali v máji roku 1901 v Budapešti a na ktorom

⁶⁸ Učiteľský zbor si si zvolil za správcu ihriska Lajosa Serédiho v roku 1896. *A Pozsonyi ágostai hitvallású evang. lyceum értesítője az 1896/97-diki tanévről*. Bratislava: Wigand F. K., 1897, s. 86, 88, 101, 108. Ich mená sa vyskytujú aj v ročenke bratislavskej reálky *A Pozsonyi M. Kir. állami főreáliskola harminczhetedik értesítője az 1895/96 iskolai évről*. Bratislava: Eder István, 1896, s. 61.

⁶⁹ List sa síce nachádza vo fonde Jozefa Škultétyho, no s najväčšou pravdepodobnosťou Škultéty nebol adresátom. SNK - LA, fond Jozef Škultéty, sign. 49 T 23. List z 5. marca 1896.

⁷⁰ PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1894/95. iskolai évről*. Bratislava: Eder István Könyvnyomdája, [1895], s. 27.

⁷¹ POLIKEIT Károly (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgimnázium értesítője az 1906/1907. iskolai évről*. Bratislava: Eder István Könyvnyomdája, 1907, s. 43.

⁷² IVÁNC SÓ Ádám. A Pozsonyi Torna-Egyelet története: 1880–1945. In *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2020, roč. 22, č. 4, s. 53 - 80.

⁷³ A "Pozsonyi Torna-Egyelet". In *Herkules*, 1886, roč. 3, č. 7, s. 8.

⁷⁴ A pozsonyi tornaegyesület. In *Herkules*, 1889, roč. 6, č. 2, s. 15.

⁷⁵ *Jelentés a Pozsonyi Tornaegyesület 1891. évi működéséről és állapotáról*. Bratislava: Wigand F. K. Nyomdája, 1892, s. 14.

⁷⁶ A Pozsonyi Torna-Egyesület. In *Herkules*, 1898, roč. 15, č. 5, s. 39.

⁷⁷ A Pozsonyi Torna-egyesület választmányának jelentése az 1906. évről. [Bratislava]: Wigand V. K. könyvnyomdája, bez roku, s. 17.

⁷⁸ PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1894/95. iskolai évről*. Bratislava: Eder István Könyvnyomdája, [1895], s. 27.

⁷⁹ A Pozsonyi Torna-Egyelet díszturnája. In *Sportvilag*, 1897, roč. 4, č. 48, s. 7.

⁸⁰ A Magyarországi Tornaegyletek Szövetségének II-ik kerületi tornaversenye Pozsonyban. In *Sportvilag*, 1899, roč. 6, č. 7, s. 8.

16 študentov pod vedením Ignáca Niedermanna a Eduarda Krajňáka získalo diplom za vynikajúce výsledky dosiahnuté v tímovej súťaži.⁸¹

Školské výlety sú pre študentov obľúbenou súčasťou štúdia, oddychovým časom, niekedy až dobrodružstvom, ale určite aj príjemnejšou formou vzdelávania sa, pre učiteľov obdobím väčšej zodpovednosti, ostražitejšieho dozoru a zvýšených nárokov na udržiavanie disciplíny. Krajňák sa prvýkrát ako pedagogický dozor dostal na výlet až po 20 rokoch odučených na gymnáziu, v máji 1893, kedy so študentmi navštívili Považskú Teplú (dnes súčasť Považskej Bystrice), obzreli si hrad a Považské Podhradie a putovali smerom na východ k Manínskej tiesňave. Na druhý deň vyrazili zo Žiliny, absolvovali prehladku Rajeckých Teplíc, obdivovali okolie Rajca a zasnežené vrcholky Veľkej aj Malej Fatry. Z Rajca pokračovali cez kopce Strážovských vrchov na Súľovské skaly a na večeru sa dostali do Bytče, odkiaľ sa na nasledujúci deň vrátili do Bratislavy.⁸²

V ďalšom roku absolvoval Krajňák dva výlety. Na Turíce roku 1894, 14. mája, sa vybral s 15 študentmi na sever Slovenska. Podľa správy zo školskej ročenky sa najprv dostali do Kľačian vlakom a odtiaľ putovali pešo do Dolného Kubína, z ktorého mali zabezpečený odvoz až do Oravského Podzámku. Vrátili sa späť do Kubína a ďalej pokračovali pešo do Ružomberka a odtiaľto vlakom do Turčianskych Teplíc. Pokračovali opäť po vlastných nohách do Prievidze a na Bojnický zámok. Po návrate do Prievidze sa viedli autom do Veľkých Bielic a odtiaľ vlakom do Nítry, kde sa ich ujali mnísi z piaristického kláštora. Na štvrtý deň večer sa vlakom vrátili do Bratislavy.⁸³ Študenti nižších ročníkov pod vedením učiteľov Ivana Dömötöra, Gustáva Flaszika a Eduarda Krajňáka absolvovali 11. júna školský výlet na Devín, Hainburg, Bad Deutsch-Altenburg a ruiny antického mesta Carnuntum.⁸⁴ Pri príležitosti milénárnych osláv sa v Budapešti konala veľká výstava. Na konci októbra 1896 ju so svojimi študentmi a kolegom Júliusom Kadayom zažil aj Eduard Krajňák. V Budapešti strávil 5 dní, no podrobnosti o tom, čo tam videli, nepoznáme.⁸⁵

V druhom polroku toho istého školského roku sa Krajňák vydal na svoj najdlhší a najvzdialenejší výlet počas pôsobenia na gymnáziu. Sám bol iniciátorom cesty na Balkán. Krajňák zhrnul do správy z poznávacej cesty, uverejnenej v školskej ročenke.⁸⁶ Cesta začala týždeň pred Veľkou nocou a trvala 13 dní. V sobotu 10. apríla 1897 vyrazili vlakom z Bratislavy do Budapešti a pokračovali v ceste nočným vlakom. Počas cesty študenti sledovali práve sa prebúdzajúcu vegetáciu v okolí rieky Dráva, najkrajšie miesta Záhrebu, hrebeň

⁸¹ POLIKEIT Károly (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1900/1901. iskolai évről*. Bratislava: Eder István Könyvnyomdája, [1901], s. 17.

⁸² SNK - LA, fond E. V. Riznera. Listy E. Krajňáka, sign. M 89 B 26. Listy z 12. a 31. mája 1893. Pozri aj PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1892/93. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társa Könyvnyomtató, [1893], s. 36.

⁸³ EBF UK, fond Jána Kvačalu. List zo 14. júla 1894 a PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1893/94. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társa Könyvnyomtató, [1894], s. 37.

⁸⁴ PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1893/94. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társa Könyvnyomtató, [1894], s. 38.

⁸⁵ POLIKEIT Károly (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1896/97. iskolai évről*. Bratislava: Eder István Könyvnyomdája, 1897, s. 41.

⁸⁶ KRAJNYÁK Edvárd. Tanulmányi út Dalmáciába és Boszniába. In POLIKEIT Károly (ed.). *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium értesítője az 1896/97. iskolai évről*. Bratislava: Eder István, 1897, s. 14 – 21.

pohoria Klek neďaleko Ogulinu.⁸⁷ Do Rijeky dorazili v nedeľu po takmer 24 hodinách nepretržitého cestovania. Prehliadku mesta a ubytovanie na hlavnom námestí⁸⁸ v hoteli Lloyd im zabezpečil ministerský radca František Kankovszky. Postupne videli najznámejšie pamätihodnosti Splitu, Šibenika a Zadaru. Na Veľký piatok dorazili do Dubrovníka, smerovali do Mostaru, ktorý navštívili na Veľkonočnú nedeľu. V Mostare sa však nezdržali dlho. Výletníkov zaujal najmä slávny kamenný most zo 16. storočia, spájajúci dve časti mesta oddelené Neretvou. Cez pohorie Igman, a mestskú štvrť Ilidža sa na Veľkonočný pondelok presunuli ďalej do údolia rieky Miljacka, na brehoch ktorej, a čiastočne na strmých svahoch, sa rozprestiera Sarajevo. Študentov prekvapili rušné vyasfaltované ulice, budovy, domy, vodovod, telefónne a telegrafné drôty a premávajúce električky, ktorých prevádzka sa začala rovnako ako v Bratislave len dva roky pred ich návštevou. Pri spiatocnej ceste navštívili dejisko jednej z najdôležitejších udalostí v dejinách Uhorska Moháč, dopriali si nakoniec prechádzku po meste Pécs a v piatok 23. apríla sa vrátili domov. Vhodným doplnkom ku Krajňákovmu opisu tejto študijnej cesty je cestopis Martina Kukučina,⁸⁹ ktorý bol na tých istých miestach iba o rok neskôr, ako Krajňákova družina. Už o týždeň po návrate z dlhej cesty po Balkáne bol Krajňák 1. mája so študentmi na potulkách po viedenských múzeách.⁹⁰

Štvordňovú exkurziu 12 žiakov 5. - 7. ročníka viedol Krajňák so svojim kolegom Štefanom Hegedúsom na juh Maďarska. Účelom cesty bolo spoznať oblasť Balatonu a mestá Tapolcza, Badacsony, Révfülöp, Boglár, Siófok, Balaton-Füred, Tihany, Veszprém, Pannonhalma a Győr. Na jednotlivých zastávkach sa o nich postarali sesterské inštitúcie a osobitnej pohostinnosti sa im dostalo od panonhalmských benediktínov.⁹¹ Cieľom posledného výletu v predposlednom školskom roku Krajňákovho účinkovania na gymnáziu bol hrad Červený Kameň, ktorý s piatakmi absolvoval aj učiteľ Ľudovít Dékány.⁹²

Svoju pedagogickú činnosť rozšíril Krajňák aj o autorstvo učebníc. Po 10 rokoch praxe vydal komentovaný preklad antického diela Gaius Salustia Crispa *Jugurtha* z latinčiny do maďarčiny, ktorý vyšiel v edícii „Študentská knižnica“ ako vyučovacia pomôcka pre stredné školy. Jednotlivé zväzky prvého vydania vychádzali v rokoch 1881 – 1883. Celkovo sa preklad dočkal až šiestich vydaní, posledné vyšlo vo vojnovom roku 1915.⁹³ Jeho preklad vysoko ocenil recenzent Jozef Kempf pri posudzovaní knihy *Klasické grécke a latinské diela* (Görök és latin remekírók) autora Jozefa Cserépa, v ktorej prekladal aj Sallustia.⁹⁴ Antike sa Krajňák publikačne venoval ešte v podrobnej štúdiu uverejnenej v školskej ročenke, v ktorej rozoberal

⁸⁷ Blízko pri železničnej stanici v tomto meste býval Krajňákov dobrý priateľ, bývalý rumsky (Ruma v srbskej Vojvodine) podžupan Josip Muzler, ktorého návštevu odporúčal Blahovi. SNA, fond Pavel Blaho, kr. 8, inv. č. 378. List z 1. apríla 1906.

⁸⁸ Dnes má názov Trg Republike Hrvatske, v čase Krajňákovkej návštevy malo vzhľadom na prevažujúce obyvateľstvo talianskeho pôvodu taliansky názov Piazza Adamich.

⁸⁹ KUKUČÍN Martin. *Cestopisné črty*. Bratislava: SVKL, 1961.

⁹⁰ SNK - LA, fond Ľ. V. Riznera. Listy E. Krajňáka, sign. M 89 B 26. Nedatovaný list (asi máj 1897).

⁹¹ POLIKEIT Károly (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1899/1900. iskolai évről*. Bratislava: Eder István Könyvnyomdása, [1900], s. 11.

⁹² POLIKEIT Károly (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1905/1906. iskolai évről*. Bratislava: Eder István Könyvnyomdása, 1906, s. 36.

⁹³ Podrobnejšie pozri RÍMSKY Marek. Pátranie po diele Eduarda Krajňáka. In *Knižnica*, 2020, roč. 21, č. 2, s. 58.

⁹⁴ KEMPF József. Gaius Sallustius Crispus összes munkái. In HEINRICH Gusztáv – THEWREWK PONORI Emil (eds.). *Egyetemes Philologiai Közlöny 34*. Budapešť: Franklin, 1910, s. 361 – 364.

staroveký aténsky inštitút „diaetetov“. Diaeteti ako akísi arbitri mali zvláštne postavenie medzi aténskymi sudcami.⁹⁵ Krajňákove znalosti klasických jazykov využil tiež Ján Kvačala, ktorému gymnaziálny profesor pomáhal s prípravou na profesorské skúšky a opravoval mu prácu o Cicerovi v latinčine.⁹⁶ Vrcholom jeho knižne publikovanej tvorby boli tri učebnice slovenského jazyka pre Maďarov, ktorí sa po vzniku Československa v roku 1918 ocitli takmer zo dňa na deň v novom štáte s novým úradným jazykom. Vyšli v rozpätí rokov 1919 – 1921 v bratislavskom vydavateľstve Karl Angermayer.⁹⁷

Do školského života učiteľa neodmysliteľne patrí suplovanie a nebolo to inak ani v časoch, keď ním bol Eduard Krajňák. Ten bol osemkrát triednym učiteľom, no niekoľkokrát na dlhšie obdobie zastupoval aj v iných triedach a vyučoval iné predmety ako jazyky alebo telocvik. V septembri a októbri 1880 zastupoval v druhom ročníku matematiku⁹⁸ za kolegu Fridricha Dohnányiho,⁹⁹ významného učiteľa matematiky a fyziky, ktorý na škole zriadil prvé školské röntgenologické laboratórium v Uhorsku. Vyučoval aj stenografiu a v Bratislave od roku 1888 vydával stenografický mesačník *Panstenographia*. Venoval sa aj hudbe, vynikajúco hral na čele. V roku 1874 v Bratislave koncertoval s Franzom Lisztom a bol otcom hudobného skladateľa Ernesta von Dohnányiho.¹⁰⁰ V školskom roku 1882 - 1883 bol naopak sám Krajňák zastupovaný 32 dní pre chorobu.¹⁰¹ V októbri 1887 bol z kapošvárskeho gymnázia do bratislavského preložený učiteľ nemčiny a francúzštiny Ján Albrecht, neskorší riaditeľ bratislavského reálneho gymnázia a kustód Mestského múzea v Bratislave.¹⁰² Do jeho príchodu na školu jeho hodiny od septembra museli zastupovať až traja profesori, medzi nimi i Krajňák.¹⁰³ Od začiatku roka 1891 až do 19. apríla zastupoval kolegu latinčinára a takisto autora učebníc, a tiež člena Matice slovenskej, Karola Černého.¹⁰⁴ Dvojnásobne tragický bol záver školského roka 1891/1892 pre Krajňáka, kedy mu 25. mája zomrela 4-ročná dcéra Oľga a o tri dni na to jeho jediný syn Belo vo veku 11 rokov a z tohto dôvodu vynechal v škole

⁹⁵ KRAJNYÁK Ede. A diaeteták. In K. WIEDERMANN (ed.). *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium értesítője az 1880/81. iskolai évről*. Bratislava: Stampeel, Eder és Társai, 1881, s. 5 – 14.

⁹⁶ KVAČALA Ján. Za Eduardom Krajňákom. In *Vatra*, 1924, roč. 6, č. 1 – 2, s. 10.

⁹⁷ KRAJNYÁK Edvárd. *Gyakorló könyv a szlovák nyelvtanhoz*. Bratislava: Angermayer, 1919; KRAJNYÁK Eduárd. *Szlovák nyelvtan*. Bratislava: Angermayer, 1919; KRAJNYÁK Edvárd. *Szógyűjtemény a szlovák Gyakorlókönyvhöz*. Bratislava: Angermayer, 1921.

⁹⁸ WIEDERMANN Károly (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1880/81. évben*. Bratislava: Stampfel, Éder és Társai Nyomdájá, 1881, s. 15.

⁹⁹ *Biografický lexikón Slovenska 2*. Martin: Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2004, s. 287.

¹⁰⁰ *Biografický lexikón Slovenska 2*. Martin: Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2004, s. 286 - 287.

¹⁰¹ WIEDERMANN Károly (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1882/83. tanévben*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társai Könyvnyomtató, 1883, s. 53.

¹⁰² *Biografický lexikón Slovenska 1*. Martin: Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2002, s. 46.

¹⁰³ PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1887/88. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társai Könyvnyomtató, 1888, s. 51.

¹⁰⁴ PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1890/91. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társai Könyvnyomtató, [1891], s. 59 - 60. O Černom (1837 - 1909) pozri bližšie *Biografický lexikón Slovenska 2*. Martin: Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2004, s.148.

viac dní.¹⁰⁵ V marci 1895 zastupoval predmety kolegu a historika Augustína Helmára,¹⁰⁶ ktorý po 25 rokoch odišiel na reálne gymnázium v Bratislave.¹⁰⁷ Tesne pred tým, ako Krajňák nedobrovoľne odišiel do dôchodku, požiadal 1. februára o 6-mesačnú dovolenku, ktorú mu však zamietli, preto v máji požiadal pre chorobu o odchod do penzie. Jeden dôvod penzionovania sme naznačili v úvode, avšak ako to zrejme bolo v skutočnosti sa pokúsime vysvetliť v závere tohto príspevku.

V roku 1857 bol na bratislavskom gymnáziu založený Spolok na podporu chudobných študentov, neskôr premenovaný na Spolok pomoci. Išlo o charitatívne združenie, ktorého snahou bolo podporovať talentovaných študentov a prispievať im na ubytovanie, jedlo, školské potreby a iné výdavky. Nedlho po príchode do školy sa členom spolku stal aj Krajňák.¹⁰⁸ V roku 1876 bol členom spolkovej rady¹⁰⁹ a o 20 rokov neskôr tajomníkom.¹¹⁰ Napriek svojej neutešenej finančnej situácii pravidelne prispieval do základného imania a takisto vo forme príspevku konkrétnym študentom.

Okrem finančných príspevkov študentom obohatil Krajňák študentskú knižnicu gymnázia. Do knižnice pre študentov okrem vlastných autorských učebníc z latinčiny daroval knižku *Szepesmegyei ásványok* (Spišské minerály).¹¹¹ V roku jeho odchodu do dôchodku venoval niekoľko nemeckých kníh a dokonca ešte aj dva roky po penzionovaní Tacitove *Germánie* od Antona Baumstarka a Horatiove *Satiry* od L. F. Heindorfa a Ludwiga Döderleina, obe v nemeckých vydaniach.¹¹²

Eduard Krajňák prezentoval svoj odchod do dôchodku v listoch viacerým priateľom a na **stretnutí** s Krajňákom **sa** na začiatku roka 1919 dozvedel, že to nie je pravda, preto ostal veľmi zaskočený.¹¹³ V novembri 1919 vyzval Krajňáka rektor Univerzity Komenského v Bratislave Kristián Hynek, aby sa uchádzal o miesto lektora slovenčiny. Sám vraj poslal pedela,¹¹⁴ aby od Krajňáka prevzal žiadosť na výberové konanie. Pedel mu povedal, že jeho

¹⁰⁵ PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1891/92. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társ. Könyvnyomtató, [1892], s. 70.

¹⁰⁶ Augustín Helmár (1847 - 1912) bol autorom publikácií zo starších uhorských dejín a od roku 1900 kustódom Mestského múzea v Bratislave. *Biografický lexikón Slovenska 3*. Martin: Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2007, s. 416.

¹⁰⁷ PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1894/95. iskolai évről*. Bratislava: Eder István Könyvnyomdája, [1895], s. 27.

¹⁰⁸ SCHÖNVITZKY Bertalan. *Pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*. Bratislava: Eder István Könyvnyomda, 1896, s. 429 - 433.

¹⁰⁹ WIEDERMANN Károly (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1876/7 évről*. Bratislava: Karol Angermayer, 1877, s. 35.

¹¹⁰ POLIKEIT Károly (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1896/97. iskolai évről*. Bratislava: Eder István Könyvnyomdája, 1897, s. 46.

¹¹¹ PIRCHALA Imre (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1885/86. iskolai évről*. Bratislava: Stampfel, Eder és Társai Könyvnyomtató, 1886, s. 73.

¹¹² POLIKEIT Károly (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1906/1907. iskolai évről*. Bratislava: Eder István Könyvnyomdája, 1907, s. 64 a POLIKEIT Károly (ed.). *A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1909/1910. iskolai évről*. Bratislava: Eder István Könyvnyomdája, 1910, s. 44. Mohla to byť kniha *Die Germania des Tacitus*. Anton Baumstark bol univerzitným profesorom vo Freiburgu. V druhom prípade to mohli byť asi dve knihy Horáciových Satír od dvoch autorov. *Horazens Satiren, lateinisch und deutsch mit Erläuterungen* von Ludwig Döderlein, Lipsko: B. G. Teubner, 1860 (?) a *Des Quintus Horatius Flaccus Satiren*. Erklärt von L. F. Heindorf. Reutlingen: Johan Jakob Mäcken, 1818(?).

¹¹³ SNA, fond Andrej Hlinka, kr. 34, inv. č. 1617. List Krajňáka Hlinkovi zo 14. februára 1919.

¹¹⁴ Nižší úradník na vysokej škole sprevádzajúci pri slávnostných príležitostiach s insígniami rektora alebo dekana (pôvodne školník), ceremoniár.

žiadosť bola na toto miesto jediná.¹¹⁵ Chýbal už len podpis Vavra Šrobára, ale ten bez prítomnosti kompetentného referenta odmietol podpísať menovanie. 10. apríla 1920 bola vec prejednávaná na ministerskej rade a menovanie lektorov sa odložilo na neurčito,¹¹⁶ miesto lektora však nakoniec získal Bohumil Haluzický.¹¹⁷ Krajňák zažil po prevrate ešte jedno odmietnutie a poníženie, hoci tentoraz išlo o strednú školu, skalické gymnázium. Riaditeľ gymnázia ho v mene Pavla Blahu a Antona Štefánka volal do Skalice za učiteľa slovenčiny. 70-ročný Krajňák sa vybral z Bratislavy do Skalice v decembrovom nečase. Objednaný odvoz sa nedostavil a s ťažkou batožinou mu musela pomôcť dievčina zo Stupavy, ktorá ho tam zaviedla po štvorhodinovej ceste plnej blata a kaluží. V Skalici ho nakoniec prijal riaditeľ gymnázia so slovami, že on si už našiel iného vyučujúceho.¹¹⁸ Eduard Krajňák zomrel 6. marca 1924 v Bratislave.

V Krajňákovskej rodine boli okrem Eduarda učiteľa aj jeho otec Jozef a brat Jozef, pôsobiaci na Spiši. Tretiu generáciu v rodine doplnila jedna z dvoch Eduardových dcér Ernestína. Narodila sa v roku 1879 v Bratislave ako prvé dieťa Krajňákovcov. V roku 1897 získala diplom na učiteľskom ústave na prípravu učiteľov ľudových škôl. Kým sa na základe naračných prameňov z rodinného archívu Krajňákovcov o nej tradovalo, že Erna, ako ju volali, učila na tom istom gymnáziu ako jej otec,¹¹⁹ jej prax je potvrdená zatiaľ iba jediným prameňom z roku 1906, v ktorom bola uvedená ako pomocná učiteľka na kláštornej dievčenskej škole sv. Uršule v Bratislave¹²⁰ a v roku 1930 už bola vo výslužbe.¹²¹ Zomrela v Bratislave v roku 1962.

Hoci sa Eduard Krajňák pohybuje na periférii našich dejín a nebol ich protagonistom, biografický výskum jeho osobnosti nám pomáha odhaľovať, že bol pri dôležitých okamihoch slovenskej histórie. Jedna z jeho najväčších zásluh je pedagogické pôsobenie v Bratislave.

PhDr. Marek Rímsky
Centrum spirituality Východ - Západ Michala Lacka v Košiciach
marek.rimsky@gmail.com

¹¹⁵ SNA, fond Andrej Hlinka, kr. 34, inv. č. 1617. List Krajňáka Hlinkovi z 25. apríla 1920.

¹¹⁶ ZACHAR Ľudo. Profesor Eduard Krajňák. In *Slovák*, roč. 22, č. 61 (14. 3. 1940), s. 24.

¹¹⁷ SNA, fond Andrej Hlinka, kr. 34, inv. č. 1617. List Krajňáka Hlinkovi z 25. apríla 1920. Bohumil Haluzický (1879 – 1957) bol literárny historik a kritik, novinár, učiteľ a slovakofil. Viac o ňom pozri *Biografický lexikón Slovenska 3*. Martin: Martin: Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2007, s. 326 - 327.

¹¹⁸ CSVZML, fond Štefan Kramár (nespracovaný). Poznámky k životopisu Eduarda Krajňáka, bez inventárneho čísla.

¹¹⁹ Podrobnejšie pozri RÍMSKY Marek. Pôvod a príbuzenstvo Eduarda Krajňáka. In *Biografické štúdie* 43. Martin: SNK, 2020, s. 129 - 131.

¹²⁰ GÖNDÖR Károly (ed.). *A Pozsonyi Róm. Kath. Népiskolákról szóló évi jelentés az 1906 - 1907. tanévre*. Bratislava: Kath. Irod. Részvény-Társulat könyvnyomdája, bez roku, s. 17. Škola mala sídlo na vtedajšej Hummelovej ulici. Kláštor vymedzuje dnešné ulice Uršulínska, Nedbalova a Klobučnicka.

¹²¹ RÍMSKY Marek. Pôvod a príbuzenstvo Eduarda Krajňáka. In *Biografické štúdie* 43. Martin: SNK, 2020, s. 129 - 131.

JÁN KVAČALA A ŠTEFAN ADAMOVIČ : VZŤAH UČITEĽA A ŽIAKA

LIBOR BERNÁT

Abstrakt: V príspevku analyzujeme vzťah učiteľa a žiaka na príklade Jána Kvačalu a Štefana Adamoviča. Vychádzame predovšetkým z dôkladného rozboru ich korešpondencie uloženej v Slovenskej národnej knižnici Literárny archív v Martine a pozostalosti Jána Kvačalu uloženej na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Dospeli sme k stanovisku, že Štefan Adamovič bol jediným skutočným Kvačalovým žiakom, ktorý však svojho učiteľa nepresiahol ani počtom spisov, ani novým metodologickým prístupom.

Kľúčové slová: Kvačala – Adamovič – žiak – cirkevné dejiny – teologická fakulta

Abstract: In this contribution we analyze the relationship between teacher and student on the example of Ján Kvačala and Štefan Adamovič. We are based primarily on a rigorous analysis of their correspondence stored in the Slovak National Library Literary Archive in Martin and the estate of Ján Kvačala stored at the Evangelical Theological Faculty of Comenius University in Bratislava. Štefan Adamovič was the only real student of Kvačala, who, however, did not exceed his teacher by the number of writings or the new methodological approach.

Key words: Kvačala, Adamovič, student, church history, Faculty of Theology

V literatúre o Jánovi Kvačalovi sa často zdôrazňuje jeho pedagogické pôsobenie a koľko vchoval žiakov. Ku Kvačalovi ako významnému komeniológovi a cirkevnému historikovi sa hlásili takmer všetci jeho študenti. Boli však aj jeho žiakmi? Na túto otázku sa pokúsime odpovedať v príspevku predovšetkým na základe analýzy korešpondencie Jána Kvačalu a Štefana Adamoviča. Použijeme tiež metódu komparácie s inými teológmi, predovšetkým absolventmi Vysokej školy teologickej Evanjelickej augsburského vyznania cirkvi na Slovensku v Bratislave.

Ján Kvačala sa vrátil v roku 1920 z Ruska a od novembra 1920 žil v rodnom Báčskom Petrovci. Potom prijal pozvanie Muzeálnej slovenskej spoločnosti zastúpenej podpredsedom Jozefom Škultétym a členom výboru Jozefom Gašparíkom zo dňa 28. januára 1921¹ Ján Kvačala sa mal stať riaditeľom múzea.

Ján Kvačala prijal tiež dočasné pozvanie od Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku, resp. jej generálneho biskupa a svojho priateľa Jura Janošku,² stal sa mimoriadnym a od 1. marca 1921 riadnym profesorom cirkevných dejín a patristiky na Vysokej škole teologickej Evanjelickej augsburského vyznania cirkvi na Slovensku

¹ BERNÁT, L. a kol.: Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétym. Bratislava: Eko-konzult, 2014, s. 163 – 164.

² Jur Janoška *1856 – †1930, literárny kritik, redaktor, kultúrny pracovník a cirkevný hodnostár evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Založil a redigoval *Cirkevné listy* (1887 – 1921), *Ev. kazateľa* (1905 – 1911), *Tranovského ev. kalendár* (1899 – 1921) a iné. Bol signatárom Martinskej deklarácie, od roku 1922 biskupom východného dištriktu a prvým generálnym biskupom evanjelickej augsburského vyznania cirkvi na Slovensku, predsedom Matice slovenskej v r. 1922 – 1930, podpredseda Svetovej aliancie pre medzinárodnú mierovú prácu prostredníctvom cirkvi.

v Bratislave.³ Nadviazal na svoju pedagogickú činnosť v Dorpate (Jurjev, Юрѣв, Tartu). Na fakulte prednášal encyklopédiu pre 1. semester, české a slovenské cirkevné dejiny pre 5. a 6. semester. Jeho semináre boli z dejín reformácie a zo starokresťanskej literatúry. Po odchode profesora Michala Bodického⁴ na zdravotnú dovolenku 1. októbra 1930 prevzal aj jeho prednášky a cvičenia.⁵ Na fakulte pôsobil až do svojej smrti 9. júna 1934 vo Viedni.

Po konfliktoch s predstaviteľmi Slovenskej muzeálnej spoločnosti, resp. Matice slovenskej, Ján Kvačala odišiel z Turčianskeho Svätého Martina a do konca svojho života pôsobil už len na Vysokej škole teologickej Evanjelickej augsburského vyznania cirkvi na Slovensku v Bratislave. Ján Kvačala počas svojho bratislavského pobytu rozvinul ako pedagogickú, tak aj vedeckú činnosť. Nadalej pracoval na vydávaní diel Jána Amosa Komenského, bádala v oblasti cirkevných dejín, absolvoval množstvo prednášok v zahraničí a bol oceňovaný mnohými zahraničnými inštitúciami.

Len niektorí z vysokoškolských pedagógov sa stanú zakladateľmi škôl. Obyčajne to býva silná osobnosť, spájajúca v sebe kvality nielen odborníka, ale i učiteľa a vychovávateľa.⁶

Všetci študenti Vysokej školy teologickej Evanjelickej augsburského vyznania cirkvi na Slovensku v Bratislave prešli Kvačalovými seminármi a počúvali jeho prednášky. Na teologickú fakultu sa hlásia predovšetkým študenti, ktorých priťahuje praktická činnosť farára. J. Kvačala si ani nemohol veľmi vyberať medzi svojimi študentmi. Na druhej strane môžeme na nemeckých teologických fakultách vidieť vytvorenie takých škôl – napr. liberálna teológia.

Ale nie všetci poslucháči (študenti) boli jeho žiakmi. Pojem žiak, resp. „Kvačalov žiak“ zahrňuje študenta, ktorý absolvoval Kvačalov seminár, počúval jeho prednášky a priklonil sa k jeho koncepcii dejín. Pod odborným vedením svojho učiteľa spracovávali odborné a kvalifikačné práce. Pokračovali v jeho odbornej práci a kriticky sa s ňou vyrovnávali. Práve v tom je kvalita žiaka, že prekoná svojho učiteľa, vymedzí sa voči jeho bádaniu a nastolí nové otázky v bádání, príp. metódy ich riešenia. V tom je rozdiel medzi žiakom a epigónom. Žiak prekonáva, aspoň čiastočne, svojho učiteľa, zatiaľ čo epigón nekriticky postupuje v nastolenom smere bádania, maximálne ho obohacuje o doplnkové informácie.

Ján Kvačala na svojich prednáškach, podľa útržkovito zachovaných spomienok, učil, ale nezasväcoval svojich študentov do pracovných metód svojej disciplíny. Študenti vnímali Jána Kvačalu viac ako vedca než učiteľa, ako kapacitu, autoritu ako chápujúceho vedca.

Pomáhal svojim študentom získať štipendiá na nemeckých univerzitách v Erlangene, Greifswalde, Halle, Jene, Rostocku a inde. Ohľadom štipendií sa zachoval list, ktorý

³ Už v roku 1918 sa objavili hlasy, žiadajúce vytvorenie slovenskej evanjelickej teologickej fakulty, ktorá mala nahradiť Teologickú akadémiu Uhorskej cirkvi evanjelickej augsburského vyznania. Tá vznikla v roku 1919 a od roku 1921 niesla oficiálny názov Vysoká škola teologická Evanjelickej augsburského vyznania cirkvi na Slovensku v Bratislave. Dnes jej názov znie Evanjelickej bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.

⁴ Michal Bodický, *1852 – †1935, evanjelický kňaz augsburského vyznania, publicista, spisovateľ a profesor v Bratislave v rokoch 1920 – 1930, dekan fakulty, podpredseda a predseda všeobecných a vnútromisijných a pastorálnych konferencií.

⁵ ONDREJOVIČ, D. Život a dielo Jána Kvačalu. In: Ján Kvačala – otec modernej komeniológie : zborník z medzinárodného sympózia v Bratislave 13. – 14. septembra 2004 na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského. Ed. I. Kišš. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2005, s. 15.

⁶ MAREK, J. Jaroslav Goll. Praha: Melantrich, 1991, s. 256.

adresoval viedenskému profesorovi Karlovi Davidovi Georgovi Leoschemu,⁷ na ktorého sa obrátil s prosbou o radu.⁸

V Kvačalovej pozostalosti sa zachovala napr. pohľadnica od Ladislava Jurkoviča⁹ zo študijného pobytu v Münsteri in Westphalen,¹⁰ Ladislava Adamčíka¹¹ z Erlangenu,¹² Jozefa Bučka¹³ z Erlangenu.¹⁴ Ale ani v jednom prípade nie je zaznamenané, že by jeho študent išiel cieľavedomo na niektorú katedru cirkevných dejín alebo k niektorému poprednému nemeckému historikovi.

Za jediného skutočného žiaka považujeme Štefana Adamoviča. Ich vzájomný písomný vzťah bol najfrekvencovanejší a obsah korešpondencie sa najviac dotýkal odbornej práce. Štefana Adamoviča potom porovnáme s Jánom Michalom Oberučom,¹⁵ Jánom Milanom Petrikom¹⁶ a Aurelom Stradom,¹⁷ čiastočne s Pavlom Bakošom,¹⁸ Pavlom Horniakom,¹⁹ Jurajom Podhradským.

Korešpondencia je uložená v Slovenskej národnej knižnici – Literárny archív v Martine pod signatúrami 107 C 24,²⁰ 107 D 20 a 107 G 42. Celkom ide o 25 listov, korešpondenčných lístkov, pohľadníc, vizitiek atď. Osem archiválií sa nachádza v nie celkom usporiadanej

⁷ Karl David Georg Leosche, *1855 – †1932, nemecký historik, profesor cirkevných dejín na viedenskej evanjelickej fakulte.

⁸ SCHWARZ, K. Ján Rodomil Kvačala – most medzi Bratislavou a Viedňou. Ján Kvačala – otec modernej komeniológie, s. 113 – 114.

⁹ Ladislav Jurkovič *1905 – †1977, ThDr., evanjelický kňaz augsburského vyznania a predseda Slovenského abstinentného zväzu.

¹⁰ Pohľadnica Ladislava Jurkoviča Jánovi Kvačalovi z 5. 11. 1929. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.

¹¹ Ladislav Adamčík, *1908 – †1973, študent Kvačalu na Teologickej vysokej škole Evanjelickej augsburského vyznania v Bratislave, evanjelický duchovný v Devičanoch, aktívne sa zapojil do SNP, prezývaný bol tiež ako „podsitniansky Luther“.

¹² List Ladislava Adamčíka Jánovi Kvačalovi zo 7. 12. 1931. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. F/XXXII/19.

¹³ Jozef Bučko, *1907 – †1945, evanjelický duchovný augsburského vyznania, študent Kvačalu na Teologickej vysokej škole evanjelickej augsburského vyznania v Bratislave, aktívny účastník SNP.

¹⁴ List Jozefa Bučka Jánovi Kvačalovi z 1. 2. 1932, EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.

¹⁵ J. M. Oberuč, *1902 – †1956, študoval teológiu v Bratislave a Štrasburgu, kde ho ovplyvnil Louis August Sabatier. Zo slovenských teológov na neho najviac pôsobili J. Kvačala, S. Š. Osuský a J. Jamnický. Po štúdiách učil na stredných školách. Po Kvačalovej smrti (1934) nastúpil na miesto profesora cirkevných dejín na Vysokej ev. teol. škole v Bratislave a Modre. Bol typickým predstaviteľom pozitívizmu v histórii. Sám sa k nemu kriticky a proklamatívne priznal: „...pri svojej povahe, a pri svojich dosavadných prácach som skorej rozoberal, zisťoval fakty, ako podával celkový, úhrnný obraz, konal syntézu“. (*Teológia tvárou k životu* CL 46, 1953, č. 8, s. 120). Hlavné diela: *Matheiu Bel un piétiste en slovaquie au 18e siecle* (Strasbourg: Librairie Évangélique, 1936), *Všeobecný cirkevný dejepis /Starý vek/* (Bratislava: SEBF, 1953), *II. Reformácia* (Bratislava: J. M. Hurban, 1940 – 1941). Bol tiež zostavovateľom *Sborníka zpěvníka evanglického 1842 – 1942* (Lipt. Sv. Mikuláš: Transcius, 1942).

¹⁶ Ján Milan Petrik *1910 – †1983, teológ, pedagóg, spisovateľ.

¹⁷ Aurel Strada *1893 – †1947, kňaz evanjelickej cirkvi augsburského vyznania a publicista. Žiak Jána Kvačalu na Teologickej vysokej škole evanjelickej augsburského vyznania v Bratislave, kaplán evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Turej Lúke, farár v Novej Lehote a Szadciach.

¹⁸ Pavol Bakoš *1912 – †1992, kňaz evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, študent Jána Kvačalu, účastník SNP.

¹⁹ Pavel Horniak *1907 – †1975, kňaz evanjelickej cirkvi augsburského vyznania vo Veľkých Levároch a senior, editor Kvačalových *Dejín reformácie na Slovensku*.

²⁰ Vo fonde sa nachádza tiež vizitka Jána Kvačalu z 15. 5. 1927 adresovaná neznámemu seniorovi. Nepodarilo sa zistiť, ako sa do fondu dostala.

pozostalosti na uloženej na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského.²¹ Celkovo sa zatiaľ našlo 33 listov, pohľadníc, korešpondenčných lístkov a vizitky. Najviac ich bolo trinásť v roku 1928, z roku 1929 osem a štyri nemajú uvedený dátum. 23krát písal Ján Kvačala Štefanovi Adamovičovi a desaťkrát Štefan Adamovič Jánovi Kvačalovi. Na rozdiel od písomnej korešpondencie s inými študentmi je obsah ich vzájomného písomného styku málo formálny, je v ňom mnoho dôvernosti a úprimnosti, najmä zo strany Štefana Adamoviča.

Osobnosť Jána Kvačalu sme už predstavili v mnohých článkoch na stránkach Historicko-pedagogického fóra.²² Štefan Adamovič sa narodil 13. novembra 1903 Lieskovom v roľníckej rodine Jána Adamoviča (Adamovic) a Anny Černej. Obidvaja sa hlásili k evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Bývali v Lieskovom č. d. 452 (teraz Moravské Lieskové).

Pokrstil ho evanjelický farár augsburského vyznania Jozef Hollý (*1879 – †1956), autor známych hier ako Kubo alebo Geľo Sebechlebský. Predtým pôsobil ako kaplán v Báčskom Petrovci a v Starej Turej, odkiaľ prišiel do Lieskového práve v roku 1903 a tu aj zomrel 3. novembra 1912 na diabetes mellitus.

Štefan Adamovič prvú až tretiu triedu absolvoval na maďarskej židovskej reálke v Novom Meste nad Váhom, gymnázium Trenčína (4. – 5. ročník) a v Novom Meste nad Váhom (6. – 8.). Na gymnázium v Novom Meste nad Váhom na neho najviac zapôsobil Otakar Formánek a František Loubal. Loubalovo dielo *Nové Mesto nad Váhom v národnom vývoji slovenskom* (Nové Mesto nad Váhom: J. Trnovský, 1927) aj uvádza vo svojej monografii o Moravskom Lieskovom.

Potom odišiel študovať bohoslovie na Vysokú školu teologickú Evanjelickej augsburského vyznania cirkvi na Slovensku v Bratislave, kde ho najviac ovplyvnil práve Ján Kvačala, ako uvádza, „svojími solídnymi znalosťami histórie“.²³ Štúdium teológie ukončil v roku 1927. Ešte počas svojho štúdia uverejnil Stručné dejiny Slovákov slov. literatury v časopise *Pošta* v roku 1924/25.²⁴

²¹ Obidve tieto zbierky boli opísané v stati BERNÁT, L. Jozef Ľudovít Holuby a Ján Rodomil Kvačala vo svetle vzájomnej korešpondencie. In: *Studia Comeniana et historica*, roč. 35, 2005, č. 73 – 74, s. 233 – 237.

²² BERNÁT, L.: Profesori FF UK v Prahe J. Bidlo, K. Krofta, V. Novotný a J. Kvačala. In: *HPF*, roč. 3, 2014, č. 1, s. 12 – 17; Ján Kvačala a Jozef Škultéty vo svetle vzájomnej korešpondencie. In: *HPF*, roč. 3, 2014, č. 2, s. 36 – 48; Korešpondencia Jána Kvačalu a Josefa Krumpholca v 20. rokoch 20. storočia. In: *HPF*, roč. 4, 2015, č. 1, s. 32 – 52; Korešpondencia Václava Novotného s Jánom Kvačalom. In: *HPF*, roč. 4, 2015, č. 2, s. 30 – 42; Z korešpondencie Jána Kvačalu s Cyrilom Bodickým. In: *HPF*, roč. 6, 2017, č. 2, s. 3 – 13; Profesúra Jána Kvačalu na Filozofickej fakulte v Bratislave. In: *HPF*, roč. 7, 2018, č. 1 – 2, s. 19 – 27; Korešpondencia Jána Kvačalu s Teréziou Vansovou. In: *HPF*, roč. 8, 2019, č. 1 – 2, s. 17 – 24; Z korešpondencie Jána Zigmundíka Jánovi Kvačalovi. In: *HPF*, roč. 9, 2020, č. 1 – 2, s. 27 – 33. Ďalej spolu V. Michaličkom Korešpondencia Jána Kvačalu. In: *HPF*, roč. 3, 2014, č. 1, s. 4 – 11 a spolu s E. Vaškovou Štefan Koreň a Ján Kvačala. Vzťah učiteľ a žiak vo svetle korešpondencie Štefana Koreňa In: *HPF*, roč. 1, 2012, č. 2, s. 60 – 70.

²³ Archív Národného biografického ústavu v Martine, fond Štefan Adamovič, p. č. 987/69, s. 1, Dotazník Historického odboru MS.

²⁴ Tamže s. 3.

Ešte počas štúdia robil Štefan Adamovič Jánovi Kvačalovi akúsi pomocnú vedeckú silu „exsenior“.²⁵ Napr. mu pomáhal pri tvorbe štúdií. Antonovi Augustínovi Baníkovi (*1900 – †1978)²⁶ doniesol rukopis článku pre „Kráľevskou spoločnosť nauk“ v Prahe.²⁷

Ján Kvačala sa v prvom decénií 20. storočia začal intenzívne zaoberať bádáním o českom reformátorovi Jánovi Husovi. Dokonca uvažoval, že sa prihlási o cenu, ktorú vypísala Maďarská akadémia vied v Budapešti na tému husitizmus v Uhorsku.²⁸ Nakoniec od toho ustúpil, pretože nemal prístup k prameňom. Intenzívnejšie sa venoval Jánovi Husovi až po príchode do vlasti.²⁹ Aj preto sa spočiatku snažil priviesť Štefana Adamoviča k bádaniu Janovi Husovi, Johnovi Wicklefovi a orientovať ho skôr na filozofické problémy.³⁰

Štefan Adamovič po ordinácii nastúpil na miesto evanjelického kaplána do svojho rodiska v Moravskom Lieskovom po boku ďalšieho významného literáta Martina Rázusa (*1888 – †1937).³¹ Práve z tejto doby je zachovaný prvý písomný styk, pohľadnica,³² medzi Štefanom Adamovičom a Jánom Kvačalom.

Ján Kvačala odcestoval na kongres o dejinách kresťanstva do Paríža.³³ Cestou sa zastavil v Štrasburgu, kde vtedy bol na študijnom pobyte Ján Michal Oberuč.³⁴ Univerzita v Štrasburgu v danom období patrila medzi popredné francúzske univerzity v oblasti humanitných disciplín. Ján Michal Oberuč písal prácu o prenasledovaní luteranizmu v Uhorsku a v tomto roku ju uverejnil pod názvom *Les Persécutions des Luthériens en Slovaquie au XVIIe siecle* (Strasbourg: Librairie Évangélique).³⁵

Ján Kvačala počítal so Štefanom Adamovičom ako so svojím nástupcom na katedre. Doslova mu napísal: „nie vylúčené, že po zdárnej kňazskej činnosti môžete dostať pozvanie na prof[esora] katedru,⁵ ak taká vo Vašom budúcom postavení bude mať príťažlivú moc pre Vás“.³⁶ Ján Kvačala reagoval na list Štefana Adamovičova, ktorý však nemáme k dispozícii, ale z kontextu vyplýva, že „súcitil“ s jeho varšavským pobytom.³⁷ Ján Kvačala na prelome októbra a novembra prednášal vo Varšave o Márii Habsburskej a Jánovi Amosovi

²⁵ Tak ho označuje jeho priateľ Aurel Stráda v liste Jánovi Kvačalovi z 16. 7. 1927. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa F/XXIX/18.

²⁶ Vizitka Jána Kvačalu Antonovi Augustínovi Baníkovi z roku 1924. SNK LA, Martin, fond A. A. Baník, sign. 132 I 40.

²⁷ KVAČALA, J. Wiklef a Hus ako filosofi. In *Věstník Královské společnosti nauk* 1924, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, s. 1 – 91.

²⁸ BERNÁT, L. a kol. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétym*. Bratislava: Eko-konzult, 2014, s. 118 a nasl.

²⁹ Podrobnejšie pozri BERNÁT, L. Kvačala ako husitológ. In *Studia Comeniana et historica*, roč. 45, 2015, č. 93 – 94, s. 176 – 190.

³⁰ SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 C 24, list z 27.11. 1927, Bratislava, rkp., s. 1.

³¹ HOLČÍK, J.: ThDr. Štefan Adamovič (13. nov. 1903 – 12. máj 1961). In *Cirkevné listy*, roč. 74, 1961, č. 6, s. 93.

³² SNK LA, Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 D 20.

³³ Ján Kvačala predniesol príspevok O počiatkoch pacifistickej publicistiky (Vives, Postell).

³⁴ Študijný pobyt mu asi pomohol vybaviť aj biskup Jur Janoška, ktorý nad Jánom Michalom Oberučom držal ochrannú ruku. O tom bližšie pozri BERNÁT, L. Z korešpondencie Jána Kvačalu s priateľmi (Cyrilom Bodickým, Jurcom Janoškom, Gustávom Klobušickým, Otakarom Koutským). Trenčín: Trenčianske múzeum v Trenčíne, 2019, s. 14 a n.

³⁵ Hoci Ján Kvačala sa kriticky vyjadroval na odbornú stránku Oberučových diel, predsa ho v diele KVAČALA, J. *Dejiny reformácie na Slovensku 1517 – 1711*. Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscius, 1935 spomína trikrát.

³⁶ List Jána Kvačalu Štefanovi Adamovičovi z 27. novembra 1927. SNK LA, Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 C 24, s. 1.

³⁷ Štefan Adamovič, ako vyplýva z listu, písal Jánovi Kvačalovi do Paríža. Ani tento list nemáme k dispozícii.

Komenskom. Prednáška vyšla pod názvom Marja Habsburska : walka Komenskego z braćmi polskimi. (*Głos ewangelicki*, 1928).³⁸

Koncom roku 1927 získal Štefan Adamovič štipendijný pobyt v Štrasburgu. Už 16. decembra mu Ján Kvačala napísal štvorstránkový list z Bratislavy. Píše, že nechce aby bola publikovaná jeho bibliografia. Štefan Adamovič mal navštíviť prednášky profesora A. Caussea a Ján Kvačala chcel vedieť, či sa jeho prednáška vytlačí.³⁹ Opísal mu situáciu na fakulte a sťažuje sa na pomery, ktoré tam pretrvávajú „ústav náš zostáva pri starom zase nám [...] madový motúz cez ústa uvidíme“.⁴⁰

Štefan Adamovič využil svoj pobyt vo Francúzsku aj na dlhšiu návštevu Paríža v dňoch 23. decembra 1927 až 2. januára 1928. Ján Kvačala potreboval zistiť adresu profesora, historika, religionistu a filozofa Paul-Louisom Couchondom.⁴¹ Na adrese, ktorú mal Štefan Adamovič ho nenašiel. Z Paríža poslal Jánovi Kvačalovi stručný pozdrav.⁴² Ospravedlňoval sa Jánovi Kvačalovi, že mu poskytol nesprávnu informáciu a obhajoval sa tým, že ju dostal v *Revue d'Histoire et de Philosophie religieuses*. O tomto periodiku stručne – v 28 riadkovej správe – informoval Štefan Adamovič v prvom ročníku časopisu *Viera a veda*.⁴³

Štefan Adamovič opísal Jánovi Kvačalovi kultúrno-historické pamiatky v Paríži, ktoré videl a navštívil. Ján Kvačala mu úprimne odpísal: „závidím Vám parížsku cestu, ač v zime je Paríž ne tak skvostný, ako jarom, ale ľudia sú si bližší“.⁴⁴ Naopak Štefanovi Adamovičovi sa Paríž páčil aj v zime. Ako zdôraznil „Najväčší pôžitok som mal zo zbierok Louvru, jak z galérií obrazov, tak i archeologických sbierok a z skulptúry starej i modernej. Spolu som tam strávil tri aj pol dňa. Okrem toho som videl i Musée du Luxembourg, Musée Rodin, Notre-Dame, Hôtel des Invalides, Pantheon, Sorbonnu, Sacré-Coeura mnoho iných pamätihodných miest.“⁴⁵ Naopak zámok vo Versailles ho sklamal.

Štefan Adamovič sa odhodlal tiež navštíviť profesora religionistiky štrasburskej univerzity Prospera Alfarica,⁴⁶ ktorý si s Paulom Louisom Clouchoudom dopisoval. Nezabudol dodať, že Prosper Alfaric je „úplným liberálom“. Podobne ako Ján Kvačala, aj Štefan Adamovič inklinoval k ortodoxii. Od Prospera Alfarica zistil, že Paul Louis Clouchoud už pripravil zborník z kongresu a skoro bude vytlačený.

Okrem zdokonalenia sa vo francúzskom jazyku Štefan Adamovič navštevoval aj 15 hodín prednášok na teologickej fakulte a tri na filozofickej fakulte, kde počúval angličtinu.

³⁸ O tom, že práca vzbudila ohlas, svedčí list O. Odložilíka V. Novotnému z 21. 11. 1930. SEKYROVÁ, M. Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka. In *Sborník archivních prací*, roč. 51, 2001, č. 1, s. s. 249.

³⁹ Tamže, list z 16.12. 1928, Bratislava, rkp., s. 2.

⁴⁰ Tamže, b. d., Bratislava, list, rkp., s. 3.

⁴¹ Paul-Louis Couchond, *1879 – †1959, francúzsky historik, religionista a filozof. K jeho hlavným dielam patrí napr. *L'Apocalypse* (1930), *Benoit de Spinoza* (1901) alebo *Le mystère de Jésus* (1924) a iné.

⁴² SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 D 20, karta nie je datovaná, Štrasburg, rkp., s. 1.

⁴³ ADAMOVIČ, Š. *Revue d'Histoire et de Philosophie religieuses*. In: *Viera a veda*, roč. 1, 1930, s. 94. Ten potom napísal ešte dve správy do tohto periodika: *Smrť vynikajúceho muža*. *Bachmann*, roč. 2, 1931, č. 2, s. 94 – 95 a *Obnovenie nem. akademie práce v Jurjeve*. Tamže, č. 5, s. 239 – 240. Sú to krátke správy o rozsahu 1 – 2 normostrán.

⁴⁴ Korešpondenčný lístok Jána Kvačalu Štefanovi Adamovičovi. SNK LA, Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 C 24, príř. č. 1688.

⁴⁵ List Štefana Adamoviča Jánovi Kvačalovi. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa F/XXIX/25.

⁴⁶ Prosper Alfaric, *1876 – 1955, prednášal na teologickej fakulte v Štrasburgu. Spolu s Paulom-Louisom Couchondom a Albertom Bayetom napísali dielo *Le Problème de Jésus et les Origines du Christianisme* (Paris: Bibliothèque Rationaliste, Les œuvres représentatives, 1932).

Zaujímavé je, že tu čítal dejiny pietizmu *Geschichte des Pietismus* (1880 – 1886) od nemeckého liberálneho historika a systematického teológa Alberta Ritschla,⁴⁷ ktoré hodnotí ako veľmi ťažké.⁴⁸ Štefan Adamovič svojho učiteľa podrobne informoval, čo všetko prečítal a ako mu ide štúdium. Zachovali sa zošity s husto popísanými poznámkami z prednášok z tohto obdobia o 1 694 stranách (SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 T 4, 16 jednotiek!). Písal ich po francúzsky a zmienené výpisky z Ritschla po nemecky. Väčšinou sú to excerptá z cirkevných dejín, ktoré prezrádzajú jeho skrytú túžbu vyučovať tento odbor.

Štefan Adamovič robil tiež akúsi „spojku“ Jánovi Kvačalovi so Štrasburgom, resp. Francúzskom. Ján Kvačala mu posielal svoje diela, aby ich odovzdal profesorom. Tak napr. po ňom odovzdal „Postelianu“ pre A. Caussea a *Über die Genese der Schriften Th. Campanellas* pre profesora Jeana Heringa. Z „Postelian“ mal výjst' v „Reuve“ referát, ako sa vyjadril A. Causse.⁴⁹ Ján Kvačala mu posielal výťažky svojich diel aj v neskorších časoch. Napr. v roku 1931⁵⁰ mu venoval výťažky z *Archívu pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského*, ktorého bol redaktorom a hlavným prispievateľom. Hoci *Archív* vychádzal od roku 1910, Štefana Adamoviča Ján Kvačala „nezatiahol“ do spolupráce na tomto periodiku.

Tieto kontakty využil Ján Kvačala na propagáciu komeniológie a predovšetkým *Archívu pro bádání o životě a spisech Jana Amose Komenského*. O tom svedčí tiež korešpondenčný lístok Jána Kvačalu Josefovi Krumpholcovi z 12. apríla 1923, v ktorom ho žiada, aby poslal exempláre časopisu profesorom Louisovi Eisenmanovi⁵¹ do Paríža a profesorovi André Mazonovi⁵² do Štrasburgu.⁵³

Podobne ako Ján Michal Oberuč, ani on nenavštevoval prednášky na filozofickej fakulte Marca Blocha (*1886 – †1944), jedného zo zakladateľov školy Annales. Tá zostala obom cudzia. V Adamovičovej pozostalosti sa našli aj vizitky profesorov Fernanda Ménéhoza, A. Caussea a študentov Vladimira Rabotine, Martina Reichmanna, Ch. Willana a ďalších.⁵⁴ Bohužiaľ, väčšinou sú bez časového záznamu.

Štipendijný pobyt Štefanovi Adamovičovi rýchlo ubehol a nepodarilo sa mu získať ďalšie finančné prostriedky. Musel sa vrátiť domov. Ján Kvačala túto situáciu veľmi dobre

⁴⁷ Albert Ritschl, *1822 – 1889, nemecký systematický teológ, prednášal v Göttingene dogmatiku, cirkevné dejiny a dejiny dogiem. K jeho hlavným dielam však patria *Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung* (1870 – 1874) a *Unterricht in der christlichen Religion* (1875).

⁴⁸ Korešpondenčný lístok Jána Kvačalu Štefanovi Adamovičovi. SNK LA, Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 C 24, príř. č. 1688, s. 1.

⁴⁹ Tamže, 26, list z 31. 1. 1928, Štrasburg, rkp., s. 1 – 3. Oba listy sú napísané na modrom, skoro až fialovom papieri. Je to výnimka, ostatné sú na bielom papieri.

⁵⁰ Tamže, škatuľa F/XXXII/3a, list z 16. 1. 1931, Turíčky, rkp., s. 1.

⁵¹ L. Eisenmann, *1869 – †1937, profesor na Sorbonne, kam prišiel v roku 1922 z univerzity v Dijone. Bol tiež generálnym sekretárom Inštitútu pre slovanské vedy a vydavateľom *Revue Historique*. Okrem toho bol tiež riaditeľom francúzskeho inštitútu E. Denisa (Institut Francais Ernest Denis) v Prahe. K jeho hlavným dielam patria: *Le Compromis Austro-Hongrois de 1867 : étude sur le Dualisme* (1904), *La Solidarité Slave* (1916), *Un grand Européen Édouard Beneš* (1934) a iné.

⁵² André Mazon, *1881 – †1967, francúzsky slavista, od roku 1923 profesor na Collège de France a od roku 1937 viedol Inštitút slavistiky. Zaoberal sa ruskou literatúrou, gramatikou slovanských jazykov, folklórom slovanských národov. K jeho hlavným dielam patria: *Manuscrits parisiens d'Ivan Tourguéneff* (1930), *Le Slovo d'Igor* (1940), *Grammaire de la langue russe* (1943) a iné.

⁵³ BERNÁT, L. a kol.: *Korešpondencia Jána Kvačalu s Josefom Krumpholcom*. Bratislava: Eko-konzult, 2016, s. 228 – 229.

⁵⁴ Vizitky a adresy SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 T 2.

poznal zo svojho pobytu v Lipsku, keď sa mu nedarilo získať finančnú pomoc od svojej vzdialenej príbuznej „Nénike“.⁵⁵

V rokoch 1928 – 1930 pracoval už Štefan Adamovič ako kaplán v Brezne. Najskôr u bývalého spolužiaka Jána Kvačalu Júliusa Vitáliša (*1861 – †1939), ktorého v máji 1930 vystriedal Martin Rázus, u ktorého bol kaplánom v Moravskom Lieskovom. Dňa 31. augusta 1928 Ján Kvačala Štefanovi Adamovičovi napísal kartu, kde ho informoval, že príde v pondelok na poludnie a Štefan Adamovič ho mal čakať.⁵⁶

V ich vzájomnej korešpondencii sa objavujú aj iné bežné bádateľské informácie, napr. o publikáciách, vedcoch, alebo daniach na fakulte. V druhej polovici roku 1928 navštívil Ján Kvačala Varšavu a prednášal o Jánovi Amosovi Komenskom. Dňa 5. novembra poslal pohľadnicu⁵⁷ Štefanovi Adamovičovi, kde opisuje svoj pobyt a oznamuje mu, že Poliaci chcú vydať brožúrku z jeho vystúpenia. Ján Kvačala mal dve prednášky na varšavskej univerzite. Obe boli uverejnené po poľsky *Marja Habsurska* a *Walka Komenskego s Bračmi polskimi*. Prvú predniesol aj po slovensky o rok neskôr v Bratislave.

V tomto roku vyšli Adamovičove *Stručné dejiny ev. a. v. sboru moravsko-lieskovského* (Moravské Lieskove: nákl. ev. a. v. sboru moravsko-lieskovského, 1928. 29/2/ s.).⁵⁸ Pozoruhodné je, že o tom sa v korešpondencii nenachádza ani len strohá zmienka⁵⁹ a v celom diele ani raz nespomína svoj veľký vzor, podobne ako v diele *Dejiny evanj. cirkevného sboru turičského* (Turičky: tlačili bratia Rázusovci, 1936).⁶⁰ V monografii o Moravskom Lieskovom nevyužil všetkú dostupnú literatúru a materiály – napr. Holubyho „Materiálie“⁶¹ alebo jeho článok *O cirkvi moravsko-lieskovskej* (In: *Cirkevné listy*, roč. 7, 1893, č. 12, s. 183 – 184). Resp. použil len časť Holubyho „Materiálii“ a to o dejinách beckovskej cirkvi.

Keď Ján Kvačala objavil pri štúdiu pozostalosti superintendenta Daniela Krmana ml. (*1663 – †1740) v roku 1928 spor o pietistickom kazateľovi Eliášovi Mileciovi (Miletz, *1691 – †1757), ponúkol to Štefanovi Adamovičovi na spracovanie state.⁶² Ten s ním štúdiu o rok neskôr konzultoval.⁶³ Ján Kvačala mu radil metodicky ako spracovať témy a čo vynechať.⁶⁴ Mal by „povedať úsudok na ktorej strane je pravda, aj s pohľadom na dobu XVIII. st. i na dnes;

⁵⁵ BERNÁT, L. – VAŠKOVÁ, E.: Štefan Koreň a Ján Kvačala. Vzťah učiteľ a žiak vo svetle korešpondencie Štefana Koreňa In: *HPF*, roč. 1, 2012, č. 2, s. 60 – 70.

⁵⁶ SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 C 24, pohľadnica 31.8. 1928 z Berlína, rkp., s. 2.

⁵⁷ Tamže, korešpondenčný listok z 21.12. 1928. Bratislava, rkp., s. 2. Sťažoval sa na pomery na fakulte, na „pánov angalášov“, ktorí by si mysleli, že si spravil do Varšavy výlet.

⁵⁸ Strojopisná kópia s opravami, tlač s rukopisom sa nachádza v SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 Z 5 a 107 M 9 f.

⁵⁹ EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa F, korešpondenčný listok nie je presnejšie zaradený, z 5. 9. 1929, Brezno, rkp., s. 1.

⁶⁰ Rukopis originálu s poznámkami a opismi vizitácií sa nachádza SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 J 2.

⁶¹ *Moravské Lieskové s filiálkou Srnie*. In: HOLUBY, J. E.: *Materiály k dejinám cirkvi evanjelických augšp. vyzn. v Stolici Trenčianskej. Svazek VI. Cirkve evanj. a. v. Contubernia dolno-trenčianského. Dieľ I od Jozefa Lud. Holubyho farára ev. a. v. Zemansko-Podhradského a na ten čas seniora Trenčianského*. V Zemanskom Podhradí r. P. 1889, rkp., s. 679 – 703. Liptovský Mikuláš, Tranovského knižnica, kópia A 1255 SNK LA Martin.

⁶² SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 C 24, korešpondenčný listok z 8. 11. 1928, Bratislava, rkp., s. 1.

⁶³ SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 G 42, list, Brezno, rkp., s. 1 – 2. Štúdiu nakoniec Štefan Adamovič uverejnil pod názvom Spor o Milecov slovenský preklad Spenerovho diela „Glaubenslehre“ v prvej polovici 18. storočia. In: *Cirkevné listy*, roč. 43, 1929, s. 268 – 270 a 276 – 279.

⁶⁴ Tamže, karta nie je datovaná.

...a Vaše presvedčenie theologa“.⁶⁵ Ešte v septembri 1929 ďakuje Štefan Adamovič Jánovi Kvačalovi za opravu „referátu“, doplnky a informuje ho o tom, že to poslal do *Cirkevných listov*.⁶⁶ Podobne aj recenzie s ním Ján Kvačala opravoval, doplňoval a metodicky mu radil.

Štefan Adamovič prosil Jána Kvačalu o pomoc pre získanie štipendia v Halle.⁶⁷ Hoci sa Ján Kvačala obrátil na profesora Heineckera, Štefanovi Adamovičovi sa to nakoniec nepodarilo.⁶⁸

23. marca 1929 sa Ján Kvačala ospravedlňoval Štefanovi Adamovičovi, že mu neposlal po Kahvičarovi veci, ale excerptoval Bélu.⁶⁹ 28. júna mu poslal korešpondenčný lístok z Bratislavy a priložil excerptá v latine, aby sa Štefan Adamovič pocvičil. Chcel od neho, aby sa spýtal dr. Jána Slávika,⁷⁰ či nemá prednášku Bélu o dogmatike.⁷¹

17. júla 1929 poslal Štefanovi Adamovičovi korešpondenčný lístok, v ktorom ho upozornil na Belovu apológiu a chcel počuť informácie o Beckove. Ďalej písal, že sa chystá na cestu do Juhoslávie.⁷²

11. novembra 1929 mu Štefan Adamovič v liste z Brezna gratuloval k čestnému doktorátu, ktorý mu udelila lotyšská univerzita. „Že keď i vo vlasti svojej si Vás nevedia všade uctiť, vtedy aspoň zahraničný vzdelaný svet myslí na Vás.“⁷³ V zmienenom liste ho informoval ho tiež o svojej práci kaplána, ktorá mu zaberá veľmi veľa času a opisuje, čo všetko musí vykonávať. Tým sa dostal k podstate, že nestíha bádať v oblasti cirkevných dejín, resp. od uverejnenia zmieneného článku nespravil nič. Okrem toho ho trápil zdravotný stav. Na radu lekárov sa musel dať na šport, ale už sa to zlepšilo. Až zajtra odchádza k Jánovi Slávikovi zistiť, či nemá prednášky z Bélovej dogmatiky.

V roku 1930 bol Štefan Adamovič inštalovaný za pastora do Turíciok, čo nebol veľký zbor – mal okolo 400 veriacich. Výhodou bolo, že už v roku 1928 bol vystavaný nový kostol s prvkami novorománskeho štýlu. Mohol sa tak venovať výlučne pastorálnej práci a propagoval evanjelickú tlač svojim ovečkám, medzi ktorými získaval predplatiteľov. Pokračoval síce v bádani, navštevoval cirkevné archívy – v Radvani, Rimavskej Soboty a vo Zvolene, ale nepísal odborné štúdie. Z tohto roku sa zatiaľ nenašiel žiaden list.

⁶⁵ Tamže, b. m., b. d., s. 2.

⁶⁶ EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa F, korešpondenčný lístok nie je presnejšie zaradený, z 5. 9. 1929, Brezno, rkp., s. 1 – 2.

⁶⁷ SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 G 42, list z roku 1929, Brezno, rkp., s. 2.

⁶⁸ SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 C 24, list b. d., b. m., rkp., s. 1.

⁶⁹ Tamže, korešpondenčný lístok z 23. 3. 1929, Bratislava, rkp., s. 1. Z korešpondencie nie je jasné, o ktoré ide. Pravdepodobne o nejaké z diel Mateja Bela.

⁷⁰ J. Slávik, *1815 – †1934, začal svoje historické štúdie vydaním práce *Dejiny dobronivskej evanjelickej cirkve* (1898) a zakončil heuristicky vynikajúcimi *Dejinami zvolenského evanjelického a. v. bratstva a seniorátu* (1921). Jeho práce sú podložené štúdiami archívneho materiálu a neustále vyzýval, aby sa usporiadali farské archívy a zachránilo sa dedičstvo predkov. Ešte dodnes mnohé aspekty z jeho práce Ako predpráce treba konať, aby sme sa dožili dejín našej evanj. cirkve na Slovensku. In: *Reformační sborník*, roč. 2, 1928, s. 85 – 90, sú aktuálne.

⁷¹ SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič 107 C 24, korešpondenčný lístok z 28. 6. 1929, Bratislava, rkp., s. 1. Matej Szlavik, *1860 – †1937, žil v tom čase v Rákosszentmihály (Maďarsko) na odpočinku a zaoberal sa cirkevnou históriou a dogmatikou.

⁷² Tamže, korešpondenčný lístok z 17. 7. 1929, Bratislava, rkp., s. 1.

⁷³ EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa F/XXIX/38, list z 11. 11. 1929, Bratislava, rkp. s. 1. O Kvačalovom čestnom doktoráte napísal podrobnú správu ADAMOVIČS, L. Prof. dr. J. Kvačala a jeho host'ovské prednášky o Husovi v Rige. In *Cirkevné listy*, roč. 45, 1931, č. 10, s. 194 – 195.

V poslednom zachovanom liste zo 16. januára 1931 vyjadruje Štefan Adamovič svoj obdiv k práci, ktorú Ján Kvačala píše o dejinách reformácie na Slovensku.⁷⁴ Niet tu ani náznaku, že by sa mohol nejako na nich spolupodieľať, kooperovať. Ján Kvačala ho spomína síce v úvode, medzi „novšími pracovníkmi na poli slovenského cirkevného dejepisu“ medzi Júliom Adamišom, Jánom Bienikom, Juliom Bodnárom Jozefom Maliakom, Ottom Škrovinom a inými a dodáva „Ich práce budú na svojom mieste bližšie uvedené“.⁷⁵ Ale v samotnom texte Ján Kvačala Adamovičove práce využíva minimálne.

Jeho bývalí študenti Pavel Horniak, Pavel Bakoš a Juraj Podhradský posmrtno vydali Kvačalove *Dejiny reformácie 1517 – 1711*. Pavel Horniak dopĺňoval citáty a pagináciu, Pavel Bakoš spracovával register s pomocou Juraja Podhradského.⁷⁶

V tomto istom roku sa stal Ján Kvačala zodpovedným redaktorom časopisu *Viera a veda. Časopis venovaný vedeckým záujmom evanjelikov na Slovensku*, ktorý vydával profesorský zbor Teologickej vysokej školy v Bratislave. So Štefanom Adamovičom nijako v tejto oblasti nespolupracoval a ten napísal len zmienenú stručnú správu. Ján Kvačala kvôli rozporom opustil miesto redaktora a do ďalších troch ročníkov nenapísal ani riadku.⁷⁷ Je to zatiaľ posledný list, ktorý sa podarilo objaviť.

Hoci v tomto období na Slovensku sa už profiloval ako odborník pre dejiny reformácie aj Branislav Varsik, pochádzajúci tiež z luteránskeho prostredia, v Kvačalovej korešpondencii sa nenachádza ani jeden list s odkazom naňho. So Štefanom Adamovičom sa poznali veľmi dobre, pretože ho oslovoval „Milý priateľ“ a blahoželal mu k sobášu. Ale žiaden odborný kontakt sa zatiaľ nepodarilo nájsť spreď vojnového obdobia.⁷⁸

Pri príležitosti narodenín poslal Jánovi Kvačalovi svoju vizitku, kde mu želá „všetkého dobrého, hlavne však zdravia a úspechu v práci.“⁷⁹

V marci roku 1931 bol vykonaný „vrchným bibliotekárom Národného musea Ph. Dr. Antonínom Dolenským“ dotazník pre kultúrny adresár ČSR. Pri zozname diel tam uviedol Štefan Adamovič len spomenuté dejiny moravsko-lieskovského zboru. Zaujímavé je, čo si uviedol v položke „Co zvláště přejete si mít poznamenáno: „Začiatočník, skromný pracovník“.⁸⁰

Ján Kvačala aj vo svojom vysokom veku stále veľa pracoval. Zhromažďoval materiál pre dejiny reformácie a začiatkom júna 1934 sa vybral na študijnú cestu do Viedne. Vo Viedni ho zastihla mozgová porážka a 9. júna 1934 zomrel.⁸¹ Kvačalova nečakaná smrť vyvolala veľký ohlas v česko-slovenskej tlači. Objavil sa celý rad nekrológov, hodnotiacich jeho prácu. Niektoré boli pochvalné, niektoré i kritické.⁸² Z pera jeho žiaka Štefana Adamoviča nekrológ alebo zhodnotenie učiteľa chýba.

⁷⁴ EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa F/XXXII/3a, list z 16. 1. 1931, Turičky, rkp., s. 4.

⁷⁵ KVAČALA, J. *Dejiny reformácie na Slovensku 1517 – 1711*, s. 16.

⁷⁶ ŠENŠEL, L. *Na vysvetlenie*. In: KVAČALA, J. *Dejiny reformácie*, úvodné neustránkované listy.

⁷⁷ EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa F/XXXII/3a, list z 16. 1. 1931, Turičky, rkp., s. 1 – 4.

⁷⁸ Listy Branislava Varsika Štefanovi Adamovičovi z 21. 11. 1930 a 29. 5. 1959. SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 F 14.

⁷⁹ EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa F, nezariadené, vizitka z 4. 2. 1931, Turičky, rkp., s. 1.

⁸⁰ NBÍÚ SNK v Martine, fond Štefan Adamovič, p. č. 987/69, 1 s.

⁸¹ JURKOVIČ, L. Dr. Ján Kvačala. In: *Cirkevné listy*, roč. 48, 1934, č. 13, s. 291 – 294.

⁸² MICHALIČKA, V. Ján Kvačala a jeho obraz v nekrológoch. In *HPF*, roč. 3, 2014, č. 1, s. 21 – 22.

Štefan Adamovič končil svoje listy s pozdravom „Vám úctou oddaný“, „Váš úprimný učeník“, alebo „Váš Š. Adamovič“. Ján Kvačala oslovoval Štefan Adamoviča „Veľactený P. Kandidát!“, „Vážený Slovútny, Milý) P. Kaplán!, Vel. Pán ev. kaplán“. Bol to Kvačalov najtalentovanejší žiak v pravom zmysle slova. Prekypoval nadšením pre históriu a nazýval ju svojou „prvou láskou“. Už v sexte chcel byť profesorom histórie.⁸³ Ján Kvačala ním korešpondoval nielen odborné veci, ale vyjadroval názory aj na blízke okolie.

Štefan Adamovič Jána Kvačalu informoval dokonca aj o svojich rodinných pomeroch. Oženil sa s Vilmou Dankovou a oznámenie o sobáši poslali aj Jánovi Kvačalovi. O tom svedčí natlačené poďakovanie Adamovičovcov s dátumom 30. novembra 1930 a lokalizáciu Turičky.⁸⁴ Ospravedlňoval sa mu, že zanedbal cirkevno-historické bádanie „pre lásku k družke života, ktorá si [to – L. B.] pre svoje výborné a vznešené vlastnosti zaslúži“.⁸⁵ V tom sa radikálne líšil od Jána Kvačalu, ktorý zostal slobodný.⁸⁶

Štefan Adamovič sa v ďalšom bádani zaoberal najmä dejinami jednotlivých cirkevných zborov, alebo osobnosťami pastorov. Po článku o Mileciovi ďalšiu štúdiu publikoval až po Kvačalovej smrti a to *Dejiny evanj. cirkevného sboru turičského* (Liptovský Mikuláš: 1936). Juraj Holčík ho vo svojom nekrológu charakterizuje takto: „Mal výbornú vernú pamäť, ale aj dobre usporiadané materiálie.“⁸⁷ Evanjelická verejnosť prijímala historické práce Štefan Adamoviča priaznivo a videla v ňom pokračovateľa Jána Kvačalu. Smrť mu zabránila, aby prijal miesto archivára ECAV.⁸⁸

Štefan Adamovič prispel k rozvoju historiografie novými poznatkami, sprístupnením neznámeho materiálu, kritickým prístupom, ale na druhej strane problém vždy nevyčerpával. Zostal niekedy len na jeho povrchu. V roku 1940 preložil dielo Ľudovíta Szimonidesza *Proces s Danielom Krmanom* a v roku 1946 stať *Či bolo galejné otroctvo zákonitým trestom*.

Rigorózum obhájil Štefan Adamovič až za Slovenskej republiky 18. júna 1942 prácou *Dejiny ev. av. v. novohradského seniorátu* o rozsahu 143 strán. Oponentmi boli profesori Samuel Štefan Osuský a jeho priateľ Ján Michal Oberuč.⁸⁹ Bohužiaľ, dizertáciu sa mi nepodarilo nájsť na UK EBF v Bratislave, ale nachádza sa v častiach i neucelenej verzii v Slovenskej národnej knižnici v Literárnom archíve pod rôznymi signatúrami (napr. 107 J 3 – 8, K 1 – 15, L 1 – 12 spolu s posudkom 46 NN 3). Ďalej sa zachovali jeho výpisky s viac ako 415 stranami (SNK LA Martin 107 R 2 – 3 – 438 jednotiek). Prácu vydalo Združenie evanjelikov a. v. Považského seniorátu pod názvom *Dejiny novohradského seniorátu* v roku 2010 o rozsahu 106 strán.

Štefanovič Adamovič sa tak dal v protiklade k tomu, k čomu ho viedol jeho učiteľ, na cestu predchádzajúcich slovenských luteránskych historikov Ladislava Paulínyho (*1815 –

⁸³ NBIÚ SNK v Martine, fond Adamovič, p. č. 987/69, s. 4, Dotazník Historického odboru MS.

⁸⁴ EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa F, nie je zaradené, tlač z 30. 11. 1930, Turičky, s. 1.

⁸⁵ Tamže, škatuľa F/XXXII/3a, list z 16. 1. 1931, Turičky, rkp., s. 1.

⁸⁶ O vzťahu Jána Kvačalu k ženám podrobnejšie pozri BERNÁT, L. Ján Kvačala a Gollova škola vo svetle vzájomnej korešpondencie. Bratislava: Eko-konzult, 2017, s. 46 a n.

⁸⁷ HOLKOVIČ, J. ThDr. Štefan Adamovič, s. 93.

⁸⁸ KOŠTIAL, R. Spomienka na dr. Št. Adamoviča (1903 – 1961). In: *Evanjelický posol zpod Tatier*, roč. 64, 1974, č. 10, s. 113.

⁸⁹ Ján Michal Oberuč Štefanovi Adamovičovi, list z 1. 6. 1940 z Bratislavy, rkp., s. 1 – 2. SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 D 20.

†1906), Ottu Škrovinu (*1877 – †1939), už zmienených Jána Slávika, Jozefa Ľudovíta Holuby a ďalších.

V roku 1940 zastával funkciu riaditeľa učiteľského ústavu v Banskej Štiavnici a v rokoch 1941 – 1950 riaditeľa gymnázia v Banskej Bystrici. Počas Slovenského národného povstania pracoval na centrálnom školskom úrade. Po nástupe ľudovodemokratického režimu bol z vedenia gymnázia odstránený a stal sa od roku 1951 farárom v Brezovej pod Bradlom. Inštalovaný bol 29. júla 1951 generálnym biskupom Jánom Chabadom. Ale aj tu na neho doľahol tlak štátnych úradov, ktorý prenasledoval duchovných. Nedobrovoľne musel opustiť cirkevný zbor a odísť v roku 1957 do Kraskova, kde bol až do smrti farárom. Zomrel 12. mája 1961 v Bratislave vo veku nedožitých 58 rokov. Pochovaný bol vo svojom rodisku v Moravskom Lieskovom.

„Súpis“ Adamovičových prác o rozsahu jednej strany sa pokúsil s pomocou jeho vdovy zostaviť Pavel Horniak, ako o tom svedčí ich vzájomná korešpondencia. Je napísaná na jednej strane a obsahuje 13 bibliografických údajov aj s recenziami a nie je úplná (SNK LA Martin 107 H 17). Znalosti tejto bibliografie využil potom Rudolf Řičan na napísanie článku Zemřel slovenský historik Štefan Adamovič (*Křesťanská revue*, roč. 28, 1961, č. 9, s. 265 – 266).⁹⁰ Rudolf Řičan si dopisoval so Štefanom Adamovičom. Zachovalo sa päť listov, korešpondenčných kariet apod. z rokov 1957 – 1958 (SNK LA Martin 107 E 13).

Ján Kvačala bol pre Štefana Adamoviča nedosiahnuteľným vzorom, ktorý prijímal až s nekritickým obdivom. O tom svedčí označenie „milovaný Profesor a vodca“.⁹¹ Na rozdiel od „nominálneho“ žiaka Jána Kvačalu Jána Michala Oberuča sa nedostal do zoznamu významných historikov bývalého Československa spracovaného Františkom Kutnarom a Jaroslavom Marekom.⁹² Nedokázal rozvinúť svoj odborný potenciál historika.

Pravdepodobne to bol práve Štefan Adamovič, ktorý zoznámil svojho žiaka Jozefa Máteja s osobnosťou Jána Kvačalu na hodinách evanjelického náboženstva na gymnáziu v Lučenci. Ani po odchode zo školy sa nepretrhali medzi nimi kontakty.

V liste je zaujímavé hodnotenie (s. 3) Jána Michala Oberuča, ktorý práve v tejto dobe predložil dizertačnú prácu na štrasburskej univerzite. Vyšla pod názvom *Les Persécutions des Luthériens en Slovaquie au XVIIe siècle* (Strasbourg: Librairie Évangélique, 1927). Podľa Jána Kvačalu jeho práce vychádza len z tlačených prameňov a dobrá je maximálne na informovanie cudziny. Štefan Adamovič si vybudoval s Jánom Michalom Oberučom priateľský a dôverný vzťah, o čom svedčí ich vzájomná korešpondencia.

S Aurelom Stradom sa zachovalo len šesť archívnych dokumentov na Univerzite Komenského v Bratislave, Evanjelickej bohosloveckej fakulte v Bratislave z rokov 1928 – 1930, jedna vizitka je nedatovaná. Väčšinou sa týkali histórie a boli posielané z Myjavy, Starej Turej a Kostolných Moraviec. Pokúšal sa o vedeckú činnosť, publikoval napr. tiež v časopise

⁹⁰ Pavel Horniak na to priamo upozorňuje Vilmu Adamovičovou, keď píše: „...by som to poslal uverejniť do vedeckej prílohy čas. „Křesťanská revue“ do Prahy Dr. prof. Řičanovi jako redaktorovi tej přílohy, nakoľko do Cirk. Listoch by mi to sotva uverejnili, lebo ja nemám priazeň vedúcich našich časopisov“. Pavel Horniak Vilme Adamovičovej, listm 1927, apríl, Štrasbourg, Veľké Leváre 12. 9. 1961, s. 1, SNK LA Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 H 17.

⁹¹ EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa F/XXIX/26, list z 31. 1. 1928, Štrasbourg, rkp., s. 2.

⁹² KUTNAR, F., MAREK, J. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví : od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. dopl. vyd. Praha: Lidové noviny, 1997.

Christliche Welt.⁹³ Bol však zahľtený povinnosťami v cirkevnom zbore, neskôr mal zdravotné problémy a tak nemal dost' času na odborný vývoj. Nevydal žiadnu monografiu ani obsiahlejšiu štúdiu z cirkevných dejín. Nemáme ani správy o tom, že by sa pokúsil spracovať dizertáciu.

Nemožno však súhlasiť s tézou Dušana Ondrejoviča, že by Štefan Adamovič bol po Jánovi Michalovi Oberučovi, druhým jeho najlepším žiakom.⁹⁴ Ako vyplýva z celého textu, bol to jeho skutočný a najvýznamnejší žiak. Odborne ani metodicky však nedokázal dorásť do úrovne svojho učiteľa.

1

Pohľadnica Jána Oberuča a Jána Kvačalu Štefanovi Adamovičovi^a

Adamovič, drahý!

Keď zavítal p. dekan¹ Kvačala do Štrasbourgu rozpomenuli sme sa tiež na Teba a zasielame Ti srdečný pozdrav.

Ako vidíte p. kand[idátovi] Ober[uč]ovi som neprezradil veľké tajomstvo.³
Š[ťastné] sv[iatky] V[e]l'konočné] praje

Janko

J. K.

SNK LA, Martin, fond Štefan Adamovič, sign. 107 D 20. Farebná pohľadnica (obr.: kostol a čítajúca slečny na lavičke s textom „Soyeus Paques – Veľkonočný pozdrav“⁴). Rukopis, písané obyčajnou ceruzkou. Dátum je určený na základe kontextu.

a – Pohľadnica adresovaná: Š. Adamovič Moravské Lieskové /Slovensko/ Tschéco-Slovaque.

1 – J. Kvačala bol dekanom v školskom roku 1926/27, resp. do apríla 1927. V Štrasburgu sa zastavil cestou do Paríža, kde prednášal na kongrese pre dejiny kresťanstva.

2 – Nevieme, o ktoré veľké tajomstvo išlo. J. Kvačala napísal len túto jednu vetu.

3 – Veľkonočná nedeľa bola 17. apríla.

1928, 7. 1., Štrasburg

List Štefana Adamoviča Jánovi Kvačalovi

Štrasbourg, dňa 7. I. [19]28.

Drahý pán profesor.

V poslednom svojom dopise som Vám oznámil adresu D^{ra} Couchond-a¹ tak ako som ju dostal v administrácii tunajšej „Revue d'Histoire et de Phil[osophie] rel[igieuses]“.² Samozrejme, že som nemal príčiny pochybovať o správnosti tohoto údaju. Žiaľ, presvedčil som sa, že adresa táto je už zastaralá.

Keď som bol v dňoch 23. dec[embra] – 2. jan[uára] v Paríži, navštívil som medziiným i Versailles. Už vopred som ta šiel s tou ideou, že navštívim i D^{ra} Couchonda. Bol som tam

⁹³ List Aurela Stradu Jánovi Kvačalovi z 9. 9. 1930. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. C/XXX/56.

⁹⁴ ONDREJOVIČ, D. Život a dielo ThDr. Štefana Adamoviča. In: *Cirkevné listy*, roč. 130, 2006, č. 5, s. 20.

v piatok, 30. dec[embra]. Po prezretí paláca, jeho veľkej záhrady ako i po prehliadke oboch Trianonov,³ vybral som sa električkou do Rue S[ain]t Charles,⁴ aby som uvidel rozchýreného „teológa“. Prišiel som až do domu č. 16, a tu som sa k môjmu nemalému prekvapeniu dozvedel, že tam žiadny Dr Couchond nebýva. Podobne ani pouliční chodci mi nevedeli dať žiadnej správy. Nik ho neznal. – Je zvláštne, že adresu, ktorú som Vám bol poslal, zaslal administrácii „Revue“ sám Dr Couchond – údajne, ani nie príliš dávno.

Z Versailles som odchádzal sklamaný. Čo teraz robiť? Tu som sa odhodlal k poslednej možnosti: navštíviť profesora náboženských vied na strasb[ourgskej] univerzite. P. Alfarica, ktorý je úplným liberálom.⁵ Snáď si tento dopisuje s Dr Couchondom. A nemýlil som sa.

Prof. Alfaric práve včera dostal najnovší dopis od L. Couchond, kde sa nachodí i jeho terajšia, presná adresa:

P. Le Docteur
Léon Couchond⁶
82, Nortre-Dame-des-Champs
Paris VIe.

V tomto dopise sa nachodí jedno-druhé i v chystanej publikácii. Bude pozostávať z troch sväzkov, a budú v nej uverejnené všetky prednášky Congres-Loisy, i tie, čo boli už inde vytlačené. L. Couchond uisťuje prof. Alfarica, že sa čoskoro presvedčí, že Sborník vyjde v krátkosti. Toto by bola asi odpoveď na Váš ct[ený] dotaz. Viac som sa nedozvedel. Čo som sa dopyčul, to som si i považoval za milú povinnosť Vám oznámiť.

Jestli Vás to, pán profesor, zaujíma, dovoľujem si vám oznámiť, že som sa mal v Paríži výborne. Najväčší pôžitok som mal zo zbierok Louvru, jak z galérií obrazov, tak i archeologických sbierok a z soch staršej i modernej. Spolu som tam strávil tri aj pol dňa. Okrem toho som videl i Musée du Luxembourg,⁷ Musée Rodin,⁸ Notre-Dame,⁹ Hôtel des Invalides,¹⁰ Pantheon,¹¹ Sorbonnu,¹² Sacré-Coeur¹³ a mnoho iných pamätihodných miest. Býval som za celý čas a stravoval som sa v teolog[ickom] seminári na B[oulevard] Arago¹⁴ – za denný poplatok púhych 13 frankov. Nuž ale i tak ma tento výlet stál asi 650 fr[ankov]. Avšak stálo to za to!

Avšak už som rád, že som zase v Štrasbourgu: tu sa dá lepšie pracovať. V pondelok sa zase chytím – dúfam – do Ritschlových dejín pietizmu;¹⁵ dá Boh, že dokonca februára túto ťažkú četbu dokončím. Popritom navštevujem asi 15 hodín teol[ogických] prednášok a 3 anglické na fil[ozofickej] fakulte. Rád by som sa naučil aspoň čítať a rozumieť. Súčasne sa snažím osvojiť čo možno najlepšie i francínu, preto čítam občas franc[úzske] diela i ľahšieho štýlu – čisto z ohľadu rečového.

Že čo bude so mnou v letnom semestri, ešte neviem, keďže som ešte neobdržal od p. biskupa Janošku¹⁶ štipendium, ani neviem koľko bude obnášať. Jestli bude väčšieho obnosu, snáď by som sa vybral v marci – na letný semester – do Paríža. Poznal by som i tamojší teologický ako i náboženský život a prácu. Rozhodne Vám o tom, pán profesor, neskôršie napíšem.

Prajúc Vám v Novom roku dobrého zdravia a šťastia v ťažkej Vašej vedeckej práci, ostávam s výrazom úplnej oddanosti

Váš

Š. Adamovič

EBF UK v Bratislave, pozostalost' J. Kvačalu, škatuľa F/XXIX/25. Originál, rukopis, dvojlist, písané atramentom na s. 1 – 4.

- 1 – Pozri list J. Kvačalu Š. Adamovičovi z 16. 12. 1927. Couchond býval v Paríži a Kvačalovi odpísal 28. marca 1928.
- 2 – Časopis *Revue d'histoire et de philosophie religieuses* – časopis pre dejiny a filozofiu náboženstva vychádzal od roku 1921 v Štrasburgu. Sústredil sa na otázky filozofie, religionistiky a filozofie náboženstva. V súčasnosti sú vydavateľmi protestantské teologické fakulty v Štrasburgu, v Paríži a v Montpellier.
- 3 – Zámky Veľký Trianon (Grand Trianon) a Malý Trianon (Petit Trianon) sú súčasťou záhrad vo Versailles.
- 4 – Ulica sa nachádza na ľavej strane Seiny, v 15. obvode, za ministerstvom zahraničných vecí.
- 5 – Š. Adamovič ho označuje za predstaviteľa liberálnej teológie.
- 6 – Zaujímavé, je že uviedol chybné krstné meno – správne má byť Paul-Louis.
- 7 – Múzeum bolo založené už v roku 1750 v Luxemburskom paláci a bolo prvým múzom súčasného múzea. V roku 1884 sa presťahovalo do súčasnej budovy, bývalej oranžérie paláca.
- 8 – Múzeum bolo otvorené v roku 1919 zameriava sa predovšetkým na diela francúzskeho sochára Augusta Rodina. Štefan Adamovič navštívil Hôtel Biron v centre Paríža. Druhá časť múzea sa nachádza neďaleko Paríža v Rodinovom dome, Villa des Brillants v Meudone.
- 9 – Rozumej Cathédrale Notre-Dame de Paris, hovorovo Notre-Dame.
- 10 – Invalidovňa, komplex budov v 7. mestskom obvode Paríža. Dnes sa tam nachádzajú múzea, pamiatky vojenskej histórie a je tiež miestom, kde sú pochovaní niektorí z najväčších vojenských hrdinov Francúzska.
- 11 – Panteón, pôvodne kostol sv. Genovéve, postavených v rokoch 1757 – 1790. Nachádza v Latinskej štvrti a sú v ňom pochované niektoré slávne osobnosti Francúzska.
- 12 – Sorbonna (Sorbonne) jedna z najstarších univerzít v Európe. Leží v Latinskej štvrti.
- 13 – Chrám najsvätejšieho Ježišovho srdca, rímskokatolícka bazilika z prelomu 19. a 20. storočia, nachádzajúca sa v štvrti Montmartre.
- 14 – Boulevard Arago sa v Paríži nachádza neďaleko Montparnassu.
- 15 – *Geschichte des Pietismus* (1880 – 1886)
- 16 – J. Janoška bol od roku 1922 bol biskupom východného dištriktu a generálnym biskupom evanjelickej augsburského vyznania cirkvi na Slovensku.

PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc.
bernatlibor@gmail.com

FORMOVANIE IDEY VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDELÁVANIA UČITEĽSTVA NÁRODNÝCH ŠKÔL NA PRÍKLADE VZDELÁVACÍCH INŠTITÚCIÍ V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ A JEJ VYÚSTENIE DO VZNIKU PEDAGOGICKEJ FAKULTY SLOVENSKEJ UNIVERZITY V BRATISLAVE (1946 – 1953)¹

JAROSLAV DUREC

Abstrakt: Predkladaný príspevok sa zaoberá primárnou oblasťou z dejín učiteľstva, ktorou je otázka akademického vzdelávania učiteľstva národných škôl. Vznik súčasnej Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave bol vyvrcholeným dlhoročného úsilia, ktoré sa začalo intenzívnejšie formovať v medzivojnovom období. V tomto období vyvíjali svoju nenahraditeľnú činnosť školy vysokých štúdií pedagogických a pedagogické akadémie s úrovňou vysokoškolského štúdia. V príspevku si kladieme za cieľ analyzovať najdôležitejšie atribúty štúdia na uvedených vzdelávacích inštitúciách, ktoré mali zásadný dopad na neskorší vznik pedagogickej fakulty po skončení druhej svetovej vojny a obnovení československého štátu.

Abstract: This submitted contribution deals with the primary area of a teacher's history – the issue of academic education of national school teachers. The founding of contemporary Faculty of Education of Comenius University in Bratislava was a result of the long-years effort, that was more intensive forming in the medium-war era. In this season worked by very unique and irretrievable ways high pedagogy schools and pedagogical academies – with the quality corresponding to university studium. The goal of this contribution lies in the analysis of the most important attributes of studying on said education institutions, that had a major impact on the later founding of the Faculty of Education after the end of the Second World War and the Czechoslovak state restoration.

Kľúčové slová: vysokoškolské vzdelávanie učiteľstva, učitelia ľudových a meštianskych škôl, škola vysokých štúdií pedagogických, pedagogická akadémia, pedagogická fakulta

Key words: the education of teachers on university, national and high schools teachers, the high school of pedagogy studies, pedagogical academy, pedagogical faculty

Hlavným ťažiskovým cieľom všetkých učiteľov bez rozdielu je výchova a vzdelávanie nastupujúcich generácií najširších spoločenských vrstiev. Z dnešného pohľadu sa nám preto môže aj zdať, že otázka vysokoškolského vzdelávania učiteľov národných škôl, resp. súčasných učiteľov prvého a druhého stupňa základných škôl, je absolútne nepochopiteľná, keďže kvalitnú odbornú prípravu učiteľského dorastu považujeme za nevyhnutnosť. Napriek tejto skutočnosti si problematika vysokoškolského vzdelávania učiteľov musela prejsť dlhým, často nerovnomerným historickým vývojom.

¹ Príspevok vznikol za podpory Grantu Univerzity Komenského UK/168/2020 *Historický vývoj vzdelávania učiteľstva a dejiny Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave od založenia do presťahovania do Trnavy.*

Podľa názoru Viery Žbirkovej sa dejiny súčasnej Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave rozdeľujú v rámci jej počiatočnej existencie na tri základné etapy:

1. etapa sa sústreďuje na súkromné aktivity učiteľov v medzivojnovom období, pričom do centra pozornosti kladie rok 1938, kedy sa rozhodlo o zriadení Školy vysokých štúdií pedagogických v Bratislave, ale táto z dôvodu zhoršujúcich sa spoločenských podmienok na domácej i zahraničnej úrovni a blížiacich sa vojnových udalostí nezačala oficiálne vykonávať svoju činnosť. Koniec prvej etapy je ohraničený dekrétom prezidenta republiky č. 132/1945 Z. z. zo dňa 27.10.1945 o vzdelávaní učiteľov.

2. etapa sa vzťahuje na obdobie rokov 1946 – 1949, t. j. obdobia od oficiálneho založenia pedagogickej fakulty, cez úpravy učebných plánov až do prijatia zákona o vysokých školách v roku 1950.

3. etapa predstavuje obdobie rokov 1949 – 1953, to znamená, že táto etapa je zakončená v krízovom roku, kedy vládnuca moc prikrčila k ďalšej školskej reforme, ktorá znamenala zánik pedagogických fakúlt. V zmysle nového školského zákona č. 31/1953 Z. z., ktorý nahradil dovtedy platný zákon o jednotnej škole č. 95/1948 Z. z., sa existujúce pedagogické fakulty zrušili a odborná príprava učiteľského dorastu bola prenesená na pôdu pedagogických škôl pre vzdelávanie učiteľov národných škôl, vyšších pedagogických škôl a vysokých škôl pedagogických.²

Škola vysokých štúdií pedagogických a jej prínos pre ideu vysokoškolského vzdelávania učiteľstva národných škôl

Ako vyplýva už z úvodného konštatovania autorky V. Žbirkovej, „písanie“ dejín pedagogickej fakulty sa nezačalo až po skončení druhej svetovej vojny, a to napriek skutočnosti, že bola oficiálne slávnostne otvorená a inkorporovaná do zväzku univerzity 6. decembra 1946. Jej samotný vznik možno vnímať ako vyvrcholenie niekoľko desiatok rokov trvajúceho usilovného snaženia všetkých tých učiteľov a priaznivcov, ktorí neustále svojou aktívnou činnosťou žiadali zavedenie vysokoškolského vzdelávania pre učiteľov národných škôl. Rovnako z uvedenej prvej etapy vyplýva, že do centra pozornosti sa kládli nielen súkromné aktivity učiteľov,³ ale hlavne postupne vznikajúce inštitúcie pre vzdelávanie

² ŽBIRKOVÁ, V.: *Výchova a vzdelávanie učiteľov na Pedagogickej fakulte Slovenskej univerzity v rokoch 1946–1948*. In: *Univerzita Komenského a vysokoškolská edukácia: minulosť, prítomnosť, budúcnosť*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1995, s. 142; Pozri tiež: LETZ, R. (ed.): *História a súčasnosť Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 1946 – 2006*. Bratislava : Retaas, 2006, s. 10-11; *Zákon zo dňa 24. apríla 1953 o školskej sústave a vzdelávaní učiteľov (školský zákon)* [online]. Dostupné na internete:< <http://www.msap.sk/images/stories/publikacie/1953.pdf>>.

³ Systematickejšie sa otázkou vysokoškolského vzdelávania učiteľov začali zaoberať učители, univerzitní profesori pedagogiky a iní stúpenci myšlienky zrovnoprávnenia vzdelania učiteľov s ostatnými vysokoškolsky vzdelanými profesiami až po vzniku Československej republiky v roku 1918. Celé medzivojnové obdobie je bohaté na rozličné návrhy, ktorých hlavným cieľom je reformovať odbornú prípravu učiteľov so zámerom povýšiť ju na vysokoškolskú, resp. univerzitnú úroveň. Už 30. januára 1920 na porade odborníkov a učiteľov poľnohospodárskych škôl informoval prítomných školský referent A. Štefánek o prebiehajúcej ankete na Ministerstve školstva a národnej osvety, ktorá usilovala o to, aby na osemročné gymnázium nadväzovala dvojročná pedagogická akadémia so statusom vysokej školy. Bližšie pozri: VALOCKÝ, G.: *Akademické vzdelanie*. In: *Slovenský učiteľ*, 1921, roč. 2, č. 5-6, s. 58-59. Naliehavosť požiadavky vysokoškolského vzdelávania učiteľov zdôrazňovali vo svojom programe tiež dve najväčšie slovenské učiteľské organizácie Zemský učiteľský spolok na Slovensku a Slovenská obec učiteľská (neskorší Zväz slovenského učiteľstva), ktoré síce kvôli určitým osobitostiam ich ideového zamerania sa rozchádzali, ale požiadavku zvyšovania kvalítnej

učiteľov s vysokoškolským charakterom. Napriek tomu, že sa v roku 1938 nepodarilo z rôznych príčin oficiálne otvoriť Školu vysokých štúdií pedagogických v Bratislave, nemožno práve toto považovať za niečo zásadne určujúce v negatívnom zmysle pre vývoj otázky vysokoškolského vzdelávania učiteľov národných škôl na Slovensku, pretože už na začiatku 30. rokov 20. storočia sa podarilo v Bratislave zriadiť prvú Štátnu pedagogickú akadémiu.

Odlíšnym spôsobom sa vyvíjala situácia v Prahe. Na prvom zjazde československého učiteľstva a priateľov školstva v dňoch 1. až 3. júla 1920 odznelo v rámci druhej pedagogicko-didaktickej sekcie v časti pedagogika niekoľko referátov, ktoré hodnotili doterajší stav vzdelávania učiteľstva na učiteľských ústavoch a zároveň navrhovali inovatívne perspektívy modernizácie vzdelávacieho procesu. Hlavnou témou bola otázka reformy vzdelávania učiteľov, z ktorej sa odvíjali následne ďalšie špecifické témy, zasahujúce do oblasti zriaďovania pedagogickej fakulty ako rovnocennej s ostatnými dovedy existujúcimi fakultami v sieti univerzity, oblasti procesu realizovania praktickej prípravy na cvičných školách a možnostiach jej skvalitňovania, oblasti prijímania absolventov učiteľských ústavov na vysoké školy a univerzity a spôsob ich úspešného ukončenia vysokoškolského štúdia, oblasti stanovenia všeobecných cieľov odborného vzdelávania budúcich učiteľov vzhľadom na aktuálne požiadavky spoločnosti v Československej republike (ČSR).⁴

Napriek tomu, že vo všeobecnosti sa na prvom učiteľskom zjazde vytvorila priaznivá situácia pre vyriešenie otázky reformy učiteľského vzdelávania, nepodarilo sa jednoznačne presadiť zriaďovanie pedagogických fakúlt pri univerzitách z dôvodu rozporuplných názorov, ktoré boli zapríčinené nielen nejednotnými pedagogickými stanoviskami, ale tiež aktuálnou nestabilnou ekonomickou a hospodárskou situáciou, politickou roztrieštenosťou národa a historickou rôznorodosťou československého územia. Z tohto dôvodu minister školstva Gustav Habrman a univerzitný profesor František Drtina chceli uskutočňovať školské reformy na vedeckej báze, čo bolo potrebné zabezpečiť inštitucionálnou formou.⁵

Neustále sa odkladajúca odpoveď zo strany nerozhodného Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠaNO) a vládnucich orgánov na otázku definitívnej podoby reformy

odbornej prípravy učiteľov mali spoločnú. Bližšie pozri: Návrhy predsedníctva ZUS: Ďalšie vzdelávanie učiteľov. In: *Slovenský učiteľ*, 1921, roč. 22, č. 5-6, s. 74-75; Program Slov. obce Učiteľskej. In: *Národná škola slovenská*, 1923, roč. 1, č. 1. s. 2-3. Z hľadiska nespočetného množstva návrhov, ktoré pochádzali od rôznych autorov s vlastnými ideálnymi koncepciami výchovno-vzdelávacieho procesu budúcich učiteľov, sa tieto delili do niekoľkých skupín: 1. skupina žiadala ponechať doterajšie učiteľské ústavy v nezmenenom stave, 2. skupina žiadala reformovať učiteľské ústavy, 3. skupina žiadala zaviesť vzdelávanie na strednej škole (gymnáziu) s maturitou a povinné dvojročné štúdium na univerzite, 4. skupina žiadala vzdelávanie na strednej škole a povinné dvojročné štúdium na pedagogickej akadémii, 5. skupina žiadala reformovať učiteľské ústavy a k tomu ešte pridať povinné štúdium na pedagogickej akadémii. Kritickú analýzu týchto piatich skupín podáva učiteľ Karol Bielek. Vo svojom vlastnom návrhu žiadal zriadiť koedukačné učiteľské ústavy, ktoré mali pozostávať zo štyroch ročníkov prípravnej školy a z dvoch ročníkov pedagogickej akadémie, čím sa v podstate stotožnil s názorom piatej skupiny. Bližšie pozri: BIELEK, K.: Akademické vzdelanie učiteľstva. In: *Slovenský učiteľ*, 1922, roč. 3, č. 18, s. 378-379.

⁴ Bližšie pozri k daným referátom: KEPRTA, J.: O reformě učitel'ského vzdělání. In: *První sjezd československého učitel'stva a přátel školství v osvobozené vlasti*. Praha: Tiskem Ed. Grégra a syna, 1921, s. 170-171; SOUKUP, A., F.: Učitel'ské vzdělání. In: *První sjezd československého učitel'stva a přátel školství v osvobozené vlasti*, s. 176; KUBÁLEK, J.: O praktickém vzdělání učitel'ském. In: *První sjezd československého učitel'stva a přátel školství v osvobozené vlasti*, s. 179-183; KEPRTA, J.: Přestup absolventů učitel'ských ústavů na Universitu. In: *První sjezd československého učitel'stva a přátel školství v osvobozené vlasti*, 184-185.

⁵ VESELÁ, Z.: Příspěvek k historii učitel'ského vzdělávání. In: *Pedagogická orientace* [online], 2005, roč. 15, č. 4, s. 22-23. Dostupné na internete: <<https://journals.muni.cz/pedor/article/view/1005/810>>.

vzdelávania učiteľstva nakoniec viedla k tomu, že sa vedenie Československej obce učiteľskej (ČOU) rázne rozhodlo, že svojpomocne položí základy vysokej školy pedagogickej. Okrem toho prispelo k tomuto rozhodnutiu aj pretrvávajúce negatívne stanovisko akademického senátu Univerzity Karlovej voči úsiliu zriadiť rovnocennú pedagogickú fakultu s ostatnými dovedy existujúcimi fakultami. Slávnostné otvorenie Školy vysokých štúdií pedagogických (ŠVŠP) sa uskutočnilo 16. októbra 1921 vo veľkej posluchárni vedeckých ústavov na Univerzite Karlovej. Na tejto vzdelávacej inštitúcii pôsobili univerzitní profesori pedagogiky ako Otokar Chlup a Otakar Kádner, pričom prvý je autorom názvu školy a druhý je autorom organizácie študijného plánu prednášok a cvičení. Druhá ŠVŠP bola otvorená 3. októbra 1921 v Brne. Pôvodne vznikla ako jednoročná pedagogická akadémia, ale od školského roku 1922/23 bola pretvorená na dvojročnú ŠVŠP. Zásadnou nevýhodou štúdia na ŠVŠP bol ich súkromný charakter, preto ich nemohli absolvovať absolventi stredných škôl, ktorí sa rozhodli pre učiteľskú profesiu, ale vzdelávali sa na nich len učitelia z praxe, pôsobiaci na ľudových a meštianskych školách, ktorí mali záujem rozširujúcim štúdiom si prehĺbiť svoje odborné vzdelanie. Vo všeobecnosti ŠVŠP poskytovala záujemcom dve formy štúdia. Prvá forma štúdia pozostávala z dvojročného rozširujúceho štúdia z pedagogiky, z psychológie, zo sociológie, z biológie, z estetiky, z etiky, z telesnej výchovy. Druhá forma štúdia pozostávala z dvojročných vysokoškolských kurzov pre učiteľov obecných (ľudových) škôl, ktorí sa pripravovali na vykonanie skúšky spôsobilosti vyučovať na meštianskych školách. Okrem toho boli tieto dvojročné kurzy určené pre učiteľov meštianskych škôl, ktorí síce už absolvovali požadované skúšky učiteľskej spôsobilosti, ale chceli si naďalej prehĺbovať svoje odborné vedomosti o nové poznatky podľa svojich aprobačných predmetov.⁶

Súkromná verzus štátna pedagogická akadémia ako medzistupeň v procese reformy vzdelávania učiteľstva národných škôl

V roku 1927 vytvorilo MŠaNO návrh o reforme učiteľského vzdelávania, ktorého základnou myšlienkou bolo pretvoriť učiteľské ústavy na pedagogické akadémie s jednoročným kurzom pre učiteľov ľudových škôl a s dvojročným kurzom pre učiteľov meštianskych škôl. Na novovzniknuté pedagogické akadémie mohli byť prijatí len absolventi strednej školy (gymnázia) s maturitou. Obsah vzdelávania mal pozostávať z teoretickej a praktickej stránky. Neodmysliteľnou súčasťou pedagogických akademií mali byť cvičné školy.⁷ V nasledujúcom roku 1928 sa stále väčšia pozornosť upriamovala k prípravám na zriaďovanie pedagogických akademií. Právo na ich zriaďovanie mohol mať len štát. Dĺžka štúdia mala byť pôvodne dvojročná a obsah vzdelávania mal pozostávať z prvého teoretického ročníka a z druhého špeciálneho ročníka. Do značnej miery to bolo reakciou aj na zriadenie súkromných ŠVŠP. Dňa 28. júna 1922 poslanecká snemovňa a 13. júla 1922 senát naliehali na ministra školstva a národnej osvety, aby v najkratšom možnom čase predložil návrh zákona o vzdelávaní učiteľov na vysokoškolskej úrovni. Táto predloha zákona napriek svojej

⁶ KASPEROVÁ, D.: *Československá obec učiteľská v kontextu reformy vzdelávania učiteľů (ŠVŠP) a reformy školy*. Praha : Academia, 2018, s. 221-234; ŠTULRAJTEROVÁ, J.: Vzdelávanie učiteľov. In: KUDLÁČOVÁ, B. (ed.): *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, VEDA, vydavateľstvo SAV, 2016, s. 256-257.

⁷ MOJTO, F.: Reforma učiteľského vzdelania. In: *Slovenský učiteľ*, 1927, roč. 9, č. 4, s. 143-145.

nevyhnutnosti a naliehavosti sa zrodila až o šesť rokov neskôr v roku 1928, kedy bol ministrom školstva Milan Hodža. Ako sme uviedli v zmysle navrhovaného zákona malo dôjsť k zrušeniu učiteľských ústavov, ktoré sa mali prebudovať na pedagogické akadémiie s jednoročným štúdiom pre učiteľov ľudových škôl a dvojročným štúdiom pre učiteľov meštianskych škôl. Taktiež sa rátalo s perspektívou, že sa štúdium predĺži o jeden alebo dva roky. Je zaujímavosťou, že znova sa nepodarilo získať dostatočnú podporu na presadenie spomenutého zákona, a to vzhľadom aj na tie skutočnosti, že nepredstavoval takmer žiadne vážnejšie finančné problémy a rovnako pedagogické akadémiie nemali byť tiež definitívnym riešením otázky vysokoškolského vzdelávania učiteľov, ale len ďalším „medzistupňom“, pretože konečným riešením mohla byť len rovnocenná pedagogická fakulta inkorporovaná do zväzku univerzity.⁸

Prvá pedagogická akadémiia na vysokoškolskej úrovni vzdelávania bola zriadená na základe štatútu 25. októbra 1929 ako súkromná dvojročná pedagogická fakulta pripojená k univerzite. Súkromná z toho dôvodu, že učiteľská verejnosť si uvedomovala skutočnosť, že zatiaľ nemôže ešte počítať so štátnym financovaním, preto bola jej činnosť financovaná učiteľskými organizáciami.⁹ Pôvodne malo ísť podľa Václava Příhodu o štvorročnú pedagogickú fakultu, ale na základe naliehania O. Kádnera a akademického senátu Univerzity Karlovej musela byť dĺžka štúdia skrátená a nová vzdelávacia inštitúcia následne premenovaná na súkromnú dvojročnú pedagogickú akadémiu.¹⁰ V roku 1929 bola otvorená taktiež jednoročná pedagogická akadémiia v Brne. Na pedagogické akadémiie sa prijímali absolventi stredných škôl: gymnázií a reálok. Dĺžka štúdia trvala síce len dva roky, ale každý študijný rok bol upravený podľa štandardného harmonogramu vysokoškolského štúdia. Opäť sa zopakoval rovnaký problém, aký nastal pri zriaďovaní ŠVŠP, pretože novozriadená pedagogická akadémiia nebola oficiálne uznanou fakultou, keďže naďalej pretrvával ich súkromný charakter, preto museli byť jej poslucháči súčasne zapísaní ako riadni poslucháči univerzity: absolventi gymnázia na filozofickej fakulte a absolventi reálok na prírodovedeckej fakulte. Na druhej strane nastala oproti štúdiu na ŠVŠP zásadná pozitívna zmena v tom zmysle, že výber poslucháčov sa neobmedzoval len na učiteľov z praxe, ale sústreďoval sa hlavne na absolventov s úplným stredoškolským vzdelaním s cieľom dosiahnuť, aby nadobudli vysokoškolské pedagogické vzdelanie. Problémy, ktoré vyplývali zo súkromného charakteru, robili najväčšie ťažkosti pri ukončovaní štúdia. Skúšky učiteľskej spôsobilosti museli vykonať pred zmiešanými komisiami na učiteľských ústavoch v Prahe, pričom hlavné predmety pedagogiku, didaktiku, psychológiu, dejiny pedagogiky, školské zákony, českú gramatiku a hudobnú výchovu skúšali vyučujúci pedagogickej akadémiie (univerzitní profesori a docenti). Metodiky predmetov skúšali vyučujúci učiteľských ústavov.¹¹

Prvá pedagogická akadémiia zriadená štátom nevznikla v Prahe alebo v Brne, kde mali už vybudované silné zázemie inštitúcie pre vzdelávanie učiteľov ako ŠVŠP a pedagogická

⁸ SCHUBERT, J.: *Dvadsať rokov vysokoškolského vzdelávania učiteľov základných škôl na Slovensku*. Bratislava : Štátne pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, 1966, s. 16.

⁹ KUBÁLEK, J.: Príspevek k dejinám československých pedagogických akadémií. In: JAROŠ, V. (ed.): *Dvouletá pedagogická akademie: Studijní plán a programy práce v letech 1929 – 1936*. Praha : Československá obec učiteľská, 1936, s. 18.

¹⁰ PŘÍHODA, V.: *Vědecká příprava učitelstva*. Praha : Dědictví Komenského, 1937, s. 10.

¹¹ KUBÁLEK, J.: Príspevek k dejinám československých pedagogických akadémií, s. 22-23.

akadémia, ale vznikla v Bratislave, teda v meste, v ktorom sídlila Univerzita Komenského. Štátna pedagogická akadémia bola slávnostne otvorená v piatok 5. septembra 1930 v kresliarni učiteľského ústavu v Bratislave za prítomnosti viacerých popredných osobností vrátane úradujúceho ministra školstva a národnej osvety Ivana Dérera. Vznik pedagogickej akadémie sa považoval za významný medzník vo vývoji vzdelávania učiteľstva na území Slovenska.¹² Riaditeľom a hlavným organizátorom pedagogického vedenia sa stal profesor Josef Hendrich, ktorý bol súčasne taktiež profesorom Pedagogického seminára na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.¹³ Ďalšie dve štátne pedagogické akadémie boli založené o rok neskôr v Prahe a v Brne.¹⁴ Už od začiatku existencie pedagogickej akadémie sa z nej stalo dôležité centrum rozvoja pedagogického myslenia na Slovensku. K tomuto prispelo aj zloženie pedagogického zboru, ktoré sa neobmedzovalo len na univerzitných profesorov a docentov, ale rovnako dôležité miesto zastávali aj stredoškolskí učители, učители cvičných škôl a iní odborníci.¹⁵ Na základe vypracovaných učebných plánov prebiehalo vzdelávanie poslucháčov učiteľstva v jednoročnom dvojsemestrálnom štúdiu. Učebné plány, študijný a skúšobný poriadok mali za cieľ vzdelávať novú generáciu učiteľov, ktorá by úspešne dokázala skúmať otázky výchovno-vzdelávacieho procesu, diagnostikovať potreby a nadanie osobnosti žiaka, ovládať didaktické metódy a zásady orientované na individuálnu, skupinovú a hromadnú formu vyučovania, ovládať obsah elementárneho vzdelávania, poskytovať obyvateľstvu pomoc pri rôznych hospodárskych a spoločenských problémoch.¹⁶

Dominantnou oblasťou prípravy budúcich učiteľov boli praktické výstupy v cvičných školách. Istou nevýhodou bola skutočnosť, že pedagogická akadémia nemala k dispozícii vlastné cvičné školy, ale spolupracovala so štátnym koedukačným učiteľským ústavom.¹⁷ Praktické výstupy pozostávali z troch základných častí: náčuvy, pokusy (výstupy), návodné a

¹² Po vzniku štátnej pedagogickej akadémie sa stále viac uvažovalo o definitívnom zrušení učiteľských ústavov. Dňa 3. marca 1933 sa uskutočnila anketa na MŠaNO za prítomnosti univerzitných profesorov, zástupcov profesorských spolkov, zástupcov učiteľských spolkov z celého územia ČSR. Je zaujímavosťou, že neboli pozvaní len profesori učiteľských ústavov, pretože predmetom ankety bola práve ich budúca existencia. Obsahom ankety bolo rozhodnúť o postupnom zrušení učiteľských ústavov. Na Slovensku sa mali od školského roku 1936/37 prestať prijímať noví študenti nielen na štátnych učiteľských ústavoch, ale aj na cirkevných. Učiteľstvo ľudových a meštianskych škôl sa malo vzdelávať na pedagogických akadémiách v sídlach vysokých škôl (Praha, Brno, Bratislava). Prijímať sa mali len študenti po dovŕšení osemnásteho roku života a po absolvovaní strednej školy s maturitou. Štúdium malo prebiehať štandardne dva semestre, prípadne štyri semestre s povolením MŠaNO. Keďže pedagogické akadémie mohol zriaďovať len štát, zástupcovia cirkevných učiteľov videli v ankete snahu centrálnej vlády využiť reformu učiteľského vzdelávania na získanie kontroly nad celým školstvom v ČSR. A práve to spôsobilo u cirkevného učiteľstva aj zásadný obrat – začína vznikať nedôvera k zriaďovaniu pedagogických akadémií a volaní skôr po reforme doterajších učiteľských ústavov. Bližšie pozri: Anketa o reforme učiteľského vzdelania. In: *Slovenský učiteľ*, 1933, roč. 14, č. 4, s. 178-182.

¹³ Štátny archív v Bratislave, Bratislava (ďalej ŠAB BA), fond Československá štátna pedagogická akadémia v Bratislave (1930 – 1939) (ďalej f. ČŠPA BA), kartón č. 1, sign. Š5878-Š5886. Výročná správa Československej štátnej pedagogickej akadémie v Bratislave: študijný rok 1930/31, s. 3-4.

¹⁴ LETZ, R. (ed.): *História a súčasnosť Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 1946 – 2006*, s. 6.

¹⁵ ŠAB BA, f. ČŠPA BA, k. č. 1, sign. Š5878-Š5886. Výročná správa Československej štátnej pedagogickej akadémie v Bratislave: študijný rok 1931/32, s. 10-11.

¹⁶ ŠAB BA, f. ČŠPA BA, k. č. 1, sign. Š5878-Š5886. Výročná správa Československej štátnej pedagogickej akadémie v Bratislave: študijný rok 1933/34, s. 8-10.

¹⁷ ŠAB BA, f. ČŠPA BA, k. č. 1, sign. Š5878-Š5886. Výročná správa Československej štátnej pedagogickej akadémie v Bratislave: študijný rok 1930/31, s. 6.

kritické porady.¹⁸ Z hľadiska praktickej prípravy je dôležité poukázať na to, že od školského roku 1932/1933 rozhodlo vedenie pedagogickej akadémie realizovať pokus, ktorým chceli prednášanie metodík bližšie spojiť s praxou. Bez ohľadu na to, že na pedagogickej akadémii existoval pedagogický seminár, mali všetky špeciálne metodiky vyučovať cviční učitelia. Z neskoršieho vyjadrenia cvičnými učiteľmi vyplýva, že výsledné hodnotenie praktických výstupov sa zmenilo na veľmi dobré, čo sa nakoniec odzrkadlilo v celkovom hodnotení poslucháčov.¹⁹

Vrcholom štúdia poslucháčov učiteľstva ľudových škôl boli skúšky učiteľskej dospelosti. Tieto sa skladali zo štyroch častí: 1. písomná skúška, 2. praktický výstup, 3. predbežné skúšky, 4. ústna skúška dospelosti v hlavnom skúšobnom období. Písomná skúška sa konala z pedagogiky, kde sa prelínali témy z filozofie, psychológie, všeobecnej didaktiky a školských zákonov. Najčastejšími témami písomných skúšok boli Vzdelanie všeobecné a vzdelanie formálne, Citový vývoj dieťaťa, Školské úrady vrchnosti, pričom všetky tri témy boli súčasťou jednej písomnej skúšky. Praktický výstup sa konal v cvičnej, prípadne v inej ľudovej škole. Zadanie výstupu sa oznamovalo kandidátovi učiteľstva aspoň štyri dni vopred pred realizáciou výstupu. Predbežné skúšky sa konali z metodiky elementárnej triedy, z metodiky vyučovacích predmetov elementárneho stupňa vzdelávania: z metodiky vyučovacieho jazyka a počtov a z metodiky jedného z reálnych predmetov, do toho rátajúc vlastivedu a občiansku náuku a výchovu. Na výber mali z metodiky kreslenia, písania, spevu a telocviku. Všetky tri uvedené skúšky sa konali najneskôr v druhej polovici mája. Ústna skúška dospelosti sa konala v júni z dvoch predmetov: z pedagogiky a z mluvnice vyučovacieho jazyka. Po dokončení ústnej skúšky sa rozhodli skúšajúci s konečnou platnosťou o známkach z jednotlivých predmetov.²⁰

Negatívnou stránkou štúdia na štátnej pedagogickej akadémii bola jednoročná dĺžka štúdia. Zdá sa do značnej miery nepochopiteľné, že skoršie zriadené ŠVŠP a súkromné pedagogické akadémie poskytovali dvojročné štúdium, bez ohľadu na to, či hovoríme o charaktere súkromného rozširujúceho štúdia pre učiteľov z praxe alebo prípravného štúdia učiteľstva pre absolventov stredných škôl. Negatívne stanovisko k dĺžke štúdia zaujali aj profesori Juraj Čečetka a J. Hendrich, ktorí jednoročné štúdium na pedagogickej akadémii s vysokoškolským charakterom považovali za nedostatočné. Takto realizované štúdium poskytovalo poslucháčom väčšinou len prehľadnú orientáciu v jednotlivých predmetoch, pretože obaja uvedení vyučujúci sa zhodovali v názore, že s vybranými poslucháčmi sa síce dalo prebrať väčšie množstvo učebnej látky, ale len za cenu veľkej námahy. Na základe týchto svojich skúseností navrhovali zaviesť dvojročné štúdium,²¹ aby každý poslucháč získal primeraný čas k tomu, že naučené vedomosti dostatočne dokáže spracovať a prepojiť so svojimi praktickými skúsenosťami a životnou praxou.²²

¹⁸ ŠAB BA, f. ČŠPA BA, k. č. 1, sign. Š5878-Š5886. Výročná správa Československej štátnej pedagogickej akadémie v Bratislave: študijný rok 1931/32, s. 17.

¹⁹ ŠAB BA, f. ČŠPA BA, k. č. 1, sign. Š5878-Š5886. Výročná správa Československej štátnej pedagogickej akadémie v Bratislave: študijný rok 1932/33, s. 9-10.

²⁰ ŠAB BA, f. ČŠPA BA, k. č. 1, sign. Š5878-Š5886. Výročná správa Československej štátnej pedagogickej akadémie v Bratislave: študijný rok 1937/38, s. 18-19.

²¹ Tento nedostatok sa až do zániku Štátnej pedagogickej akadémie v Bratislave v roku 1939 nepodarilo úspešne napraviť.

²² MILO, Š.: *Slovenský učiteľ v rokoch prvej ČSR*. Nitra : Vlastným nákladom, 1995, s. 63.

Z hľadiska obsahu štúdia, resp. filozofie a poslania štátnej pedagogickej akadémie existovala aj zásadná spojitosť štúdia s predchádzajúcimi ŠVŠP a súkromnou pedagogickou akadémiou. Už na začiatku sa predpokladalo, že štúdium sa neobmedzí len na odbornú prípravu učiteľov ľudových škôl, ale zameria sa tiež na vyšší stupeň meštianskych škôl. Preto MŠaNO výnosom č. 568/31-II. zo dňa 5. februára 1931 zriadilo odborný dvojročný kurz pre prípravu adeptov ku skúškam učiteľskej spôsobilosti pre meštianske školy. Na základe štatútu kurzov bolo ich hlavnou úlohou „*poskytovať učiteľstvu na vedeckom podklade odborné vzdelanie, najmä v učebných predmetoch škôl meštianskych*“.²³ Prednášajúcimi boli hlavne univerzitní profesori a docenti, ale aj stredoškolskí učitelia, prípadne iní vynikajúci odborníci, ustanovení MŠaNO. Učebná látka bola rozdelená na dva roky a v každom roku tvorila samostatný celok, preto nebolo problémom každý školský rok prijímať nových uchádzačov. Pri výbere učebnej látky a tvorbe učebných osnov sa prihliadalo na aktuálne potreby učiteľstva meštianskych škôl. Úspešní absolventi kurzu získali frekvenčné vysvedčenie, podpísané pedagogickým a administratívnym riaditeľom.²⁴

Po vyhlásení autonómie Slovenska 6. októbra 1938 a vzniku MŠaNO Slovenskej krajiny sa začala pripravovať reforma vzdelávania učiteľov, ktorá sa čoskoro dostala do rozporu s jej pôvodným zámerom o dosiahnutie vysokoškolskej prípravy. MŠaNO umožnilo učiteľom národných škôl, aby sa mohli bez problémov zapísať na filozofickú fakultu pod podmienkou vykonania doplnujúcej skúšky z latinčiny prostredníctvom kurzu, ktorý prebiehal na gymnáziu v Grösslingovej ulici v Bratislave. Okrem toho MŠaNO ustanovilo, že maturita dosiahnutá na učiteľskom ústave je rovnocenná s maturitou na gymnáziu, čím absolventi učiteľského ústavu získali neobmedzený prístup na filozofickú fakultu. Náhly zvrät v prebiehajúcej reforme vzdelávania učiteľstva nastal v momente, keď Matúša Černáka nahradil na poste ministra školstva a národnej osvety Jozef Sivák, ktorý bol rozhodnutý dať konečnú formu vzdelávaciemu procesu učiteľov. Zásadným neúspechom bolo, že odmietol myšlienku vysokoškolského vzdelávania učiteľstva národných škôl a dokonca nechal zavrieť Štátnu pedagogickú akadémiu v Bratislave.²⁵

V období existencie Slovenského štátu bola prebiehajúca reforma vzdelávania učiteľstva zavŕšená spôsobom, ktorý môžeme nazvať ako prechodným štádiom v otázke vysokoškolského vzdelávania učiteľstva, pretože sa ustúpilo od tejto požiadavky v prospech

²³ ŠAB BA, f. ČŠPA BA, k. č. 1, sign. Š5878-Š5886. Výročná správa Československej štátnej pedagogickej akadémie v Bratislave: študijný rok 1932/33, s. 18.

²⁴ Tamže, s. 19 – 20.

²⁵ V rámci reformy vzdelávania učiteľstva sa zásadne odstúpilo od požiadavky zavedenia vysokoškolského vzdelávania učiteľstva, pretože táto reforma sa úzko spájala počas úradovania ministra školstva J. Siváka s reformou učiteľských ústavov. Pristúpili aj k zrušeniu Štátnej pedagogickej akadémie v Bratislave z dôvodu, že jej zriadenie sa odôvodňovalo len údajným nedostatkom učiteľstva, čo znamenalo v konečnom dôsledku, že niekoľko desiatok rokov silnejúca idea o vysokoškolskom vzdelávaní učiteľstva na rovnocennej pedagogickej fakulte v sieti univerzity sa zrazu ocitla v úzadí ako bezvýznamná. Zároveň je dôležité podotknúť, že aktuálna nepriaznivá situácia vo vzťahu k reforme vzdelávania učiteľstva bola zapríčinená dobovým historicko-spoločenským kontextom, kedy sa z obsadeného územia počas Viedenskej arbitráže vracali slovenskí učitelia, ktorých nebolo možné ihneď poslať na uprázdnené učiteľské miesta na školách. Z dôvodu nadbytku učiteľských síl sa začalo preto viac uvažovať o prípadnom zatvorení niektorých učiteľských ústavov, čím by sa znížila nadprodukcia učiteľského dorastu, ktoré nebolo možné okamžite zamestnať v školstve. Volanie po reforme vzdelávania učiteľstva sa obmedzilo na reformu učiteľských ústavov, na ktorých bolo štvorročné štúdium predĺžené na päťročné s tým, že tento posledný piaty ročník sa mal zamerať na prehĺbenú praktickú prípravu v cvičnej škole z hľadiska pedagogického, t. j. didaktického vzdelania. Bližšie pozri: MOJTO, F.: Reformné komisie v ministerstve školstva. In: *Slovenský učiteľ*, 1939, roč. 20, č. 6, s. 281 – 282.

prebudovania učiteľských ústavov na učiteľské akadémie s päťročnou dĺžkou štúdia. Týmto sa mal upraviť akýsi nepomer medzi teoretickým a praktickým vzdelávaním učiteľstva, pretože piaty ročník bol obmedzený len na čisto praktickú stránku prípravy, ktorá prebiehala v cvičných školách. Táto úprava bola oficiálne potvrdená zákonom č. 288/1940 Sl. z. o učiteľských akadémiách, ktorý prijal snem Slovenskej republiky 29. októbra 1940.²⁶ Myšlienka založenia pedagogickej fakulty ako rovnocennej fakulty vo zväzku univerzity mohla padnúť na úrodnú pôdu až po skončení druhej svetovej vojny a obnovení ČSR..

Počiatkový proces zriaďovania pedagogických fakúlt po skončení druhej svetovej vojny

Všetky doteraz uvedené alternatívne vzdelávacie inštitúcie pre učiteľov národných škôl ako ŠVŠP a pedagogické akadémie (súkromné a štátne) pripravovali postupnú cestu k oficiálnemu zriadeniu pedagogických fakúlt, ktoré by boli rovnocenné s ostatnými fakultami vo zväzku univerzity. Progresívny rozvoj tejto myšlienky a okrem toho aj napredovanie činnosti zmienených vzdelávacích inštitúcií rázne zastavili vojenské a politické udalosti, ktoré prebiehali v rokoch 1939 – 1945.²⁷

Dlho žiadanú reformu vzdelávania učiteľstva národných škôl, pri ktorej by sa v prvom rade malo prihliadať na požiadavku zriadenia pedagogickej fakulty, odštartoval dekrét prezidenta republiky Edvarda Beneša zo dňa 27. októbra 1945 o vzdelaní učiteľstva. Týmto dekrétom podľa § 1: „*Učítelia škôl všetkých stupňov a druhov nadobúdajú vzdelanie na pedagogických a iných fakultách (oddeleniach) vysokých škôl. Zriadenie týchto fakúlt (oddelení) sa upraví osobitne*“.²⁸ Dĺžku štúdia učiteľov podľa jednotlivých stupňov a druhov škôl malo určiť vládne nariadenie.²⁹ O niečo neskôr dňa 9. apríla 1946 Národné zhromaždenie v Prahe prijalo zákon č. 100/1946 Zb.,³⁰ na základe ktorého sa otvorila cesta k tomu, aby podľa § 1 ods. 1 „*Pri všetkých univerzitách v zemiach českých a na Slovensku sa zriaďujú pedagogické fakulty*...“³¹ Podľa § 1 ods. 2 úlohou novozriadených pedagogických fakúlt bolo vedecky bádať v pedagogických vedách a zároveň vzdelávať a oboznamovať poslucháčov učiteľstva všetkých stupňov a druhov škôl (okrem vysokých škôl) s najnovšími vedeckými poznatkami z jednotlivých pedagogicko-psychologických disciplín. Pripúšťala sa taktiež istá možnosť, že pedagogické fakulty môžu časom poskytovať svojim poslucháčom vzdelanie aj v iných odboroch, čím by sa pôsobenie ich odborného zamerania stále viac rozširovalo. Konečné rozhodnutie záviselo od stanoviska ministra školstva a národnej osvety.³²

²⁶ GABZDILOVÁ, S. – ĎURKOVSKÁ, M. (eds.): *V duchu autority a slovenskej štátnosti: Školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Košice : Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav, 2016, s. 71-72.

²⁷ BRŤKOVÁ, M.: 50 rokov od založenia Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. In: *Pedagogická fakulta 1946 – 1996 Univerzity Komenského*. Bratislava : Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, 1996, s. 3.

²⁸ Dekrét prezidenta Republiky zo dňa 27. októbra 1945 o vzdelaní učiteľstva. In: *Školské zvesti: publikačný orgán Poverenictva školstva a osvety*, 1946, roč. 2, č. 1, s. 1.

²⁹ Tamže.

³⁰ Podľa tvrdenia M. Brťkovej išlo o prvý zákon svojho druhu v Európe, ktorý pozitívne zasiahol do sústavy školstva, najmä ak hovoríme o sústave vysokého školstva. Bližšie pozri: BRŤKOVÁ, M.: 50 rokov od založenia Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, s. 3.

³¹ Zákon zo dňa 9. apríla 1946, ktorým sa zriaďujú pedagogické fakulty. In: *Školské zvesti: publikačný orgán Poverenictva školstva a osvety*, 1946, roč. 2, č. 6, s. 230.

³² Tamže.

Ucelenejší obsah úloh, cieľov a organizácie štúdia na novozriadených pedagogických fakultách určovalo vládne nariadenie zo dňa 27. augusta 1946, ktoré zadefinovalo štatút pedagogických fakúlt a stanovilo dĺžku štúdia učiteľov podľa druhov a stupňov škôl. Podľa § 1 uvedeného vládneho nariadenia bola úloha pedagogických fakúlt rozdelená do troch základných oblastí: „a) slobodne bádať a pestovať vedy pedagogické a ich pomocné odbory; b) vzdelávať v pedagogických vedách a v ich pomocných odboroch kandidátov učiteľstva škôl všetkých stupňov a druhov okrem škôl vysokých, poskytovať im vzdelanie i v iných odboroch, potrebných pre výkon učiteľského povolania, a prakticky ich pripravovať pre toto povolanie; c) pripravovať vedúcich školských a ľudovýchovných pracovníkov a podľa rozhodnutia ministra školstva a osvetu dopĺňovať vzdelanie učiteľstva”.³³

Uvedené vládne nariadenie predstavilo tiež fungovanie pedagogickej fakulty vo vzťahu k ostatným fakultám, hlavne filozofickej a prírodovedeckej fakulte, a spôsob organizovania štúdia poslucháčov učiteľstva. Podľa § 3 ods. 1 mali poslucháči učiteľstva materských, ľudových a meštianskych škôl a škôl pre žiakov, ktorí si vyžadujú osobitnú starostlivosť, získavať teoretické a praktické vzdelanie v pedagogických vedách, ako aj v iných odboroch štúdia na pedagogických fakultách. Iná situácia bola v prípade kandidátov učiteľstva stredných, odborných a iných týmto rovnocenným školám. Podľa § 3 ods. 2 učitelia tejto skupiny mali získavať teoretické a praktické vzdelanie v pedagogických vedách a iných príbuzných odboroch na pedagogickej fakulte, ale v iných odboroch štúdia v rámci zvolenej aprobácie vyučovacích predmetov len vtedy, ak neboli predmetom štúdia už na inej existujúcej fakulte v rámci univerzity, alebo ak neplatili pre ich štúdium osobitné predpisy.³⁴

Podľa § 4 ods. 1 povinná dĺžka štúdia na pedagogických fakultách, prípadne na iných univerzitných fakultách a vysokých školách sa určila pre poslucháčov učiteľstva materských škôl na štyri semestre, pre poslucháčov učiteľstva ľudových a meštianskych škôl na šesť semestrov, pre poslucháčov učiteľstva stredných a odborných škôl na osem až desať semestrov. Okrem toho zákon udelil pedagogickej fakulte možnosť, aby udeľovala titul doktora pedagogických vied. Podmienkou bolo absolvovanie osemsemestrálneho štúdia a zloženie štátnej skúšky učiteľskej spôsobilosti. Následne predložiť písomnú prácu a zložiť prísne skúšky podľa platných ustanovení v zmysle študijného, skúšobného a rigorózneho poriadku.³⁵

Organizovanie štúdia, vrátane prijímania uchádzačov, priebehu štúdia a jeho následné ukončenie podrobnejšie rozpracovali výnosy: výnos MŠaNO zo dňa 19. septembra 1946, č. A-185.120-V o dočasnom študijnom poriadku pedagogických fakúlt,³⁶ výnos MŠaNO zo dňa 19.

³³ Vládne nariadenie zo dňa 27. augusta 1946, ktorým sa vydáva štatút pedagogických fakúlt a určuje študijná doba učiteľov. In: *Školské zvesti: publikačný orgán Poverenictva školstva a osvetu*, 1946, roč. 2, č. 9, s. 292. Chceme zdôrazniť istú prepojenosť s úlohou predchádzajúcej ŠVŠP v rámci ktorej pôsobil Ústav pre experimentálnu pedagogiku, ktorý vyvíjal svoju činnosť v dvoch rovinách: „a) vedecky bádať v oboru pedagogiky experimentálnej a príslušných vied pomocných, b) vzdelávať učiteľov a kandidáty učiteľstva v pedagogickej a v vedách pedagogických se zreteľom ke školní praxi a seznamovat je s vědeckými metodami, připravovat je a navádět k vědeckým pracím”. Blížšie pozri: KASPEROVÁ, D.: *Československá obec učitelská v kontextu reformy vzdělávání učitelů (ŠVSP) a reformy školy*, s. 222.

³⁴ Vládne nariadenie zo dňa 27. augusta 1946, ktorým sa vydáva štatút pedagogických fakúlt a určuje študijná doba učiteľov, s. 292.

³⁵ Tamže.

³⁶ Výnos Ministerstva školstva a osvetu z 19. septembra 1946, č. A-185.120-V, o dočasnom študijnom poriadku pedagogických fakúlt. In: *Školské zvesti: publikačný orgán poverenictva školstva a osvetu*, 1946, roč. 2, č. 11, s. 348-349.

septembra 1946, č. A-185.139-V o dočasnom skúšobnom poriadku pedagogických fakúlt,³⁷ výnos MŠaNO zo dňa 19. septembra 1946, č. A-185.140-V o rigoróznom poriadku pedagogických fakúlt³⁸ a výnos MŠaNO zo dňa 22. októbra 1946, č. A-230.626-V o dočasnom skúšobnom poriadku pedagogických fakúlt.³⁹ Podľa ustanovení o dočasnom študijnom poriadku sa kládol prísny dôraz na povinnú účasť kandidátov učiteľstva na prednáškach a cvičeniach. Prípadné súkromné štúdium bez osobitnej účasti na prednáškach a cvičeniach sa nemohlo započítavať do doby štúdia pre štátne a prísne (rigorózne/doktorské) skúšky. Postup v štúdiu určovali študijné plány. Výnimka pri tvorbe študijného plánu platila len pre tých študujúcich, ktorí sa nechceli podrobiť štátnym alebo prísny doktorským skúškam. Títo si mohli slobodne voľiť prednášky a cvičenia.⁴⁰ V tomto je možné pozorovať určitý zárodok straty akademickej slobody, ktorá ešte v medzivojnovom období do značnej miery prevládala na univerzitách a vysokých školách, v prospech zavedenia systematického štúdia podľa pevných študijných plánov a povinnou účasťou na prednáškach a cvičeniach v rozsahu 20 hodín týždenne.⁴¹

Na druhej strane skutočnosť, že na pedagogickej fakulte si dopĺňali vzdelanie aj učitelia, ktorí síce mali dosiahnuté vysokoškolské vzdelanie, ale nemali potrebné pedagogické vzdelanie, sa týmto otvorila cesta k novým formám štúdia: doplňovacie štúdium, neskoršie diaľkové štúdium alebo externé, či večerné štúdium popri zamestnaní. Zriaďovanie pedagogických fakúlt pri všetkých univerzitách v ČSR spôsobilo, že pedagogická fakulta narušila dovtedy existujúce hlboko zakorenené tradičné spôsoby učiteľskej prípravy na učiteľských ústavoch (akademiách), hlavne však na filozofickej a prírodovedeckej fakulte, ktoré zdôrazňovali pestovanie tzv. „čistej vedy“ na úkor odbornej pedagogickej prípravy budúcich profesorov stredných škôl. Z pedagogickej fakulty sa vytvorila špecifická inštitúcia na prípravu učiteľskej profesie, pretože sa v nej sústredila teoretická a praktická príprava učiteľov všetkých školských stupňov, čím sa zjednotila a zároveň prehĺbila akademická príprava učiteľov a tým nastala centralizácia štúdia odborných predmetov, ktoré boli predtým rozmiestnené po viacerých školách. Preto povinnosť študovať pedagogické disciplíny na pedagogickej fakulte zahŕňala aj poslucháčov iných vysokých škôl (Vysokej školy obchodnej, Vysokej školy technickej), ktoré pripravovali učiteľov ekonomických predmetov a učiteľov kreslenia.⁴²

³⁷ Výnos Ministerstva školstva a osvety z 19. septembra 1946, č. A-185.139-V, o dočasnom skúšobnom poriadku pedagogických fakúlt. In: *Školské zvesti: publikačný orgán poverenictva školstva a osvety*, 1946, roč. 2, č. 11, s. 350-353.

³⁸ Výnos Ministerstva školstva a osvety z 19. septembra 1946, č. A-185.140-V, o rigoróznom poriadku pedagogických fakúlt. In: *Školské zvesti: publikačný orgán poverenictva školstva a osvety*, 1946, roč. 2, č. 11, s. 356-357.

³⁹ Výnos Ministerstva školstva a osvety z 22. októbra 1946, č. A-230.626-V, o dočasnom skúšobnom poriadku pedagogických fakúlt. In: *Školské zvesti: publikačný orgán poverenictva školstva a osvety*, 1946, roč. 2, č. 11, s. 354-355.

⁴⁰ Výnos Ministerstva školstva a osvety z 19. septembra 1946, č. A-185.120-V, o dočasnom študijnom poriadku pedagogických fakúlt.

⁴¹ SCHUBERT, J.: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. In: *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského: vydané z príležitosti 50. výročia založenia Univerzity Komenského*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1969, s. 568.

⁴² MEDVEDOVÁ, J.: Akademická príprava učiteľov v rokoch 1945 – 1968. In: KUDLÁČOVÁ, B. (ed.): *Pedagogické myslenie školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, Veda, vydavateľstvo SAV, 2019, s. 291-292.

Z hľadiska nášho zamerania na vývoj vzdelávania učiteľstva národných škôl venujeme hlavnú pozornosť organizovaniu štúdia pre učiteľov ľudových a meštianskych škôl. Podľa dočasného skúšobného poriadku na pedagogických fakultách nadobúdali učiteľskú spôsobilosť kandidáti učiteľstva detských opatrovní a ľudových škôl štátnym kolokviom a jednou štátnou skúškou. Kandidáti učiteľstva meštianskych škôl museli pre získanie učiteľskej spôsobilosti skladať štátne kolokvium a dve štátne skúšky. Kandidáti učiteľstva pre ľudové školy skladali štátne kolokvium po dvoch semestroch riadneho štúdia na pedagogickej fakulte. Predmetom skúšok boli tieto disciplíny: všeobecná biológia, biológia dieťaťa, dejiny pedagogiky. Predpokladom pripustenia k štátnym kolokviám bolo predloženie preukazu, že sa kandidát v prvom a druhom semestri zúčastňoval na prednáškach a cvičeniach najmenej 28 hodín týždenne podľa rozvrhu predmetov a predloženie kolokvijného vysvedčenia z filozofie a hygieny. Úspešné zloženie štátnych kolokvií bolo podmienkou pre pripustenie k štátnej skúške. Táto sa skladala po ďalších dvoch semestroch na konci riadneho štúdia na pedagogickej fakulte. Predmetom skúšky boli tieto disciplíny: všeobecná pedagogika, všeobecná didaktika, pedagogika a didaktika ľudovej školy, všeobecná psychológia a psychológia dieťaťa, český a slovenský jazyk, československé a slovanské dejiny. Podmienkou pripustenia k štátnym skúškam bolo okrem úspešného zvládnutia štátneho kolokvia aj predloženie preukazu, že sa kandidát zúčastňoval v treťom a štvrtom semestri na prednáškach a cvičeniach najmenej 28 hodín týždenne podľa rozvrhu predmetov. K tomu bolo potrebné sa preukázať aj kolokvijným vysvedčením z estetiky, sociálnej a sociologickej pedagogiky, organizácie a správy školskej didaktiky a metodiky elementárnej triedy a špeciálnych metodík jednotlivých predmetov. Úspešná štátna skúška znamenala ukončenie štúdia poslucháčov učiteľstva ľudových škôl.⁴³

Kandidáti učiteľstva pre meštianske školy skladali štátne kolokvium po dvoch semestroch riadneho štúdia na pedagogickej fakulte. Predmetom kolokvia boli všeobecná psychológia so zreteľom na dospelujúcu mládež a biológia dieťaťa. Predpokladom pripustenia k štátnemu kolokviu bolo zvládnutie rovnakých podmienok ako v prípade učiteľstva ľudových škôl: potreba zúčastniť sa v prvom a druhom semestri na prednáškach a cvičeniach najmenej 28 hodín týždenne podľa rozvrhu predmetov, predloženie kolokvijného vysvedčenia z filozofie, českého a slovenského jazyka, ruského jazyka, ale platilo to len pre študentov, ktorí z českého, slovenského a ruského jazyka neskladali štátnu skúšku. Úspešné zloženie štátneho kolokvia bolo predpokladom pre pripustenie na prvú štátnu skúšku, ktorá sa skladala po ďalších dvoch semestroch riadneho štúdia. Predmetom štátnej skúšky boli predmety zvolenej aprobačnej skupiny a to z učebnej látky prvého až štvrtého semestra a všeobecnej didaktiky. Okrem toho sa kandidát musel preukázať navštevovaním prednášok a cvičení vyššie uvedených 28 hodín týždenne a kolokvijným vysvedčením z dejín pedagogiky, z estetiky, zo sociálnej a sociologickej pedagogiky. Druhú štátnu skúšku skladal kandidát po ďalších dvoch semestroch riadneho štúdia na pedagogickej fakulte. Predmetom štátnej skúšky boli vyučovacie predmety zo zvolenej aprobácie z celej učebnej látky, pedagogiky a didaktiky meštianskej školy. Predpokladom pripustenia k štátnym skúškam bol už niekoľkokrát zmienený povinný počet (28 hodín týždenne) navštevovaných prednášok a cvičení. Posledné kolokvijné vysvedčenie sa predkladalo zo školskej hygieny, organizácie a školskej správy. Je

⁴³ Výnos Ministerstva školstva a osvetu z 19. septembra 1946, č. A-185.139-V, o dočasnom skúšobnom poriadku pedagogických fakúlt.

dôležité povedať, že v oboch prípadoch, štúdia učiteľstva ľudových i meštianskych škôl, bolo potrebné predložiť potvrdenie o absolvovaní školskej praxe.⁴⁴

Študijné plány pre učiteľstvo ľudových škôl pozostávali z niekoľkých oblastí. V prvom rade sa kládol akcent na všeobecné pedagogické, didaktické, filozofické, sociologické, biologické a estetické disciplíny s cieľom vybudovať u kandidátov solídny teoretický základ, ktorý by formoval ich ďalšie pedagogicko-odborné myslenie. V druhom rade sa kládol dôraz na osobnosť žiaka v kontexte zákonitostí vyučovacieho procesu, pedagogiku a didaktiku ľudovej školy a metodiku elementárnej triedy. V treťom rade sa pozornosť zameriavala na obsah vzdelávania na ľudových školách, vrátane odborných metodík jednotlivých vyučovacích predmetov. Dôležitou súčasťou praktickej prípravy bola školská prax.⁴⁵

Podobne študijné plány pre učiteľstvo meštianskych škôl pozostávali z niekoľkých častí. V zhode s predchádzajúcim učebným plánom pre učiteľstvo ľudových škôl sa pozornosť sústreďovala na všeobecné pedagogické, didaktické, filozofické, sociologické, etické a estetické disciplíny. V oboch prípadoch malo dôležité zastúpenie vyučovanie českého a slovenského jazyka. Rovnako dôležitou časťou odbornej prípravy učiteľov meštianskych škôl bola znalosť osobnosti žiaka v kontexte zákonitostí vyučovacieho procesu, pedagogiky a didaktiky meštianskej školy, organizácie a správy škôl. Na rozdiel od štúdia učiteľstva ľudových škôl, bola v tomto prípade dôležitá pozornosť venovaná metodike zvolenej aprobačnej skupiny vyučovacích predmetov. Nevyhnutnou súčasťou odbornej praktickej prípravy kandidátov učiteľstva meštianskych škôl bola ich školská prax.⁴⁶

Slávnostné otvorenie pedagogickej fakulty a priebeh organizácie vzdelávacieho procesu

Podľa vládneho nariadenia zvolal vtedajší povereník školstva Ladislav Novomeský a jeho zástupca Ondrej Pavlík 25. septembra 1946 komisiu pracovníkov povereníctva školstva a zástupcov Slovenskej univerzity. Na tomto stretnutí boli organizovaním pedagogickej fakulty poverení prof. Juraj Hronec vo funkcii dekana a Jozef Schubert vo funkcii tajomníka fakulty. Je dôležité podotknúť, že J. Hronec nebol do svojej funkcie vybraný náhodne.⁴⁷ Na návrh J. Hronca vymenoval L. Novomeský poradný zbor s právami profesorského zboru Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity.⁴⁸ Slávnostné otvorenie pedagogickej fakulty a jej inkorporovanie do zväzku univerzity prebehlo v univerzitnej aule 6. decembra 1946 za prítomnosti vysokých hodnostárov politického a kultúrneho života, zástupcov vysokých škôl a

⁴⁴ Tamže. Pozri tiež: MEDVEĎOVÁ, J.: Akademická príprava učiteľov v rokoch 1945 – 1968, s. 295-296.

⁴⁵ Bližšie pozri k študijnému plánu pre učiteľstvo ľudových škôl, kompletnému zoznamu predmetov a ich vyučovaniu v jednotlivých predmetoch spolu s počtom hodín: SCHUBERT, J.: *Dvadsať rokov vysokoškolského vzdelávania učiteľov základných škôl na Slovensku*, s. 28; MEDVEĎOVÁ, J.: Akademická príprava učiteľov v rokoch 1945 – 1968, s. 293-294.

⁴⁶ Bližšie pozri k študijnému plánu pre učiteľstvo meštianskych škôl, kompletnému zoznamu predmetov a ich vyučovaniu v jednotlivých predmetoch spolu s počtom hodín: SCHUBERT, J.: *Dvadsať rokov vysokoškolského vzdelávania učiteľov základných škôl na Slovensku*, s. 29; MEDVEĎOVÁ, J.: Akademická príprava učiteľov v rokoch 1945 – 1968, s. 295.

⁴⁷ Veľmi dobre sa vedel orientovať v akademickom prostredí nielen na Slovensku, ale aj v celej ČSR. Bol poverený otvorením troch vysokých škôl. V decembri 1938 otvoril Vysokú školu technickú v Martine, v októbri 1940 otvoril Vysokú školu obchodnú v Bratislave a v tom istom roku otvoril aj Prírodovedeckú fakultu Slovenskej univerzity. Bližšie pozri: LETZ, R. (ed.): *História a súčasnosť Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 1946 – 2006*, s. 8.

⁴⁸ Tamže.

úradov, predstaviteľov armády, učiteľov a študentov. V zhode s názormi V. Žbirkovej môžeme konštatovať, že sa v istom zmysle znova „opakovala história“ z medzivojnového obdobia, pretože aj pri vzniku a otvorení pedagogickej fakulty sa postupne objavovali rozporuplné názory na jej začlenenie do zväzku univerzity. Dokonca jej dekan J. Hronec sa vyjadroval v tom zmysle, že bolo by lepšie pre ďalšie fungovanie pedagogickej fakulty, keby sa táto ako fakulta praktického zamerania zriaďovala samostatne, a nie v súvislosti s univerzitou. Uvedeným praktickým charakterom fakulty poukazoval Hronec na pedagogicko-profesionálne zameranie prípravy učiteľa v kontexte jeho úloh vo výchovno-vzdelávacom procese, t. j. v učiteľovej konkrétnej práci so žiakmi.⁴⁹

Organizačný rámec Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave podľa zákona č. 32/1945 Zb. dotvárali jej pobočky v Banskej Bystrici a v Košiciach. Okrem toho mala svoje konzultačné strediská v Nitre, v Žiline, v Spišskej Novej Vsi, v Prešove, v Lučenci, v Trnave a v Nových Zámkoch. Pôvodne sa pedagogická fakulta organizačne rozdelila na dvanásť ústavov, ale neskôr v roku 1950 nastala jej reorganizácia. To viedlo k tomu, že niektoré ústavy sa stali súčasťou novovytvorených katedier pedagogickej fakulty a ostatné sa začlenili do katedier na filozofickej a prírodovedeckej fakulte.⁵⁰

Náhle otvorenie pedagogickej fakulty uprostred semestra zapríčinilo viaceré organizačné ťažkosti. Nebola k dispozícii vlastná budova s potrebnými priestormi pre vyučovanie, chýbalo potrebné vybavenie a problémy sa týkali aj nedostatku vyučujúcich. Na základe týchto dôvodov v akademickom roku 1946/47 nebolo otvorené hneď interné štúdium, ale sa otvorilo len štúdium popri zamestnaní (doplňovacie/diaľkové štúdium) pre učiteľov ľudových a meštianskych škôl, ktorí mali záujem zvýšiť svoju kvalifikáciu vysokoškolským vzdelaním. Interné štúdium sa otvorilo až v nasledujúcom akademickom roku 1947/48 pre vzdelávanie učiteľov meštianskych škôl.⁵¹

Do značnej miery sú zaujímavé okolnosti, ktoré postupne viedli k zániku pedagogických fakúlt. Za istý paradox môžeme považovať skutočnosť, že sa postupne znižoval záujem absolventov stredných škôl o vysokoškolské štúdium učiteľstva, hlavne skupiny učiteľstva národných škôl. Na jednej strane cirkev nechcela prísť o svoje učiteľské ústavy, preto sa bránila poštatnému školstvu.⁵² Na druhej strane po roku 1948 sa zostroval ideologický nápor na priebeh štúdia, vrátane vylučovania nepohodlných študentov a prednášajúcich. Vysokoškolský zákon č. 95/1950 Z. z. zo dňa 21.04.1950 úplne podriadil vysokoškolské štúdium ideologickej doktríne marxizmu-leninizmu, čím do značnej miery degradoval odbornú a vzdelanostnú úroveň vysokých škôl. V prípade obsahu vzdelávania učiteľov malo byť ich primárnym cieľom po nástupe do praxe vychovávať z nastupujúcich generácií lojálnych občanov pofebruárového režimu.⁵³ Už školská reforma z roku 1949 zaviedla sprísnený

⁴⁹ ŽBIRKOVÁ, V.: *Výchova a vzdelávanie učiteľov na Pedagogickej fakulte Slovenskej univerzity v rokoch 1946–1948*, s. 143.

⁵⁰ CSÁDER, V.: *História a súčasnosť Univerzity Komenského v Bratislave 1919 – 2000*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2000, s. 44-45.

⁵¹ SCHUBERT, J.: *Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*, s. 570-575.

⁵² SCHUBERT, J.: *Organizačné a edukačné peripetie Pedagogickej fakulty UK*. In: *Univerzita Komenského a vysokoškolská edukácia: minulosť, prítomnosť, budúcnosť*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1995, s. 126-128.

⁵³ LETZ, R. (ed.): *História a súčasnosť Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 1946 – 2006*, s. 10.

poriadok do organizácií prednášok, cvičení a akademického života vôbec. Tieto nové predpisy znamenali ešte tvrdší zásah do bývalej akademickej slobody študentov.⁵⁴ Ideologický nápor tiež viedol k tomu, že väčšina nastupujúcej mladej generácie si uvedomila, že štúdium technických a ekonomických predmetov bolo perspektívnejšie aj po platovej stránke. Tieto faktory viedli k nedostatku produkcie učiteľských síl na uprázdnené miesta, ktoré bolo potrebné urýchlene obsadiť. Z toho dôvodu vláda v roku 1953 prišlo k ďalšej školskej reforme, ktorá znamenala zánik pedagogických fakúlt, čo však znamenalo opäť krok späť vo vzdelávaní učiteľov národných škôl.⁵⁵

Záver

Pedagogická fakulta Slovenskej Univerzity v Bratislave vo svojom počiatocnom období existencie (1946 – 1953) nadviazala vo viacerých smeroch v organizácii štúdia na odkaz z medzivojnového obdobia, ktorí vytvárali svojou aktívnou činnosťou školy vysokých štúdií pedagogických a pedagogické akademie. Z toho dôvodu nám vyplýva, že novozriadená pedagogická fakulta sa môže právom považovať za ich priamu nástupkyňu vo vzdelávaní budúceho učiteľského dorastu. Okrem toho zriadenie pedagogickej fakulty začlenenej do zväzku univerzity sa považovalo podporovateľmi idey vysokoškolského vzdelávania učiteľstva národných škôl za definitívne dosiahnutie vytúženého, niekoľko rokov žiadaného cieľa. Preto sa nám zdá aj nepochopiteľné, že napriek všeobecnému veľkému nadšeniu zo založenia pedagogickej fakulty sa čoskoro, vzhľadom na spoločenské premeny po februári 1948, začal postupne strácať záujem o vysokoškolské štúdium učiteľstva pre ľudové a meštianske školy. Znova sa začali dostávať do popredia staré pochybnosti o správnosti vysokoškolského štúdia učiteľstva na pedagogickej fakulte začlenenej do zväzku univerzity, ktoré boli do značnej miery zapríčinené sprísneným dozorom a ideologickým nátlakom zo strany vládnucej komunistickej moci. To viedlo nakoniec k rozkladu pedagogickej fakulty v roku 1953.

Mgr. Jaroslav Durec

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

jaroslav.durec5@gmail.com

⁵⁴ MEDVEĎOVÁ, J.: Akademická príprava učiteľov v rokoch 1945 – 1968, s. 298.

⁵⁵ Bližšie pozri: SCHUBERT, J.: Organizačné a edukačné peripetie Pedagogickej fakulty UK, s. 128-129.

ŠKOLSKÉ MÚZEJNÍCTVO

SEDEMDESIATINY MÚZEJNÉHO KURÁTORA, HISTORIKA ŠKOLSTVA
A PEDAGOGIKY PHDR. VLADIMÍRA MICHALIČKU, CSC.

DANIELA VANĚKOVÁ

Sú povolania, ktoré majú výrazne pridanú celospoločenskú hodnotu. Ich poslanie, význam či opodstatnenosť sa nespochybňuje. Vo vyspelých krajinách požívajú primeranú úctu a podporu. Múzejníctvo a s ním spojená práca spočívajúca v tvorbe a ochrane hmotného kultúrneho dedičstva sa medzi takéto radí. Jej kvalita v nemalej miere závisí nielen od podmienok, ale najmä od konkrétnych ľudí, ktorí ju vykonávajú.

Dokumentovanie školstva na Slovensku sa začalo inštitucionálne v roku 1970, keď sa za týmto účelom vzniklo Múzeum školstva a pedagogiky (MšaP). K druhej generácii jej odborných pracovníkov patrí PhDr. Vladimír Michalička, CSc. Vzťah k histórii sa u neho postupne kryštalizoval ešte počas štúdií na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, odbor výchova a vzdelávanie dospelých. Inšpiráciou k tomu bol prístup a vzor mimoriadne ľudskej a pracovitej osobnosti profesora Jozefa Máteja, popredného historika školstva a pedagogiky, ktorý ho priviedol k tejto pedagogickej disciplíne. Táto skutočnosť

nakoniec ovplyvnila i jeho rozhodnutie, po krátkom pôsobení v Dome pionierov, Slovenskom pedagogickom nakladateľstve a Ústave rozvoja vysokých škôl SSR, realizovať svoj odborný záujem v roku 1984 v Múzeu školstva a pedagogiky. O pätnásť rokov neskôr píše: „Školstvo predstavuje jedinečný fenomén kultúry každého národa. Jeho súčasný rozvoj je pokračovaním zmien, ktorými táto oblasť ľudskej činnosti od svojho počiatku prechádzala. Zaznamenať tieto zmeny, hľadať ich zdroje a príčiny, odhaľovať zákonitosti a z celého tohto historického obrazu vyvodzovať dejinné poučenie by malo byť samozrejmom zložkou sebareflexie civilizovaného národa. Obraz minulosti v tejto sebareflexii nemôže byť úplný, ak sa spoločnosť neusiluje aj o zachovanie hmotných školských pamiatok.“¹ Dospieť k takémuto poznaniu a najmä vnútorne sa stotožniť a prakticky ho aj vykonávať, nie je také jednoduché, akoby sa na prvý pohľad mohlo zdať. A to aj napriek tomu, že predmet činnosti múzea je jednoznačne stanovený.

Pri hľadaní prístupov k tvorbe zbierkového fondu prešiel Vladimír Michalička cestou, ktorá sa prakticky zhodovala s tou, ktorou prešlo Múzeum školstva a pedagogiky. V prvých dvoch dekádach sa múzeum vnímalo predovšetkým ako dokumentačné pracovisko slúžiace najmä pre potreby historicko-pedagogického výskumu v oblasti školstva. Vo svojich začiatkoch V. Michalička takéto vnímanie preniesol i do tvorby zbierok v rámci svojich

¹ Michalička, M. a kol: *Tridsať rokov Múzea školstva a pedagogiky 1970 – 2000*. Bratislava: ÚIPŠ, 2000, s. 3.

múzejných aktivít. Znamenalo to, že pri vyhľadávaní dokumentov – ako inšpirácia (od koho ich získať a aké druhy) mu slúžila predovšetkým Pedagogická encyklopédia Slovenska, sa upriamoval viac na obsahovú stránku ako samotnú ich originalitu. Z toho dôvodu sa do múzea dostalo veľké množstvo xerokopíí, duplikátov, vhodných a hodnotných pre štúdium, ale nezodpovedajúcich múzejným kritériám. Po mnohých debatách a hľadaniach zmenil prístup a jeho zameranie sa v súčinnosti s ostatnými kurátormi postupne sústredilo výlučne na tvorbu a ochranu autentických školských predmetov, vrátane listinných dokumentov. V tejto súvislosti pomohla jedna dôležitá udalosť z roku 1988, ktorá posunula chápanie zbierkotvornej činnosti správnym smerom. Išlo o získanie interiérového vybavenia dedinskej ľudovej školy - lavíc, tabule, učebných pomôcok vrátane nástenných tabúl spolu s rôznou školskou administratívou do fondu múzea. Táto praktická realizácia akvizície takýchto rozmerov, pri ktorej popri autorke príspevku spolupôučinkoval aj V. Michalička, urobila definitívu za mnohými dovtedy kladenými otáznikmi.

Tvorbe a ochrane zbierok, ako ústrednému poslaniu múzea, od ktorých sa odvíjajú všetky ostatné zákonom stanovené činnosti, sa v nasledujúcich rokoch – najintenzívnejšie boli deväťdesiate a začiatok nového tisícročia – kurátor V. Michalička zhostil najmä v intenciách prijatých plánovaných výskumných tém, akými boli Dejiny najstarších učiteľských ústavov, Dejiny žiarskeho školstva, či terénnych prieskumov v rámci pridelených žúp – v jeho prípade oravskej a zemplínskej. Ich výsledkom bol nárast fondu takmer o tridsaťtisíc predmetov. K septembru roku 2019 celková evidencia vykazovala číslo 43 025, z toho výlučne jeho podiel na tvorbe, ktorú vykonával do roku 2016, kedy odišiel do dôchodku, predstavovalo 21 758 a v súčinnosti s kolegami 1 839 získaných a zaevidovaných predmetov, čo je neuveriteľných cez 50 percent zbierok z fondu zloženého z listín, kníh, trojrozmerných a ekránických predmetov. Inicioval však i vlastné zberateľské námety, za všetky treba uviesť: pozostalosti pedagogických osobností akými boli prof. J. Schubert, historik školstva, učiteľ J. Janek, regionálny historik, prof. MUDr. E. Filo, rektor Slovenskej univerzity; dokumentáciu povereníkov a ministrov školstva či symboliku vysokých škôl, ktorú neskôr rozšíril aj na základné a stredné školy. Posledne menovaná téma sa stala jeho najucelenejším zberateľským dielom-počinom, ojedinelým, ak nie jediným na Slovensku. Obsahuje 505 kusov školských medailí rôznej materiállovej, výtvarnej i historickej hodnoty. Každá z nich reprezentuje svoju dobu i tvorcu. „Predovšetkým je to špecifické výtvarné dielo, ktoré na malej ploche stvára výjav s vecným obsahom, ideovým posolstvom a umeleckou výpoveďou vzťahujúci sa k škole, výchove a vzdelávaniu.“² Tieto slová uviedol v úvodnej štúdiu publikácie - katalógu „Školské medaily v zbierkach Múzea školstva a pedagogiky z roku 2010“ (druhé vydanie v roku 2017), ktorú samostatne autorsky i výberom medailí zostavil. „Aj keď školská medaila nepredstavuje najcharakteristickejší školský zbierkový predmet, má svoju nezastupiteľnú výpovednú hodnotu. Odráža veľmi čitateľne, ale v umeleckom vyjadrení pohľad, reflexiu spoločnosti na miesto a funkciu školy v jej živote s celou paletou symbolických asociácií, ktoré sú dokladom dobového významu školy v spoločnosti na príslušnom stupni jej historického vývoja.“³ Týmito slovami uzatvára štúdiu, ktorými zároveň vyjadruje i svoj zberateľský zámer. Dnes už právom

² Školské medaily v zbierkach Múzea školstva a pedagogiky. Bratislava: CVTI SR, 2010, s. 7 – 8.

³ Tamtiež, s. 9.

môžeme povedať, že tento zámer bol nielen veľmi zaujímavý, ale i predovšetkým prezieravý, otvárajúci širší uhol pohľadu na tvorbu školských zbierok.

Zhodnocovanie školského múzejného zbierkového fondu k laickej a najmä odbornej verejnosti, patriace medzi základné poslanie pracoviska, bolo pre V. Michaličku, aj ako kandidáta pedagogických vied našťastie veľmi prirodzenou. Výsledkom sú mnohé publikačné práce a činnosti súvisiace so školským múzejníctvom. Spomenieme jeho podstatný podiel na príprave zborníkov „Aktuálne otázky školského múzejníctva“ vydávaných od roku 1988 do 2004, či kvalitných a žiadaných katalógov, ako boli „Svedectvá školských dejín“ z roku 2004, „Školské medaily v zbierkach Múzea školstva a pedagogiky“ z roku 2010 a reedície z roku 2017, (samostatne) ale aj „Prvá ČSR v zbierkach Múzea školstva a pedagogiky“ z roku 2018, kde na jej vybraných častiach pracoval už ako dôchodca-brigádnik. I tento, na prvý pohľad nie podstatný fakt, blízky len málo ľuďom, vypovedá o jeho skutočnom záujme, nadšení, ale i potrebe podieľať sa na zveľaďovaní kultúrno – historického povedomia spoločnosti prostredníctvom našich bohatých školských a pedagogických dejín.

Tento jeho postoj podporuje aj ďalšia z významných múzejných aktivít, ktorou sú autorské výstavy. Počas svojho tridsaťdva ročného pôsobenia v múzeu scenáristicky participoval prakticky na všetkých. Osobitne treba uviesť realizáciu výstavy „Elementárne školstvo od Márie Terézie do konca prvej ČSR“, i pod názvom „Škola troch storočí“, ktorú spoločne s D. Vaněkovou pripravili po obsahovej a expozičnej stránke v priestoroch hlavnej múzejnej inštitúcie, Slovenského národného múzea (SNM). Niesla niekoľko prvenstiev. Prvýkrát sa MŠaP predstavilo autorskou výstavou v priestoroch SNM, vo svojej histórii prvýkrát v rámci výstavy exponovalo trojrozmerné zbierky - autentické školské dobové predmety a originálnu kompletnú triedu z obdobia 20. a 30. rokov 20. storočia. Prvýkrát uskutočnilo komplexne postavenú propagáciu podujatia, vrátane prizvania tlačových a audiovizuálnych médií a v rámci zatraktívnenia vernisáže zrealizovalo dobové scénické výjavy zo školského života. Toto nemalé úsilie autorov sa nielenže pretavilo do úspechu výstavy, ale prinieslo príležitosť zrealizovať v SNM aj ďalšie podujatie. Tým sa za krátky čas stal projekt Od detskej opatrovne k materskej škole, na ktorom autorsky a organizačne participoval už celý kurátorský kolektív MŠaP vrátane V. Michaličku, a svojim širokým záberom predstihol ten predchádzajúci. Po dvojročnej intenzívnej práci sa dňa 1. júna 1999 pod patronátom ministra školstva M. Ftáčnika uskutočnilo slávnostné otvorenie výstavy, ktorú za dva mesiace zhládlo viac ako 6 000 návštevníkov a dvojdnovej medzinárodnej školsko-múzejnej konferencie o dejinách predškolskej výchovy. V tejto súvislosti je potrebné povedať o ďalšom prieniku, ktorý vznikol v procese hľadania a skvalitňovania múzejnej činnosti MŠaP. Išlo o zaradenie a hlavne vytvorenie uceleného rámca dobre pripravených kultúrno-vzdelávacích sprievodných podujatí počas trvania predmetnej výstavy, dotvárajúcich jej význam, charakter a rozmer. Môžeme ich priradiť k prvenstvám v práci MŠaP na poli múzejnej pedagogiky ako aj marketingu. Z tohto obdobia je potrebné spomenúť ešte prvú výstavu múzea – Symboliku vysokých škôl – inštalovanú v zahraničí v partnerskom Národnom múzeu školstva v bulharskom Gabrove. Jedným z jej troch autorov bol V. Michalička.

Novou expozičnou etapou múzea bol rok 2000. Múzeum sa presťahovalo do prístavby budovy bývalej školy v Petržalke, kde sa postupne vytvorili i výstavné priestory. Tie sa stali

impulzom pre vznik série tematicky a výtvarne zaujímavo koncipovaných výstav.⁴ Aj v tomto období sa na všetkých scenáristicky a výberom zbierok podieľal V. Michalička. Tak ako kolektív kurátorov, i on „rástol“ od výstavy k výstave.

Ak sa prirodzene v začiatkoch hľadali spôsoby ako zostaviť scenár, vhodne ho vyskladať a naplniť zbierkovými predmetmi, v tejto ére múzejnej práce už vzrastala pri tvorbe výstav náročnosť na všetky detaily. I s nimi sa V. Michalička pozitívne vyrovnal, aj keď treba povedať, že takýto prístup mu nebol práve najbližším. Bolo však vidieť jeho vnútorné odhodlanie na zmenu, k čomu s pribúdajúcim vekom aj prišlo. Stal sa trpezlivejším, chápuším potrebu riešenia aj maličkostí pre dobrý výsledok. Tie sa týkali tak slova ako i výberu zbierok. Popri hutnosti, ale i faktografickej jasnosti zostavovania textu, ktorý si vyžaduje forma scenáru (ide o istý protiklad ku štúdiu, či inému výstupu z vedeckej práce, kde je väčší priestor na analýzu poznatkov, ich šírku a detailnosť vysvetlenia a pod.) sa už v rovnakej miere jeho pozornosť upriamovala k zbierkam ako významným artefaktom, vysvetľujúcim a demonštrujúcim požadované historické javy a skutočnosti. Môžeme aj preto konštatovať, že roky nového milénia boli spojené s výstavami, ktoré expozične „dozreli“, lebo vyvážené ponúkali návštevníkovi našu školskú minulosť. Na tejto skutočnosti mal nemalú zásluhu aj V. Michalička, ktorý dospel na zdatného a kvalitného múzejníka rozmyšľajúceho v intenciách tejto profesie. Za všetky spomenieme tri.

Ako prvú, „Pilotný projekt stálej expozície dejín školstva a pedagogiky“, pre jej ocenenie v roku 2006 v kategórii výstav prestížnym prvenstvom, udeľovaným každoročne časopisom Pamiatky a múzeá z prihlásených výstav a expozícií zo Slovenska.⁵

Druhú výstavu, „Prvé slovenské gymnázium v Revúcej. 150 rokov“, uvádzame preto, lebo jej autorom bol výlučne V. Michalička. V súčinnosti s architektom sa podarilo skĺbiť zaujímavý vizuál s historickou výpoveďou o dejinách školy tak, že návštevník nepocítil, že veľmi obmedzený počet dochovaných a teda aj vystaviteľných zbierok bol tým, s čím sa musela celá kompozícia výstavy vysporiadať. Že zaujala, dokladuje po jej otvorení v roku 2012 ponuka zo strany mesta Revúca – autorovi bolo ponúknuté vypracovať scenár stálej expozície s možnosťou realizovať ho priamo v budove tohto historického slovenského gymnázia.

Výstavy „Slovenskí učitelia v odboji a SNP“, uskutočnenej na požiadanie ministerstva školstva pri príležitosti 70. výročia vypuknutia povstania, sa V. Michalička, ako zodpovedný odborný garant, zhostil s absolútnou ľahkosťou a profesionalitou. Napriek spoločensky

⁴ Viď. bližšie: Jelínková, Michaela: *Dejiny múzea školstva a pedagogiky. Rigorózna práca*. FiF UK, Bratislava, 2017, s. 100 - 112

⁵ Múzeum školstva a pedagogiky 2005 – 2010. Bratislava: CVTI, 2010, s.11

citlivej téme akou obdobie Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 je, ale i krátkosti času na prípravu, dovedol celý tvorivý kolektív do úspešného cieľa.⁶ Vznikla odborne erudovaná, zrozumiteľne a prehľadne zbierkami podložená výstava, ktorá svojim vkusne naznačeným scénickým stvárnením nielen faktograficky, ale aj emočne obohatila a zaujala návštevníka. Spomenuli sme ju ako tretiu preto, lebo bola jedným z posledných vrcholov dlhoročnej múzejnej práce V. Michaličku na poli výstavnej činnosti.

V týchto súvislostiach však nemožno ešte opomenúť i zaujímavý, dlhoročný, popularizačný výstavný projekt Osobnosti v školských laviciach, kde sa v dvojročných cykloch „spovedali na tému školy a ich vzdelávania“ spoločensky významní ľudia z oblasti športu, spevu, písaného slova, filmovej réžie, herectva. Hoci najbližšie z uvedeného pre V. Michaličku mu boli spisovatelia a speváci, na všetkých zanechal svoj nezmazateľný podiel a pričínal sa aj o vznik niekoľkých vydarených sprievodných aktivít pre verejnosť, akým bolo napríklad stretnutie a rozhovor so spisovateľom Petrom Kováčikom, či zoznámenie sa s hudobnou produkciou súrodencov Hečkovcov a L. Lučeniča. S husľovým virtuózom M. Michalicom a jeho majstrovstvom sme sa vďaka V. Michaličkovi zoznámili pri príležitosti osláv 40. výročia založenia MŠaP.

Avšak tvorbu výstav, exponovaných v sídle múzea, roky doplňovali o. i. aj mnohé komorne tematicky ladené prezentačné aktivity na externých podujatiach „Bibliotéka-Pedagogika“ vo veľtržných priestoroch Incheba, či „Expo Nostalgia“ v bývalom Dome umenia na nám. SNP a v SNM, ktoré by nevznikli a nemali taký úspech, ak by na ich realizácii výraznou mierou neprispel V. Michalička najmä pre svoj na výsosť kolegiálny prístup, ktorý je potrebné oprávnené vyzdvihnúť. Spočíval v jeho zainteresovanosti sa pre vec, vo veľkorysosti prístupu k riešeniam za prítomnosti nebadaného humoru, v ochote a obetavosti pomôcť v záujme dobrého profesionálneho výsledku. Tieto vlastnosti prinášali ovocie aj v ďalších múzejných oblastiach. Za všetky spomenieme metodicko - konzultačnú činnosť, za ktorú v múzeu dlhé roky zodpovedal. S dôverou v jeho odbornú erudíciu, ale i pre vyššie spomenuté vlastnosti, sa na neho z roka na rok vo väčšej miere obracali nielen študenti pri písaní seminárnych, diplomových a doktorandských prác z oblasti pedagogických a filozofických vied, ale i kolegovia z univerzít, ktorí ho častokrát prizývali i do výskumných kolektívov pri bádani o našej školskej a pedagogickej minulosti /o výskumnej, publikačnej činnosti V. Michaličku napísal do HPF 2021 Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD/.

Uvedené súvislosti treba rozšíriť aj o aj ďalší fakt. V. Michalička patril ešte ku generácii, ktorej zahraničie, najmä to západné, bolo prakticky až do zrelého veku nedostupné. Preto, keď sa po novembri naskytili príležitosti, bol z tých, ktorí ich naplno využili. Po pracovnej návšteve Múzea J. A. Komenského i miesta posledného odpočinku J. A. Komenského v holandskom Naardene začiatkom 90. rokov 20. storočia, následne v Čechách Vlastivedného múzea v Přerove, partnerského pedagogického múzea v Prahe a Michelstettner

⁶ Výstava predstavila dejiny slovenského školstva počas druhej svetovej vojny. Návštevníci sa mohli posadiť do lavíc v zrekonštruovanej triede zo 40. rokov 20. storočia. Mohli si vypočuť výpoveď Alexandra Bachnára o jeho životnom osude a o tom, ako sa stal učiteľom a neskôr riaditeľom školy v Pracovnom tábore Židov v Novákoch. Časť venovaná SNP bola zároveň pripomienkou učiteľov, ktorí sa (buď) so zbraňou v ruke (, alebo bez nej) zapojili do odboja a osobností, ktoré sa zaslúžili o smerovanie slovenského školstva v nasledujúcom období. Výstavu za 12 mesiacov vzhliadlo 2 305 návštevníkov. In: Múzeum školstva a pedagogiky 2010 – 2015 Bratislava: CVTI, 2015, s.18-19

Schule v Rakúsku, nasledovali v ďalších rokoch aktívne účasti na školsko - múzejných sympóziách v Nemecku, Nórsku, Francúzsku, Taliansku, Slovinsku. Všade tam dôstojne a veľmi prirodzeným spôsobom reprezentoval slovenskú múzejnú obec. Uľahčovala mu to jeho praktická znalosť nemeckého jazyka i akademicky zvládnutá angličtina. Výsledkom a pridanou hodnotou ciest sa stali mnohé nadviazané formálne a neformálne kontakty, z ktorých niektoré vyústili aj do krátkych výmenných pracovných pobytov, či iných aktivít v podobe publikačných výmen, spoločných výstav, konzultácií. Môžeme oprávnene konštatovať, že V. Michalička ukázal smer a prístup, ktorým MŠaP má a nielen v tejto oblasti ísť a napredovať.

PhDr. Daniela Vančková
Múzeum školstva a pedagogiky
daniela.vanekova@cvtisr.sk

POHĽAD NA VÝSKUMNÚ A PUBLIKAČNÚ ČINNOSŤ PHDR. VLADIMÍRA MICHALIČKU, CSC., HISTORIKA ŠKOLSTVA A PEDAGOGIKY PRI PRÍLEŽITOSTI JEHO SEDEMDESIATYCH NARODENÍN

EDUARD LUKÁČ

V rokoch 2005 – 2007 bol pod vedením E. Lukáča (Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove) riešený projekt VEGA č. 1/2522/05 „Dejiny najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945)“ a zástupcom projektu sa stal V. Michalička z Múzea školstva a pedagogiky v Bratislave. Aj vďaka jeho pomoci pri prípravných prácach a koncipovaní projektu získal projekt finančnú dotáciu a bol vytvorený jedinečný riešiteľský kolektív pokrývajúci celé územie Slovenska.

Pôsobením v pozícii zástupcu vedúceho projektu mal hlavný podiel na organizácii prvého stretnutia riešiteľov projektu, ktoré sa konalo dňa 28. septembra 2005 od 13.30 hod. vo vtedajších priestoroch Múzea školstva a pedagogiky v Bratislave (Hálova ul. č. 16). Jeho cieľom bolo potvrdenie riešiteľského kolektívu, rozdelenie výskumných tém a harmonogram výskumných a publikačných aktivít. Čiastkovým výstupom riešenia bolo aj vydanie prehľadovej práce Lukáč, E. – Michalička, V.: Bibliografia k dejinám najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945). Prešov: Inštitút edukológie a sociálnej práce FF PU, 2007, 65 s. ISBN 978-80-8068-698-7. Do uvedenej Bibliografie prispel V. Michalička nasledovnými časťami:

- Úvod (spoluautor E. Lukáč),
- Michalovce,
- Revúca,
- Počiatky vzdelávania učiteľov na Slovensku (do začiatku 19. stor.),
- Dejiny najstarších učiteľských ústavov na Slovensku – výskyt hmotných pamiatok (spoluautorky D. Vaněková a E. Zacharová),
- Obsah výchovy a vzdelávania na učiteľských ústavoch na Slovensku (spoluautorka D. Vaněková).

V. Michalička sa podieľal aj na organizovaní vedeckej konferencie s názvom „Dejiny najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945)“. Bola usporiadaná dňa 12. septembra 2007 v Múzeu školstva a pedagogiky v Bratislave s cieľom prezentovania výsledkov riešenia čiastkových tém. V. Michalička na nej referoval o výsledkoch skúmania vývoja a pôsobenia učiteľských ústavov v Michalovciach a v Revúcej. K tejto problematike vystúpil so spoločným príspevkom s D. Vaněkovou na tému „Obsah výchovy a vzdelávania v učiteľských ústavoch na príklade slovenského jazyka“ na konferencii „Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia (K storočnici Apponyiho zákonov)“, ktorú usporiadalo Múzeum školstva a pedagogiky, v spolupráci s Historickým ústavom SAV a Univerzitnou knižnicou v Bratislave dňa 28. novembra 2007.

Finálnym výstupom riešenie výskumnej úlohy bolo vydanie pre dejiny školstva a pedagogiky mimoriadnej monografie Lukáč, E. – Michalička, V. a kol.: Dejiny najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2007, 484 s. Svoje čiastkové témy prezentoval V. Michalička v nasledovných príspevkoch:

- Počiatky vzdelávania učiteľov na Slovensku (do začiatku 19. stor.) (s. 10-17);
- Obsah výchovy a vzdelávania na učiteľských ústavoch 1819 – 1945 (spoluautorka D. Vaněková) (s. 18-32) ;
- Učiteľský ústav v Michalovciach (s. 175-178);
- Učiteľské semenisko v Revúcej (s. 346-356);
- Dejiny najstarších učiteľských ústavov na Slovensku – výskyt hmotných pamiatok (spoluautorky D. Vaněková a E. Zacharová) (s. 468-484).

Okrem toho monografia mapovala vznik, vývoj a činnosť učiteľských ústavov v nasledovných pôsobiskách: Bánovce nad Bebravou (L. Bernát), Banská Bystrica (K. Račeková), Kláštor pod Znievom (L. Bernát), Košice (I. Kominarec), Lučenec (J. Drenko), Modra (V. Trubíniová), Nitra (J. Ivanovičová), Nové Zámky (J. Danek), Prešov (na evanjelickom kolégiu – E. Lukáč; gréckokatolícky – E. Lukáč; štátny – E. Lukáč a M. Goga), Spišská Kapitula (V. Olejník), Spišská N. Ves (V. Olejník), Štubnianske (Turčianske) Teplice (D. Kováčiková), Trnava (M. Kips) a Levice (história výstavby budovy I. Baloghová-Mayerová).

Do spisby z oblasti pedagogickej historiografie prispel V. Michalička zostavovateľskou činnosťou, ktorej výsledkom bolo vydanie diela Samuel Ormis: Spôsoboveda (methodika). Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2011, 54 s. + 4 obrazové prílohy. Dielo vzniklo na základe zápisov Ormisovho žiaka Karola Orgona v škol. r. 1871/1872 na Učiteľskom seminári v Revúcej a ich následného prepisu pedagógom J. Zigmundíkom. V úvodnej štúdii „Samuel Ormis a jeho spôsoboveda“ V. Michalička vyzdvihol fakt, že: „*Ormisova Methodika je prvá takáto pôvodná práca slovenského autora v slovenskom jazyku. Samuel Ormis ako jeden z prvých našich moderných pedagógov sa pokúsil o slovenskú pedagogickú terminológiu, ktorú uplatnil v dvoch častiach publikovanej trilógie a pridrižoval sa jej aj v tretej, rukopisnej časti.*“ (Michalička, 2011, s. 6). Týmto počínom sa tak k dvom vydaným dielam plánovanej Ormisovej trilógie s názvom „Výchovoveda pre seminaristov a rodičov“ – I. diel Chovoveda (1871) a II. diel Učboveda (1874) konečne pridal záverečný III. diel Spôsoboveda (methodika) a čitateľ tak má pred sebou komplexný pohľad na jeho pedagogické myslenie a pedagogickú prax. Zostavovateľ na záver Spôsobovedy pridal aj Bibliografiu pedagogických prác a rukopisov Samuela Ormisa (s. 50-54), 4 obrazové prílohy (fotka S. Ormisa, titulný list diela Chovoveda, ukážka rukopisu Spôsobovedy a obálka knihy T. Srogoňa: Samuel Ormis – život a dielo) a veľmi umne, na základe zachovania autenticity textu, pridal aj slovníček dobových výrazov s ich vysvetlením v dnešnom ponímaní.

Historicko-pedagogickou zásluhou ostane aj aktivita V. Michaličku, ktorý so svojou kolegyňou M. Slezákovou doplnili historicko-kritickými poznámkami a pripravili na vydanie dovedy rukopisnú prácu historika školstva a pedagogiky a propagátora gemerského regiónu, ktorým bol Ján Gallo (1922 – 2008). J. Gallo sa pričínil najmä o rozvoj národných dejín pedagogiky a andragogiky a podieľal sa na formovaní a rozvoji Katedry výchovy

a vzdelávania dospelých (andragogiky) na Filozofickej fakulte v Prešove. Na fakulte pôsobil od 1. septembra 1972 ako odborný asistent a od 1. júla 1977 začal pôsobiť vo funkcii docenta až do 31. augusta 1987, kedy ukončil pracovný pomer a odišiel do dôchodku. Dve funkčné obdobia, od 1.9.1976 do 31.8.1985, pôsobil aj vo funkcii prodekana Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove pre výchovno-vzdelávaciu činnosť. (Lukáč, 2008). Do svojho fondu získalo Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave v roku 2012 písomnú pozostalosť a teda aj rukopisné práce J. Gallu. Pri príležitosti jeho nedožitých 95. narodenín, v roku 2018, bola tak vydaná jeho monografická práca Gallo, J.: *Pedagogické portréty profesorov revúckeho gymnázia*. Bratislava: Centrum vedecko-technických informácií SR, Múzeum školstva a pedagogiky, 2018, 157 s. Pre túto monografiu napísal V. Michalička úvodnú štúdiu s názvom „Ján Gallo – historik revúckeho školstva“, v ktorej uviedol jeho životnú dráhu a následne sa podrobnejšie venoval jeho najvýznamnejším monografickým prácam, učebniciam, vypracovaným heslám do slovníkov a pod. Vo vzťahu k vydanému dielu V. Michalička uvádza nasledovné hodnotenie: *„Toto dielo je ojedinelé najmä dôrazom na učiteľské pôsobenie revúckych „učbárov“, ich tvorivú prácu pri zostavovaní učebníc a odborných prác. Je svedectvom o originalite a komplexnosti Gallovho mapovania dejín revúckeho gymnázia.“* (Michalička, 2018, s. 9). J. Gallo v práci prezentoval dejiny revúckeho gymnázia, stručný historický úvod, metodologické východiská, historický pohľad na mesto Revúca a význam pôsobenie jeho gymnázia. Nosná časť je venovaná samotným pedagógom revúckeho gymnázia a tak aj vďaka práci V. Michaličku a M. Slezákovskej máme možnosť sa zoznámiť s pedagogickým pôsobením a publikačnými aktivitami revúckych „učbárov“, ktorými boli: A. H. Škultéty-Lehotský, R. Homola, S. Ormis, G. Schmidt, P. Krman, J. K. Holub, G. H. Lojko, I. B. Zoch, M. L. Kovalevský, J. Kordoš, K. Viest, J. Botto, Ľ. A. Mičátek, Ľ. V. Čulík, J. Dérer, A. Sokolík, E. B. Laciak.

V. Michalička, spolu so spolupracovníčkou Múzea školstva a pedagogiky D. Vaněkovou, pripravili na vydanie prepis spomienok významného historika školstva, univerzitného profesora Petra Vajcika (1902 – 1985). Zborník má názov *Peter Vajcik: spomienky* a vyšiel v roku 2015, pri príležitosti 30. výročia jeho úmrtia. Ako uvádzajú zostavovatelia, v uvedených „Spomienkach“ P. Vajcik priblížil „atmosféru života v rodnej obci, v kruhu svojich rodičov a príbuzných, priblížil v nich detské a školské roky strávené v Španej Doline, roky štúdií v Banskej Bystrici, pracovné pôsobiská v Banskej Bystrici, Vrútkach, Martine a čiastočne aj v Bratislave, končiac obdobím 40. rokov 20. storočia. Tieto faktografické spomienky pretkáva rôznymi príbehmi, opismi stretnutí so zaujímavými ľuďmi i úvahami o živote a ľudskom šťastí.“ (Michalička – Vaněková, Úvod, s. 3). Pred samotné „Spomienky“ pridali autori aj časť venovanú zhodnoteniu jeho práce s názvom „Historicko-pedagogické dielo Petra Vajcika“, ktorý *„svojimi historicko-pedagogickými prácami nám poskytol ucelený a objektívny obraz o najstaršom slovenskom školstve, ktoré bolo významnou súčasťou stredovekej vzdelanosti v stredoeurópskom regióne, o jeho organizácii, náplni práce a vývojových tendenciách.“* (Michalička – Vaněková, *Historicko-pedagogické dielo Petra Vajcika*, s. 8). Okrem toho je zborník spomienok doplnený bibliografiou jeho prác, rozčlenenou na samostatné knižné práce, kolektívne vydania, úvodné štúdie a state v zborníkoch, štúdie a články vydané v časopisoch a v zborníkoch. Zborník je cenným historickým materiálom, dokumentujúcim danú dobu, reálny život i prvotné pracovné skúsenosti P. Vajcika.

K tejto osobnosti sa V. Michalička vrátil o niečo neskôr, keď v roku 2017 vydal monografickú prácu „Život a dielo Petra Vajcika (1902 – 1985). Vysokoškolský profesor a historik pedagogiky.“ Bratislava: Eko-konzult, 2017, 76 s. „Zámerom autora monografie bolo podať na základe dostupných prameňov, predovšetkým Vajcikových spomienok (žiaľ, Vajcik ich dopísal len do 40. rokov 20. storočia) čo najpodrobnejší obraz jeho života, profesných aktivít a publikačnej činnosti.“ (Michalička, 2017, s. 6). Je doplnená personálnou bibliografiou, doplnenou a opravenou oproti predchádzajúcim vydaniam, ako aj obrazovými prílohami.

Zo samostatných monografických prác môžeme ďalej uviesť napr. dielo „Dejiny oravského školstva do roku 1918.“ Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2001, 106 s. + 5 obrazových príloh. V úvode autor zdôvodnil zámer svojej monografie, pričom dôraz bol zámerne kladený na obdobie po roku 1777, keď „po vydaní *Ratio educationis* možno vidieť narastajúcu dynamiku vývoja ľudového školstva na Orave (ale aj na ostatnom území dnešného Slovenska), najmä koncom 18. storočia a v prvých desaťročiach 19. storočia.“ (Michalička, 2001, s. 6). Dielo je rozpracované v podobe 4 kapitol: Orava v zrkadle historického vývoja do roku 1918, Najstaršie zmienky o školách na Orave do roku 1918, Historický miestopis oravského školstva a Miestopis škôl mimo územia dnešnej Oravy.

Osobnosť pedagóga, kňaza, básnika, organizátora a prvého správcu revúckeho gymnázia A. H. Škultétyho (1819 – 1892) bola predmetom záujmu V. Michaličku v jeho diele „August Horislav Škultéty (učiteľ a pedagóg)“. Svojím dielom V. Michalička pokryl jedno z „bielych miest“ medzi pedagogickými osobnosťami našej histórie, čo vyjadril aj v úvode pri vyjadrení motívu napísania tejto práce: „Je paradoxné, že hoci jeho význam a a prínos pre národnú kultúru, školstvo, pedagogiku je zrejmý, nedočkal sa ani pri okrúhlych výročiach monografického spracovania ako napr. jeho kolegovia, revúcki spoluúčbári Samuel Ormis a Ivan Branislav Zoch.“ (Michalička, 2012, s. 6). Prináša prvý ucelený pohľad dielo a myslenie tejto významnej postavy, v kontexte národných a kultúrnych aktivít daného obdobia. Kniha vyšla v roku 2012, kedy sme si pripomenuli 150. výročie založenia Prvého slovenského ev. a v. gymnázia v Revúcej a obsahovo je členená na detstvo a mladosť A. H. Škultétyho, študijné roky v Bratislave, jeho pôsobenie a pobyty v Tisovci, Dlhej Vsi, Rozložnej, profesorské pôsobenie a správcovstvo na revúckom gymnáziu, opätovný pobyt v Tisovci a pôsobenia ako farára v Kraskove. Dielo je doplnené o bibliografický prehľad publikačných aktivít A. H. Škultétyho a o obrazovú prílohu.

Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD.
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

RECENZIE

KODAJOVÁ, Daniela a kol.: *SLÁVA ŠĽACHETNÝM VI. UČITEĽ JE OKNO DO SVETA A ŽIVOTA*. 1. vydanie. Liptovský Mikuláš : Spolok Martina Rázusa, 2020. 400 strán. ISBN 978-80-972016-7-8.

Pohnutý rok 2020 sa do príbehu rozvoja slovenskej historiografie zapísal dôležitou udalosťou – pod gesciou Spolku Martina Rázusa a Historického ústavu Slovenskej akadémie vied sa v dňoch 18. – 19. septembra 2020 v priestoroch mestského úradu v Liptovskom Mikuláši uskutočnila vedecká konferencia *Sláva šľachetným VI. Učiteľ je okno do sveta a života*, venovaná životu a pôsobeniu slovenských učiteľov, pôsobiacich v časovej línii od Tolerančného patentu (1781) do konca 30. rokov 20. storočia. Kolekciu pätnástich konferenčných príspevkov si odborná i laická verejnosť môže prečítať na stránkach rovnomennej kolektívnej monografie. V súlade s postupom chronologickej osi sa čitateľ môže oboznámiť s pedagógmi, ktorí svoj život prežili na pozadí tzv. dlhého 19. storočia, obdobia prvej svetovej vojny a vzniku Československej republiky.

Pridanou hodnotou kolektívnej monografie je zameranie autorov príspevkov na vytvorenie komplexného historického obrazu činnosti sledovaných pedagógov. Primeraná pozornosť je venovaná fenoménu postupne gradujúcej a najmä legislatívne presadzovanej maďarizácie, v predloženej publikácii sa však dozvieme omnoho viac. Slovom zostavovateľov: „*V našej historiografii a dejinách pedagogiky sa pohľad na školstvo v období monarchie často zužuje do výpočtu protislovenských výpadov, prehľadu maďarizačných zákonov a nariadení, a do lamentácií nad cielenou štátnou školskou výchovou zameranou na odnárodňovanie nemaďarských národností v Uhorsku. Nepochybujeme túto ambíciu uhorskej štátnej školskej politiky. Avšak naša kniha prináša množstvo príkladov, ako učitelia dokázali nájsť stratégie udržania slovenskosti a vzdorovania odnárodňovacej mašinérii. Ukazuje, koľko inej dôležitej práce učitelia vykonali, edičnej, spisovateľskej, vedeckej, redaktorskej, zberateľskej, telovýchovnej a pod.*“¹ V takto široko koncipovaných súradniciach jednotlivé príspevky informujú o pozícii učiteľa v rámci dobovej spoločenskej štruktúry. Úvodná časť publikácie predstavuje vyčerpávajúcu a presnú introdukciiu do problematiky vrátane sumarizácie poznatkov, týkajúcich sa základných zákonných úprav, ktoré usmerňovali fungovanie školstva v legislatívnej rovine: *Ratio educationis* – 1777, zákon uhorskej vlády č. XXXVIII. z roku 1868, *Apponyiho školské zákony* č. XXVI. A XXVII. z roku 1907, *Malý školský zákon* z roku 1922 a podobne. Prehľadnosť riešenej problematiky umocňujú presne uvedené kvantitatívne údaje, mapujúce vývoj početnosti ľudových škôl na území dnešného Slovenska – v kontexte administratívne presadzovanej maďarizácie. Na nasledujúcich stranách sa v základných rysoch pokúsim zhodnotiť prínos publikovaných textov.

Kolekciu publikovaných príspevkov otvára stať Viery Kunovej *Učitelia liptovskosielnickej ev. a v. školy od Tolerančného patentu do roku 1918*. Mimoriadne

¹ KODAJOVÁ, Daniela a kol.: *Sláva šľachetným. Učiteľ je okno do sveta a života*. Liptovský Mikuláš: Spolok Martina Rázusa, 2020, s. 13.

komplexný prehľad pôsobenia učiteľov v súčasnosti v už zaniknutej obci Liptovská Sielnica je súčasťou snahy (podľa slov autorky) „vypátrať a zrekonštruovať materiály spojené s dejinami cirkevného zboru a súčasne i školy, ktorej zriaďovateľom bol zbor.“² Konštatovanie, že ide o precízny odborný text, vplýva z pohľadu na početné a najmä presne uvedené chronologické údaje, týkajúce sa nielen života popisovaných učiteľských osobností, ale aj širšieho politicko-spoločenského rámca, ktorý ich pôsobenie ovplyvňoval v rozličných smeroch. Autorka venuje náležitú pozornosť reáliám hmotného zabezpečenia miestnych učiteľov a ich pôsobeniu nielen vo sfére samotnej výučby, ale aj na poli kultúrnych a národnobuditeľských snáh. Veľmi zaujímavým je priblíženie výstavby novej školskej budovy v roku 1859, o vybudovanie ktorej sa výrazne zaslúžil vtedajší učiteľ Adolf Peter Záturecký v spolupráci s miestnym evanjelickým farárom Ľudovítom Hroboňom. Čitateľ sa dozvedá o ťažkostiach učiteľov, vyplývajúcich zo strany maďarizujúcej vrchnosti: v roku 1885 musel Liptovskú Sielnicu opustiť učiteľ Karol Salva, redaktor časopisu *Obzor* Jur Babka čelil v roku 1904 súdnemu procesu konanému v Bratislave. Predložený text je výsledkom odbornej práce s dobovými prameňmi, najmä v podobe školských zápisníc a zápisníc z cirkevných konventov.

Druhý príspevok z pera Jána Goliana *Samuel Jurkovič. Učiteľ za katedrou a kuchynským stolom* mapuje niekoľko rovín života a pôsobenia Samuela Jurkoviča – svokra Jozefa Miloslava Hurbana. Autor deklarovany zámer textu – „...hlavným cieľom je sledovanie cesty rodáka z Brezovej za katedru. Aké okolnosti a súvislosti ho priviedli k učiteľskému povolaniu a čo historické pramene prezrádzajú o jeho pôsobení medzi žiakmi.“³ – s využitím príslušnej pramennej základne v plnej miere naplnil. Analyzoval bohaté a najmä jednoznačne priekopnícke pôsobenie toho národovca. Uvádza rôzne reálie zo života slovenského učiteľa prvej polovice 19. storočia, neobmedzuje sa však len na určité aspekty Jurkovičovho života, ale usiluje sa o komplexnosť podaného historického obrazu. Učiteľské pôsobenie Samuela Jurkoviča samozrejme nerozlučne súviselo s jeho angažovaním sa v slovenskom národnom hnutí, okrem iného aj v súradniciach svojich rodinných väzieb. V príspevku sa dozvedáme o jeho aktívnej participácii na revolučnom pohybe rokov 1848/1849, ktorá v konečnom dôsledku viedla k jeho suspendácii a strate možnosti vykonávať učiteľské povolanie. Za hlavný prínos textu považujem state pojednávajúce o práci Samuela Jurkoviča na poli rozvoja slovenskej pedagogiky. Z textu samozrejme vyplýva, že mnohé snahy ostali v podobe pokusu, svedčia však o vysokej miere kreativity a pedagogického myslenia ich autora. Inovatívny prístup Samuela Jurkoviča k didaktickým otázkam vyučovacieho procesu sa v praxi pretavil do prípravy vlastných učebníc prírodopisu alebo dejepisu, ktoré však nikdy neboli publikované. Autor podrobne priblížil Jurkovičov vklad do otázky názornosti vyučovania, najmä s ohľadom na používanie vhodných učebných pomôcok, získaných prevažne svojpomocnou snahou učiteľa, a na praktické zapojenie žiakov do pestovateľských prác a pokusov (fyzika, chémia a pod.). Na dôvažok si dovoľím konštatovať, že text *Samuel Jurkovič – učiteľ za katedrou a kuchynským stolom* podľa mňa predstavuje povinné čítanie pre každého záujemcu o fenomén profesie slovenského učiteľa v 19. storočí, nakoľko príspevok poskytuje výstižný prehľad spoločenských, materiálnych, sociálnych a ideových pomerov,

² KUNOVÁ, Viera: Učitelia liptovskosielnickej ev. a. v. školy od Tolerančného patentu do roku 1918. In: KODAJOVÁ, Daniela: *Sláva šľachtným*. c. d., s. 21.

³ GOLIAN, Ján: Učiteľ za katedrou a kuchynským stolom. In: tamže, s. 47.

v siločiarach ktorých učiteľské osobnosti typu Samuela Jurkoviča hľadali spôsoby, ako v neraz mimoriadne neprajných a komplikovaných podmienkach zvyšovať vzdelanostnú (a v konečnom slova zmysle aj životnú) úroveň najmladšej a dorastajúcej generácie.

Rovnako, ako v prípade predchádzajúceho príspevku, aj na margo nasledujúcej state od Rastislava Stančeka *Vznik Spoločnosti vychovávateľskej bratstva evanjelického učiteľského na Orave* (ďalej *Spoločnosti*) môžem konštatovať, že ide o text, ktorý je výsledkom dôsledného uplatnenia vedeckých metód a postupov historikovej práce. Prvé tri strany príspevku obsahujú presné vymedzenie témy, týkajúcej sa pedagogického spolku, ktorý v organizačnom rámci vtedajšieho Oravského seniorátu združoval primárne evanjelických učiteľov. Stanovený zámer autora, sústrediť sa na „sociálne väzby aktérov, vznik spolku, jeho historický rámeč, problematiku legislatívneho ukotvenia a zriadenia“⁴, je postupne realizovaný v rámci jednotlivých podkapitol, pojednávajúcich o nasledovných skutočnostiach: predpoklady sformovania spolku, konkrétne kroky jeho zakladateľov a následne samotné fungovanie *Spoločnosti*, ktoré bolo v dôsledku nepriaznivej politickej situácie v rokoch 1848 – 1858 prerušené. Lepšej orientácii čitateľa v tomto prínosnom, ale súčasne pomerne náročnom texte, by napomohlo podrobnejšie priblíženia života a diela hlavných aktérov fungovania predmetnej organizácie. V podkapitole *Jednotný obsah a forma vzdelávania* sú priblížené kľúčové postupy, prostredníctvom ktorých príslušníci *Spoločnosti* na základe prijatých stanov pracovali na prekonaní nejednotnosti vzdelávania a nedostatku moderných učebníc.⁵ Príslušníci členskej základne si svoje vedomosti a pedagogické schopnosti zdokonaľovali systematickým vzdelávaním a zjednocovaním jednotlivých komponentov vyučovacieho procesu – predseda spolku združeným učiteľom zadal konkrétne témy, ktoré mali vypracovať a predložiť na nasledujúcom zhromaždení. Rastislav Stanček taktiež konštatuje, že členovia *Spoločnosti* založili spolkovú knižnicu a zaviedli odber časopisov.⁶ V tomto bode zvedavý čitateľ očakáva uvedenie podrobnejších faktov: aký rozsah spolková knižnica nadobudla? Aký konkrétny počet cirkevných, svetských a pedagogických časopisov *Spoločnosť* odoberala? Súvisí absencia týchto informácií so skutočnosťou, že archív *Spoločnosti* sa až na trojicu pôvodných prameňov, zmienených v príspevku, nezachoval? Uvedené problémy vidím v polohe námetu na tvorbu ďalších nadväzujúcich textov.

Priestor vymedzený stranami 92 – 109 patrí postave učiteľa, národného buditeľa a na sklonku života aj ružomerského evanjelického farára Jána Drahotína Makovického (1818 – 1884). Portrét jeho života, bohatého nielen na pedagogickú, ale aj kultúrno-ľudovýchovnú činnosť, čitateľovi približuje príspevok nazvaný *Ján Drahotín Makovický – slovenský evanjelický učiteľ v polovici 19. storočia* z pera Zdenka Ďurišku. Autorovi sa podarilo v kľúčových kontúrach zhrnúť problematiku, ktorá by svojím rozsahom mohla byť náplňou samostatnej práce monografickej proveniencie. Text je charakteristický množstvom exkurzov, týkajúcich sa života a profesionálneho pôsobenia J. D. Makovického. Štúdia začína podrobným genealogickým rozborom rodinných väzieb, čitateľ sa dozvedá informácie o neľahkej, komplikovanej Makovického ceste k náležitému učiteľskému vzdelaniu. Na mnohých miestach sa stretávame so zmienkami o Makovického národnobuditeľskej činnosti, o jeho

⁴ STANČEK, Rastislav: *Vznik Spoločnosti vychovávateľskej bratstva evanjelického učiteľského na Orave*. In: tamže, s. 69.

⁵ Tamže, s. 83.

⁶ Tamže

intenzívnych kontaktoch s poprednými predstaviteľmi slovenského národného života (M. M. Hodža a pod.), autor náležite zachytil aj aktívnu účasť J. D. Makovického na revolučných udalostiach rokov 1848 – 1849. Ťažisko príspevku však spočíva vo výstižnom priblížení jeho učiteľského pôsobenia na pozícii učiteľa triedy starších dievčat a od 6. novembra 1850 na pozícii rektora – profesora na evanjelickej škole vrbicko-svätomikulášskeho cirkevného zboru. Zdenko Duriška aj v tomto smere čitateľa oboznamuje so spektrom poznatkov, týkajúcich sa okrem iného aj dobového mechanizmu ekonomického zabezpečenia učiteľa školy, spadajúcej pod patronát evanjelickej cirkvi. Za kľúčový prínos štúdie ako celku považujem podrobný popis Makovického úsilí o rozvoj jemu zverenej ľudovej školy vrátane zabezpečovania učebných pomôcok, zbierky nerastov a skamenelín, numizmatickej kolekcie a podobne. Na stranách 103 – 104 sa dozvedáme o presnej skladbe vyučovacích predmetov podľa veku žiakov, o dĺžke vyučovacieho týždňa, o používaných učebniciach a o Makovickým presadzovaných moderných pedagogických metódach (s. 104). Na margo obsahu týchto dvoch strán je však potrebné poznamenať, že prínos načrtnutého obrazu praktického vyučovania by rozhodne zvýšila podrobnejšia špecifikácia dostupnej a použitej pramennej základne.

V línii portrétov významných slovenských učiteľov pokračuje aj v poradí piaty text *Od umelca k učiteľovi. Pedagogické pôsobenie Petra Michala Bohúňa v Liptovskom Mikuláši*, zostavený Rastislavom Moldom. Príspevok je postavený na solídnej základni odbornej literatúry (napríklad monografia Eleny Dubnickej o P. M. Bohúňovi a pod.) a na štúdiu dobových periodík a archívnych prameňov. Táto skutočnosť sa zrkadlí okrem samotného obsahu aj v precízne zostavených bibliografických odkazoch. Predovšetkým chcem vyzdvihnúť štýl príspevku, ktorý prirodzene uchopuje pozornosť čitateľa. Atraktivita témy, samozrejme, prirodzene vyplýva z osobnosti „hlavej postavy“ textu – maliara a učiteľa Petra Michala Bohúňa. Verejnosti je známy predovšetkým svojou umeleckou tvorbou, ním zhotovené portréty popredných národovcov sú unikátnou a nenahraditeľnou pamiatkou, upomínajúcou na život a dielo osobností štúrovskej generácie. Na poslednej strane príspevku Rastislav Molda upozorňuje: „Dnes je Bohúňova maliarska tvorba vnímaná ako súčasť národného hnutia a jeho učiteľské pôsobenie ustúpilo mierne do úzadia.“⁷ Následne autor svoj text uzatvára rekapituláciou zámeru a obsahu predloženého príspevku: „Cieľom kapitoly bolo pripomenúť práve tú etapu jeho života, keď bol nielen maliarom portrétov slovenských národovcov, ale aj učiteľom kreslenia, slovenčiny a nemčiny. Jedenásť rokov, ktoré venoval učiteľstvu, je zaujímavou kapitolou nielen jeho osobného života, ale umožňuje nahliadnuť do širších súvislostí každodenných a opakujúcich sa starostí i radostí učiteľského povolania.“⁸ Môžem konštatovať, že uvedené zámery sa autorovi podarilo naplniť. Získať pohľad na subjektívne prežívanie P. M. Bohúňa umožňuje vhodné použitie pasáží z korešpondencie s jemu blízkymi národovcami (Adolf Záturský, Pavol Dobšinský). Zaujímavo je priblížená samotná pedagogická činnosť P. M. Bohúňa na pôde dievčenských tried evanjelickej a. v. cirkevnej školy v Liptovskom Mikuláši vrátane úspešnej výučby prírodných vied, zemepisu, krasopisu a kreslenia. V tomto smere za podnet k ďalšej vedeckej diskusii považujem potrebu bližšieho vykreslenia Bohúňových pedagogických názorov, čo by rozhodne prispelo k ešte komplexnejšiemu vykresleniu jeho učiteľskej kariéry. Príspevok však čitateľa, rovnako ako

⁷ ĎURIŠKA, Zdenko: Pedagogické pôsobenie Petra Michala Bohúňa v Liptovskom Mikuláši. In: tamže, s. 129.

⁸ Tamže

v prípade predchádzajúcich textov, obohatí o znalosti týkajúce sa v mnohých smeroch veľmi neutušených pomerov, ktoré v danej dobe sprevádzali výkon učiteľskej profesie: nepravidelné finančné zabezpečenie, administratívno-byrokratické prekážky, intrigy a podobne.

Príspevok *Záhradník ľudských duší – pedagogické pôsobenia Ľudovíta Orphanidesa* od autora Stanislava Žižku prináša obraz pôsobenia hybského učiteľa Ľudovíta Samuela Orphanidesa (1818 – 1895). Vyzdvihujem autorov výborný prehľad knižných odborných zdrojov a archívnych prameňov, vrátane korešpondencie zachovanej v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice. Z príspevku sa dozvedáme o okolnostiach Orphanidesovho štúdia a následnom učiteľskom pôsobení v Gočaltove (1840 – 1841), Muránskej Dlhej Lúke (1841), Kameňanoch (1841 – 1848) a nakoniec vo svojom rodisku – hornoliptovskom mestečku Hybe, kde ako učiteľ pôsobil 41 rokov až do odchodu na odpočinok v auguste 1889. V rámci textu je publikovaný pozývaci list predstaviteľov hybskej evanjelickej cirkvi, ktorý odráža nielen Orphanidesovu vynikajúcu učiteľskú povesť, ale aj súbor dobových očakávaní, kladených na miestneho evanjelického učiteľa: schopnosť kvalitne vyučovať jednotlivé predmety vrátane náboženstva, plnenie kantorských povinností, zastupovanie miestneho duchovného, vysoká morálna úroveň učiteľovho života. S využitím zápisnice evanjelickej školy v Hybiach a dobového periodika *Priateľ školy a literatúry* Stanislav Žižka uvádza podrobný program záverečnej skúšky, počas ktorej žiaci preukazovali svoje vedomosti získané počas končiaceho sa školského roka. Miera úspešnosti skúšania predstavovala vizitku práce dotyčného učiteľa – v prípade Ľudovíta Orphanidesa vládla spokojnosť. Taktiež sa dozvedáme o problémoch, vyplývajúcich z faktu, že miestni rodičia na úkor školskej dochádzky zapájali svoje deti do domácich resp. poľnohospodárskych prác. Autor venoval primeranú pozornosť aj Orphanidesovej aktivite na poli učiteľskej spolkovej činnosti. Mapovanie jeho pedagogického pôsobenia však v príspevku nie je obmedzené len na samotnú výučbu, ale aj na spektrum jeho snáh o komplexný rozvoj obyvateľstva – v línii prísne dodržiavaného konfesionalizmu. Vzniká tak historický obraz Ľudovíta Orphanidesa – nielen ako učiteľa, ale najmä ľudovýchovného pracovníka. V tomto smere autor rozkryl Orphanidesove názory na riešenie problému alkoholizmu, jeho úsilie o budovanie školskej knižnice, publikovanie tzv. mravných rozprávok a v neposlednom rade aj angažovanie sa na poli činnosti Matice slovenskej. Za veľmi dôležitú považujem analýzu myšlienkových (a publikovaných) východísk, o ktoré sa Orphanides opieral v pedagogickej, osvetovej a národnobuditeľskej práci. Tento prístup ho viedol k snahe osvojiť si nové pedagogické poznatky, v záujme čoho odoberal spektrum dostupných pedagogických časopisov. Stanislav Žižka približuje celoživotný aktívny záujem Ľudovíta Orphanidesa o ovocinárstvo a včelárstvo, čím vytvoril obraz jeho systematického úsilia o zlepšenie životných podmienok (nielen) v oblasti Liptova aj prostredníctvom pomologickej praxe. Komplexnosť predloženej výpovede vhodne umocňuje exkurz do neraz mimoriadne tragického Orphanidesovho rodinného života. V tomto smere sú k dispozícii presné a detailné biografické údaje. Záverečné zhodnotenie jeho učiteľských kvalít, s využitím spomienok cirkevníkov a žiakov, je do značnej miery subjektívne, nakoľko odráža predovšetkým osobné skúsenosti, názory a v neposlednom rade aj očakávania zainteresovaných osôb.

Ľuboš Kačírek do kolektívnej monografie prispel staťou *Bratislavský učiteľ Eduard Krajňák v národnom hnutí na prelome 19. a 20. storočia*. V jej rámci približuje životné osudy a mnohostranné aktivity (doteraz) pomerne neznámej osobnosti – Eduarda Krajňáka (1848 –

1924), ktorý väčšinu svojho života strávil na poste učiteľa klasických jazykov na bratislavskom rímskokatolíckom gymnáziu. Text predstavuje hodnotný exkurz do problematiky životných osudov osobnosti, usilujúcej sa o účasť na fungovaní slovenského národného hnutia aj v existenčne ohrozujúcich nepriaznivých podmienkach vrcholiacej maďarizácie. Dozvedáme sa množstvo presných faktov, týkajúcich sa učiteľskej prípravy, pedagogického pôsobenia a najmä organizačných ambícií Eduarda Krajňáka. Autor príspevku veľmi vhodne pracoval so zachovanou Krajňákovou korešpondenciou. Za kľúčový prínos textu považujem podrobné priblíženie širokej siete kontaktov, ktoré Eduard Krajňák nadväzoval, udržiaval a rozvíjal s plejádou svojich súčasníkov, aktívnych v národnom živote: slovenských spisovateľov – politikov – národovcov, českých pedagógov (Karol Kálal, František Pastrnek) a predstaviteľov južnoslovanských národov. Dozvedáme sa o okolnostiach Krajňákovej mnohostrannej pomoci, ktorú poskytoval učiteľovi a historikovi Ľudovítovi Vladimírovi Riznerovi pri zostavovaní monumentálneho diela *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900*. S obdobne dôležitými exkurzami, týkajúcimi sa nielen dôležitých kontaktov, ale aj publicistickej činnosti, učiteľského pôsobenia, pedagogických a politických názorov skúmanej osobnosti, sa čitateľ v predloženej texte stretne na každej stránke.

Daniela Fiačanová príspevkom *Učiteľská rodina Ruppeldtovcov* vytvorila obraz života a diela niekoľkých príslušníkov Ruppeldtovského rodu, ktorí sa výrazne zapísali do pedagogicko-kultúrno-konfesijných dejín nielen v regionálnom – liptovskom, ale aj v celoslovenskom kontexte. Súčasťou spektra kultúrno - osvetových aktivít, ktoré rod Ruppeldtovcov charakterizovali, bola aj pedagogická aktivita. Učiteľskú činnosť prvého z výrazných osobností rodu, liptovskomikuláškého učiteľa Karola Klementa Ruppeldta (1840 – 1909), autorka vykreslila v kontexte širokého spektra jeho národnobuditeľských úsilí. V tomto smere chcem podotknúť, že čitateľ má možnosť zahliadnuť spôsoby, prostredníctvom ktorých učitelia veľmi efektívne vychovávali mládež aj mimo samotného vyučovacieho procesu (napríklad na pôde spevokolu Tatran). S uznaním kvitujem stať na strane 191, kde sa čitateľ dozvie zaujímavé fakty, týkajúce sa jednoznačne progresívnych názorov Klementíny Ruppeldtovej ohľadom vzdelávania dievčat za účelom ich ekonomickej nezávislosti. Uvítal by som však uvedenie konkrétnych článkov, ktoré na túto tému Klementína Ruppeldtová publikovala v dobových časopisoch. Hoci je podľa môjho názoru učiteľská služba Karola Klementa Ruppeldta na evanjelickej ľudovej škole v Liptovskom Mikuláši prezentovaná pomerne stručne, úsek prináša dôležité fakty. Okrem doslovne uvedeného vokátora chcem vyzdvihnúť stať na stranách 183 – 184. Pojednáva o učebniciach, ktoré v školskom roku 1876/1877 školský dekan Pavel Čobrda potvrdil pre vrúbicko-svätomikuláškú školu. Ich podrobný súpis umožňuje veľmi presne rekonštruovať obsah vyučovania na tejto konkrétnej evanjelickej škole. Úsek, venovaný schváleným a považovaným učebniciam, považujem za impulz k ďalšiemu hlbšiemu výskumu problematiky obsahu vyučovania na školách v priebehu 2. polovice 19. storočia.

Príspevok Daniely Kodajovej *Učiteľky – prvé akademické povolanie žien* predstavuje mimoriadne kvalitný odborný text, ktorý je skoncipovaný štýlom uchopujúcim pozornosť čitateľa. A to nielen prirodzenou atraktívnosťou témy, ale aj celkovo pútavým spôsobom spracovania. Autorka v príspevku predstavila plejádu žien – prvolezkýň, ktoré našli v sebe odvahu pokúsiť sa o uplatnenie v dovtedy takmer výlučne mužskom svete učiteľského

povolania. Text predstavuje sondu do zásadného fenoménu profesijnej emancipácie žien v kontexte procesu celkovej modernizácie spoločnosti. Daniela Kodajová v závere upozorňuje na skutočnosť, že práve na pôde učiteľského povolania sa začali „lámať ľady“ komplexu predsudkov, vyplývajúcich z dovtedajšieho spoločenského a ideového systému dobových hodnôt: „*Na príklade učiteliek sa realizovala prvá vlna otrasenia stereotypného rozdeľovania príležitostí uspieť podľa rodového kritéria.*“⁹

Čitateľ sa oboznámi s predstaviteľkami niekoľkých generácií, pre ktoré sa cesta k pedagogickej profesii v priebehu 2. polovice 19. storočia postupne stávala schodnejšou. V tomto smere je príznačným neľahký osud prvej diplomovanej učiteľky Ľudmily Kôrkovej (1845 – 1884). Autorka rekonštruuje ostré diskusie, ktoré v súvisi s otázkou učiteľského uplatnenia prebiehali – napríklad v rovine polemiky, týkajúcej sa obavy, že ženy-učiteľky nebudú schopné udržať počas vyučovacieho procesu náležitú disciplínu. Skutočné možnosti žien uplatniť sa na poli školstva vyplývali predovšetkým z platných školských zákonov. Dozvedáme sa o postupnom vývine legislatívnej základne, vymedzujúcej zákonné mantinely podmienok vykonávania učiteľskej profesie predstaviteľkami ženského pohlavia.

Text ako celok charakterizuje riešenie problematiky v kontexte komplexného vývoja uhorského školstva v druhej polovici 19. storočia a v rokoch 1900 – 1918. Odborná príprava budúcich učiteliek sa musela postupne prispôbovať rastu kvalifikačných požiadaviek na osoby pôsobiace na učiteľskom poste. Daniela Kodajová podrobne predstavila proces rozvoja vzdelávacích ustanovizní, ktoré kandidátky na učiteľskú profesiu museli absolvovať: od dievčenských tried vyšších škôl cez zriadenie dievčenských učiteľských ústavov až po postupne sa otvárajúci prístup žien na univerzitnú pôdu.

Príspevok *Juraj Chorvát – kantor, národovec, hudobný skladateľ* z pera Jaroslava Chorváta približuje učiteľskú činnosť nestora evanjelickej duchovnej piesne, ktorý súčasne mnoho rokov pôsobil na poste učiteľa. Pedagogické pôsobenie Juraja Chorváta prebiehalo v nerozlučnej jednote s jeho základnými životnými súradnicami – silným národným povedomím a celoživotným záujmom o hru na organe a komponovanie duchovnej hudby. Juraj Chorvát zanechal po sebe cenné dedičstvo – Veľkú partitúru k *Tranosciu* a k *Zpěvníku evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku*. Tento rozmer jeho pôsobenia do značnej miery prerýva jeho pedagogické povolanie. Autor príspevku Jaroslav Chorvát upozorňuje na skutočnosť, že „*v chválospevoch sa však nezdôrazňuje, že celoživotné dielo harmonizácie náboženských piesní vytvoril popri práci učiteľa na vidieckych evanjelických školách.*“¹⁰ Snaha vyrovnáť tento deficit podľa mňa predstavuje kľúčový prínos príspevku ako celku. Autorovi sa podarilo zmapovať pôsobenie Juraja Chorváta na jednotlivých učiteľských staniach: na Myjave, v Kochanovciach, Veľkej Vsi (dnešná Veličná), Brezovej, na krátkotrvajúcom poste prvého slovenského inšpektora okresu Bratislava (po prevrate v roku 1918) a Malacky, na Starej Turej a napokon v Hrušovciach. Obsah textu Jaroslav Chorvát zhrnul posledným odstavcom, ktorý si pre jeho výstižnosť dovoľím na tomto mieste citovať: „*Juraj Chorvát považoval učiteľské a kantorské povolanie za poslanie. Štyridsaťdva rokov, jeho život prebiehal v elementárnych triedach konfesijných škôl v rozličných lokalitách a bol prepojený hudbou, obranou slovenčiny a rodinným životom. Vo všetkých pôsobiskách zakladal školské knižnice, viedol*

⁹ KODAJOVÁ, Daniela: Učiteľky – prvé akademické povolanie žien. In: Tamže, s. 220.

¹⁰ CHORVÁT, Jaroslav: Juraj Chorvát – kantor, národovec, hudobný skladateľ. In: Tamže, s. 221.

spevokoly, zapájal sa do práce spolkov, ktoré zastupovali záujmy roľníkov, včelárčil, štepil ovocné stromy, publikoval osvetové a pedagogické články a nadovšetko sa venoval hudbe a úprave duchovných piesní.“¹¹ Príspevok je vďaka vykresleniu uvedených aspektov dôležitým kamienkom, dopĺňajúcim mozaiku obrazu slovenského učiteľa druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia v polohe multidimenzionálnej osobnosti.

Na margo príspevku však musím poznamenať, že mi na jeho stránkach chýba hlbšia konkretizácia pedagogickej praxe Juraja Chorváta. V tomto smere by pre čitateľa bola prínosnou podrobnejšia introdukcia do praktizovaných metód výučby, používaných učebníc, zastávaných pedagogických názorov. Hoci treba uznať, že autor uvádza napríklad Chorvátov apel na štúdium diel Jana Amosa Komenského, bez obsirnejšej analýzy pedagogickej náplne jeho pôsobenia text miestami sklzáva do informatívnej popisnosti. Tento kritický komentár však v žiadnom prípade nemá za cieľ znížiť ocenenie príspevku, ktorý inak dynamicky vykresľuje Chorvátov krátky martinský pobyt v prípravnej triede pre štúdium na slovenských evanjelických gymnáziách, gymnaziálne štúdium v Přerově a prináša exkurz do jeho životných podmienok, spolkovkej činnosti a účasti na šírení časopisov a národne orientovanej literatúry. Téma zápasu Juraja Chorváta s nepochopením autorít a so systematickým prenasledovaním zo strany aktérov maďarizačnej odnárodňovacej politiky je v texte načrtnutá veľmi pútavo a podľa mňa predstavuje látku na podrobnejšie spracovanie v podobe samostatnej štúdie. Rovnako môj apel na doplnenie faktov, týkajúcich sa metód, foriem a postupov vyučovania, je predovšetkým podnetom k ďalšiemu spracovaniu problematiky.

Slavomír Michálek svoj príspevok *Dva piliere evanjelickej Brezovej – Ján Lichner (zakladateľ prvej slovenskej meštianky) a Štefan Ciran (pán učiteľ, aj keď neučil)* situuje už do 20. storočia. Analyzuje osudy dvoch osobností spätých s prostredím Brezovej pod Bradlom – evanjelického farára Jána Lichnera, pôsobiaceho v tomto mestečku v rokoch 1909 – 1951 a Štefana Cirana - výraznej osobnosti miestneho kultúrneho života. Text približuje ich osudy, prebiehajúce v dvoch základných líniiach: realizácia osobných ideálov verzus zložitost' doby, ktorá sa niesla v znamení opakujúcich sa tlakov zo strany vládnucich režimov. Príspevok je charakteristický nielen informačnou presnosťou, ale aj potenciálom čitateľa zaujať uvedením niektorých zaujímavostí, vrátane spomienok obidvoch hlavných aktérov. Text môžem z týchto dôvodov označiť za perfektný príklad mikrohistorickej sondy, kreujúcej historický obraz života a diela regionálne pôsobiacich osobností v kontexte vyobrazenia dejinného vývoja v celoštátnej rovine. Ten prirodzene (v mnohých prípadoch vyslovene deštruktívne) ovplyvňoval dianie v menších regiónoch a sídlach.

Matej Hanula v obsiahlej štúdií *V službách štátu, vzdelávania a strany. Karol Treský, František Vřeský, a Pavol Teplanský: tri odlišné príklady spolupráce učiteľov s agrárnou stranou v medzivojnovom období* s využitím vedeckých metód historického výskumu analyzoval špecifický fenomén, charakteristický pre politické dianie v 1. Československej republike. Na príklade troch vybraných osobností – jedného učiteľa a dvoch školských inšpektorov – autor rekonštruje fenomén prelínania školskej a politickej sféry, konkrétne pod taktovkou agrárnej strany. Osoba učiteľa resp. pracovníka rezortu školstva sa v medzivojnovom období stala objektom záujmu vzájomne súperiacich politických subjektov, čo Matej Hanula v rámci príspevku čitateľovi podrobne približuje. Dovolím si vyzdvihnúť

¹¹ Tamže, s. 231.

napríklad stať pojednávajúcu o ovocinárskej a záhradníckej škole v Eberharde (dnešné Malinovo), ktorú pod svojím vedením rozvinul inšpektor – agrárnik František Vřeský.

Textom, nazvaným *Šlachetné perpetuum mobile slovenského vzdelávania a školstva – Ferdinand Písecký a učiteľský ústav v Modre*, historik Peter Macho čitateľovi predkladá odbornú rekonštrukciu pôsobenia riaditeľa Masarykovho prvého československého štátneho učiteľského ústavu v Modre a neskôr vysokého školského úradníka Ferdinanda Píseckého. Príspevok Petra Macha podrobne mapuje spôsob, ktorým Ferdinand Písecký úspešne riadil modranský učiteľský ústav v intenciách ambície realizovať odbornú a osobnostnú prípravu novej učiteľskej generácie, ktorá už štúdiom absolvovala v realite československého štátu. Čitateľ má možnosť oboznámiť sa nielen so zložitými pomermi, ktoré formovanie nového zamerania a obsahu učiteľskej prípravy sprevádzali, ale aj s Píseckého rodinným životom a jeho schopnosťou pozitívne usmerňovať spektrum užitočných mimoškolských aktivít.

Prelomové obdobie rokov 1918 – 1920, nesúce sa v znamení zložitého prechodu z uhorských pomerov do novej skutočnosti československého štátu, vytvára tematický rámec ďalšieho príspevku. Karol Hollý v texte *Priebeh a ideologické dôsledky mocenského prevratu na gymnáziu v Banskej Štiavnici v roku 1919. K politickej funkcii učiteľov na gymnáziu v medzivojnovom období cez prizmu príbehu banskoštiavnického gymnázia* analyzuje transformáciu školskej politiky v súradniciach nástupu diametrálne odlišnej štátoprávnej reality. Čitateľ sa zoznamuje so širokým diapazónom poznatkov, týkajúcich sa nasledovných tém: úradná premena piaristickej cirkevnej inštitúcie na štátne reálne gymnázium, zásadné personálne zmeny determinované dobovou napätou situáciou, riešenie problému maďarsky hovoriacich študentov, previerky spoľahlivosti, príchod a peripetie českých pedagógov. Pomerne značný priestor je venovaný priblíženiu procesu adaptácie ideí čechoslovakizmu, ktorý výrazne ovplyvňoval prevádzanie školských slávností (napríklad narodeniny prezidenta T. G. Masaryka a podobne). V rámci epilógu autor konštatuje, že „V každom prípade banskoštiavnické gymnázium je pre pochopenie stratégií zotrvania (či už úspešných alebo nie) učiteľských alebo profesorských elít na svojich postoch v čase politických zlomov veľmi dobrým zdrojom.“¹² Pre pochopenie tohto fenoménu predstavuje predložený príspevok užitočný zdroj, predstavujúci výsledok dôkladného archívneho výskumu.

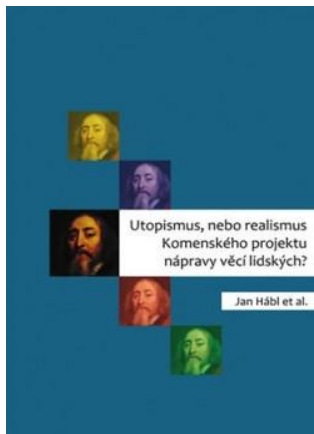
Posledný príspevok *Pavel Gallo a rozvoj slovenského školstva v medzivojnovom období* z pera Anny Bockovej publikáciu uzatvára sondou do pôsobenia ďalšieho výrazného interpreta prestavby školstva do novej československej podoby po roku 1918. Konkrétne sa jedná o školského inšpektora Šarišskej župy (v rokoch 1919 – 1929) Pavla Galla, ktorý sa zaslúžil o konsolidáciu a budovanie poprevratového československého školstva v oblasti Šariša. Rovnako, ako v prípade predchádzajúcich textov, príspevku nemožno vytknúť žiadne zásadné nedostatky. Autorka zrekonštruovala širokú paletu aktivít, ktoré Pavol Gallo vo svojej funkcii realizoval v kontexte komplikovanej situácie, ktorá sa po zrode mladého československého štátu naplno premietla aj do školskej oblasti. Chcem vyzdvihnúť vhodný výber citátov z *Pamätí*, napísaných Pavlom Gallom. Záverečná časť textu nám podáva obraz náročného záveru Gallovej kariéry, ktorú po vzniku 1. Slovenskej republiky v roku 1939 ukončilo predčasné penzionovanie. Autorka tak zatiahla oponu za tematickým a chronologickým korpusom predloženej kolektívnej monografie, ktorá by nepochybne mohla

¹² HOLLÝ, Karol: Prevrat na gymnáziu v Banskej Štiavnici v roku 1919. In: Tamže, s. 321.

v mapovaní osudov slovenských pedagógov kontinuálne pokračovať prakticky až do súčasnosti.

V záverečnom zhodnotení zostavovateľa kolektívnej monografie výstižne zhrnuli jej obsah a prínos do vedeckej diskusie – s ohľadom na všestranné pôsobenie slovenských učiteľov v priebehu dlhého 19. storočia. Záverečná časť publikácie disponuje solídnym pomocným aparátom, ktorý sprehládni a zefektívni štúdium jednotlivých príspevkov (zoznam prameňov a literatúry, medailóny autorov a menný register). V prípade bohatej obrazovej prílohy by som uvítal uvedenie jednotlivých portrétov a ilustrácií priamo v rámci jednotlivých štúdií, čo by podľa môjho názoru umocnilo názornosť prezentovaných faktov. Na úplný záver si dovoľím deklarováť nádej, že kolektívna monografia *Sláva šľachetným VI. Učiteľ je okno do sveta a života* bude v budúcnosti predstavovať len prvú položku v portfóliu publikácií podobnej proveniencie, ktoré budú pokračovať v odkrývaní individuálnych osudov, pedagogického a spoločenského pôsobenia viac aj menej známych učiteľov a pedagogických pracovníkov minulosti.

Martin Gabčo
(Múzeum školstva a pedagogiky)

HÁBL, Jan et al. *UTOPIZMUS, NEBO REALIZMUS KOMENSKÉHO PROJEKTU NÁPRAVY VĚCÍ LIDSKÝCH?* Hradec Králové: Pedagogická fakulta a Pavel Mervart, 2019. 280 s. ISBN 978-7464-409-1.

V novembri minulého roka sme si pripomenuli 350. výročie od úmrtia J. A. Komenského – učiteľa národov, no predovšetkým výnimočného teológa, filozofa a pedagóga, ktorý napriek ťažkým životným skúškam nikdy nestratil vieru. Vieru, že výchova a vzdelávanie predstavujú jednu z dôležitých ciest pri zmene spoločnosti. Jeho práce predstavovali cestu od skvalitnenia výchovy a vzdelávania k univerzálnej náprave vecí ľudských – vedy, politiky, náboženstva teda všenápravy celého ľudstva. Ľudský život má byť o hľadani najvyššieho dobra (*summum bonum*). Vo svojich úvahách pripustil, že to je náročná úloha, ale určite nie nedosiahnuteľná. Čo z Komenského vízie nápravy vecí ľudských, ktorá vznikla v 17. storočí je aktuálne a inšpiratívne aj v 21. storočí? Síce nežijeme v dobe celoeurópskeho náboženského konfliktu ako Komenský, no častokrát máme pocit, že aj dnes sú veci ľudské pokazené a mnohí chceme veriť, že neprepadli úplnej skaze. Odpoveď na otázku, nakoľko boli Komenského plány realistické alebo utopické čitateľ nájde na stránkach monografie, ktorá spojila spolu trinásť autorov. Práca je rozdelená na tri časti, ktoré analyzujú Komenského všenápravné dielo z historickej, pedagogicko-psychologickej a filozoficko-teologickej perspektívy. Editorom a dušou monografie je Jan Hábl, ktorý sa dlhodobo venuje osobnosti a dielu J. A. Komenského a stojí aj za edukačným projektom Komenský2020 (viac na www.komensky2020.cz).

Cieľom prvej časti – **Historická perspektíva** je poukázať na historický kontext vzniku *Všeobecnej porady o náprave vecí ľudských (De rerum humanarum emedatione consultatio catholica)*, aké boli vplyvy a čo formovalo Komenského poňatie univerzálnej nápravy ľudstva. Existovali podobné projekty? Ako historici s odstupom takmer štyristo rokov hodnotia význam tohto diela? Jan Kumpera v kapitole s názvom *Čech Comenius. Utopický vizionár či priekopník európskej integrácie* poukazuje na to, že Komenského vízia vychádza z kontextu európskeho humanizmu a tradície českej reformácie v podobe idey českého husitstva, ktoré sa nepochybne zrkadlili v dedičstve Jednoty bratskej. Jednota bratská usilovala o nápravu jednotlivca prostredníctvom vzdelanosti a étosu kresťanskej lásky. V druhej kapitole s názvom *Zlatý sen o človeku alebo obraz reality v Komenského Pansofie* Radim Červenka objasňuje napätie medzi dvomi antropologickými protipólmi. Na jednej strane idealistický obraz o stave ľudstva a na druhej strane každodenná realita, ktorá je pokazená a pokrivená, nedokonalá. Veci ľudské sú pokazené, no človek disponuje aktivitou to prekonať a pokúsiť sa o spásu. V tretej kapitole autor David I. Smith s názvom *Bolo by dobré mať raj. Komenský o žiakoch včera a dnes* na pomedzí histórie a pedagogiky analyzuje Komenského koncept „rajov“ alebo „záhrad“, ktorých úlohou bolo prepájať telesný, rozumový, morálny, vzťahový a duchovný rozmer učenia. Autor na príkladoch skúseností dnešných žiakov s učením poukazuje na to, že Komenského poňatie učenia je aktuálne aj dnes.

Druhú časť monografie – **Pedagogicko-psychologická perspektíva** pojednáva o edukačnom aspekte *Všeobecnej porady*. Aký je význam *Pampédie* v celkovej reforme všenápravy? Sekciu otvára príspevok Karla Rýdla s názvom *Len vzdelaný človek premení svet v duchu humanizácie*. Autor sa zamýšľa nad vplyvom vonkajších udalostí, ktoré ovplyvnili Komenského život a utvárali jeho životnú filozofiu a zamýšľanie sa nad zmyslom ľudskej existencie. Dvojica autorov Miroslav Procházka a Miluše Vítečková v príspevku *Komenského poňatie výchovnej premeny spoločnosti v kontexte jeho sociálneho a pedagogického myslenia* predstavujú analýzu vybraných súvislostí štvrtej (*Vševýchova – Pampedia*) a šiestej (*Všenáprava – Panorthosia*) časti *Všeobecnej porady*. Poukazujú na spoločenský význam Komenského diela ako prvý a originálny apel na sociálno-výchovnú prácu. V druhej časti príspevku predstavujú výsledky vlastného výskumu realizovaného na poslucháčoch učiteľského štúdia, ktorého cieľom bolo zistiť ako je Komenského posolstvo *Všeobecnej porady* tradované v názoroch súčasných študentov. Dana Hanesová v príspevku *Aby žiadny človek neupadol v nečloveka. Komenského volanie po náprave z pohľadu súčasného pedagóga* prináša stručný prehľad dobového pozadia a charakteristiku Komenského antropologických východísk a tiež zásady súčasnej humanisticky orientovanej pedagogiky. Zaujímavá je autorkina snaha o syntézu výchovnej reality a transcendentálneho ukotvenia človeka, ktoré boli pre Komenského paradigmu výchovy typické. Psychologickú perspektívu Komenského diela predstavuje Radka Skorunková v príspevku s názvom *Edukačné plány J. A. Komenského z hľadiska vývojovej a sociálnej psychológie*. Predstavuje psychologické aspekty sebeckta, ktoré Komenský považoval za príčinu všetkých problémov ľudskej spoločnosti. Autorka dospela k názoru, že edukačné plány, ktorých cieľom je dosiahnuť už vyššie spomenuté *summum bonum* je z hľadiska psychológie a poznania o vrodených a získaných psychických zdrojoch sebeckého správania sa človeka utopické, no humanizačné úsilie Komenského diela je dôležité z celkového motivačného hľadiska.

Tretia časť predstavuje **Filozoficko-teologickú perspektívu**. Filozofi i teológovia analyzujú myšlienkové a ideové pozadie Všeobecnej porady o náprave vecí ľudských. Hľadajú odpovede na otázky z akých filozofických, antropologických a teologických východísk vychádza Komenského snaha o emendačnú/nápravnú víziu. Pavel Floss v príspevku *Filozofické základy Komenského emendačného konceptu* spája špecificky antropologické a filozofické východiská Komenského diela. Autor poukazuje na aktuálnosť Všeobecnej porady a jej reformátorsky odkaz, nakoľko aj dnešná spoločnosť prekonáva svoje krízy: ekonomické, ekologické, mravné a môžeme sa v mnohom inšpirovať myšlienkami univerzálnej nápravy. Pavel Hošek prezentuje teologické východiská a predstavy, ktoré videli Komenského k vypracovaniu projektu Všenápravy v príspevku s názvom *Ako v nebi, tak i na zemi: Teologické východiská Komenského Všenápravy*. Autor tvrdí, že Komenského špecifické teologické východiská sú neoddeliteľné od jeho pedagogických a emendačných návrhov a podčiarkujú Komenského teologické zdroje optimizmu a univerzalizmu. Špecifické spojenie morálky, výchovy a etiky analyzuje v štúdiu *Komenského poňatie blaženosti a jeho platónsko-aristotelovská konotácia* Daniel Krámský. Poukazuje na Platónom definované cnosti ako múdrosť, statočnosť, umiernenosť, spravodlivosť a dopĺňa ich Aristotelovým dorazom na prax lebo cnosti sa pestujú skrze skutky a teda sú podľa Komenského predpokladom na nápravu človeka. Súhrn štruktúry a obsahu Komenského metafyziky je obsahom príspevku Zuzany Slobodovej *Pojem Boh a pojem pravda v Komenského metafyzických spisoch*. Autorka odкрýva v čom je Komenského koncept metafyziky unikátny a ako ho možno využiť v dnešnom vzdelávaní. Posledným príspevkom nielen tretej filozoficko-teologickej časti, ale celej monografie je príspevok Jana Valeša s názvom *Veci podstatné, služobné a prípadne vo Všeobecnej porade*, v ktorom predstavuje učenie Jednoty bratskej v otázkach tzv. podstatných, služobných a prípadných, ktorých vplyv sa v Komenského diele netýka len poňatia cirkvi a jej obnovy, ale týka sa jeho antropologických a emendačných východísk.

Hoci je text publikácie vedecký, jedinečným spôsobom nahliada a spracúva v širšom kontexte Komenského trpezlivé úsilie o ľudskosť. Prostriedkom všeobecnej nápravy nie je len tolerancia a ohľaduplnosť ku všetkým, ale aj neustála kultivácia v podobe celoživotného vzdelávania, kultivácia politiky a kultivácia náboženstva. Aj dnes sa ukazuje, že kultivácia spoločenských vzťahov je nevyhnutná a inšpirovať sa môžeme aj v Komenského diele.

Janka Medved'ová
(Katedra pedagogiky a andragogiky,
Filozofická fakulta UK)

SPRÁVY

Medaile sú už rozdané. Správa z 13. ročníka dejepisnej olympiády

Napriek prekážkam, ktoré kládol „pandemický“ školský rok 2020/2021 spoločným stretnutiam, Iuventa – Slovenský inštitút mládeže, organizátor Dejepisnej olympiády (DO) spoločne so Slovenskou komisiou (SK DO) úspešne usporiadali 13. ročník tejto postupovej súťaže žiakov základných a študentov stredných škôl. Súťaž od jej vzniku odborne garantuje a podporuje produkciou knižných titulov z vlastnej tvorby Historický ústav Slovenskej akadémie vied.

Dejepisná olympiáda sa už po druhý raz uskutočnila v online priestore. Po prvýkrát sa tak stalo na záver 12. ročníka DO v septembri 2020, keď svoje projekty v celoštátnom kole predstavili 13-sti študenti kategórie A, B. Projekty, tak ako to vyžadujú pravidlá súťaže, písali na zadanú tému podľa pravidiel tvorby štúdií a článkov pre odborné historické časopisy. Žiaľ, pre ostatné kategórie C, D sme krajské ani celoštátne kolo v daných podmienkach nedokázali zorganizovať dištančne. Školské a okresné kolá sa konali prezenčne ešte pred vyhlásením núdzového stavu.

Organizátori súťaže aj Slovenská komisia DO optimisticky predpokladali, že sa ďalší 13. ročník DO už nebude konať dištančne, ale tradičným spôsobom. V takom prípade sa účastníci stretávajú v niektorom zo zaujímavých, na históriu bohatých miestach Slovenska. Súčasťou súťaže je riešenie testov, ktoré pripravujú pre všetky kategórie autorské kolektívy odborníkov, zložených z pedagógov základných, stredných a vysokých škôl. Stredoškóľáci, okrem testovej časti, pred porotou obhajujú projekty. Predstavujú ich aj v powerpointovej verzii. Všetci účastníci celoštátneho kola, „malí“ - základoškóľáci aj „veľkí“ - stredoškóľáci a komisia sa po súťažnej časti stretnutia tešíme na spoločné chvíle strávené na výlete, ktorý je neodmysliteľnou súčasťou každého ročníka celoštátneho kola DO. A tiež na večerný workshop účastníkov súťaže s členmi poroty, komisií a organizátormi. Nuž, tak to bolo v nedávnej minulosti, na ktorú dúfam nebudeme spomínať ako na historický spôsob konania Dejepisnej olympiády...

Epidemiologická situácia však ani v šk. roku 2020/2021 nedovolila konanie súťaže tradičným spôsobom. Preto sa v priebehu školského roka všetky časti postupovej súťaže odohrali dištančne, i keď sme mali pripravenú aj tradičnú formu súťaže. Súťažiaci zo stredných škôl si mohli opäť vybrať tému projektu, ako bola uvedená v metodicko - organizačných pokynoch, prispôbených dištančnej forme súťaže. V kategórii A mohli spracovať ľubovoľnú tému z histórie regiónov Slovenska a v kategórii B tému *Kultúrne dedičstvo Slovenska – spoločné dedičstvo ľudstva*. Pre testy základných škôl kategórie E a F Slovenská komisia DO vybrala ako zastrešujúcu tému *Stredovek – život na vidieku, v mestách, v kláštoroch a v štátoch*, pre kategórie C a D tému *Významné stredoveké štáty – osobnosti a udalosti v Anglicku, vo Francúzsku, v Svätej ríši rímskej a v Pápežskom štáte*.

Vedomostné testy celoštátneho kola sa uskutočnili online 26. apríla 2021. Záver celoštátneho kola 13. ročníka, ktoré sa konalo 27. apríla obohatilo stretnutie SK DO a súťažiacich prostredníctvom videokonferencie. Členovia Slovenskej komisie DO dostali vopred projekty a videoprezentácie súťažiacich, ako to predpisujú pravidlá súťaže. Počas

videokonferencie súťažiaci erudovane reagovali na otázky z posudkov oponentov a členov komisie.

Vo všetkých kategóriách DO sa v šk. r. 2020/2021 zúčastnilo okresných kôl 2432 žiakov a študentov, krajských kôl 482 a na celoštátnom kole súťažilo 40 žiakov a študentov. Víťazom 13. ročníka DO v kategórii A sa stal Samuel Sebastián Očkaík z Gymnázia sv. T. Akvinského v Košiciach. Na druhé miesto patrí Michaele Krebesová z Gymnázia V. B. Nedožerského v Prievidzi a na 3.miesto Barbare Varovej z Gymnázia M. R. Štefánika v Nových Zámkoch. V kategórii B prvé miesto obsadil Jakub Judiny z Gymnázia L. Štúra v Trenčíne. Na druhom mieste bol Oliver Drapecký z Gymnázia Grösslingová v Bratislave a tretie miesto získala Lucia Balážová z Gymnázia V. B. Nedožerského v Prievidzi. V kategórii C získal prvé miesto Martin Halčín zo Spojenej školy, Školská 5 z Lendaku, druhé miesto obsadil Oliver Novák zo Súkromnej základnej školy DSA v Lučenci a na treťom mieste sa umiestnil Dominik Marton zo Základnej školy, Mládežnícka 3 v Košiciach. V kategórii D obsadila prvé miesto Iryna Slyvka zo Základnej školy M. R. Štefánika v Trebišove, druhé miesto získala Rebecca Korbelová zo Základnej školy, Malokarpatské námestie 1 v Bratislave a tretie miesto získal Filip Grúň zo Základnej školy A. Kmeťa v Leviciach. Všetci víťazi získali medailu, diplom, knižné a finančné dary.

Víťazom súťaže a učiteľom, ktorí ich na súťaž pripravovali sme zablahoželali opäť, len na záver videokonferencie, v online priestore. Nuž a tešíme sa na ďalšie stretnutie na 14. ročníku Dejepisnej olympiády, či už tradičnou alebo dištančnou formou.

Lubica Kázmerová
(predsedníčka SK DO)

Katarína Filipová
(tajomníčka SK DO)

ANOTÁCIE

Zborník z piateho ročníka Stretnutia priateľov regionálnej histórie II. Hradište: OZ Priatelia histórie Novohradu, 2019. S. 324 – 559. ISBN 978-80-973441-1-5.

Zborník je venovaný dejinám školstva a učiteľstva v Novohradskom regióne. Takmer dve desiatky autorov spracovalo na základe archívneho výskumu prehľadnú štúdiu o školstve v regióne, stručnú históriu škôl v jednotlivých obciach a ich osadách či učiteľských osobnostiach. Ide o príspevky, ktoré rozširujú poznanie vývoja školstva v regióne a dopĺňajú obraz vývoja školstva na Slovensku.

(vm)

Kudláčová, B. (Ed.): Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 – 1989. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019. 441 s. ISBN 978-80-568-0369-1.

Zborník završuje sériu prác, ktoré vznikli v rámci bádateľského tímu pod vedením B. Kudláčovej na Trnavskej univerzite. Zachytáva štúdie metodologického charakteru, spoločensko-filozofického a politického kontextu, vývoja a recepcie pedagogického myslenia, školskej a mimoškolskej činnosti v rokoch 1945 – 1989, ktoré v doterajšom historicko-pedagogickom priestore citelne chýbali.

(vm)

Klempay, M.: Dejiny školstva v Demjate. Prešov: Michal Vaško – Vydavateľstvo, 2020. 168 s. + 56 s. obr. príl. ISBN 978-80-8198-045-9.

Regionálny historik pedagogiky Martin Klempay po vydaní monografie o dejinách školstva v Tulčíku pristúpil k spracovaniu dejín školy ďalej východoslovenskej obce Demjata. Viac ako jej storočnú históriu s dôrazom na 20. storočie dokumentuje na základe štúdia dostupných archívnych a sekundárnych materiálov, knihu doplnil aj o históriu obce a jej obsah rozšíril aj o bohatú obrazovú prílohu.

(vm)

Koritenská, Pavla: Školní obrazy ve sbírce Muzea východních Čech v Hradci Králové. Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, 2020. 134 s. ISBN 978-80-87686-24-9.

Odborná kurátorka Múzea východných Čiech PhDr. Pavla Koritenská ako výsledok svojho výskumu predstavila súbor školských obrazov od päťice autorov. Na stránkach publikácie sú jednotlivé školské obrazy, deponované v zbierkovom fonde „Školstvo“ v rámci štyroch hlavných kapitol.

(mg)

Múzeum školstva a pedagogiky 2015 – 2020. Bratislava: CVTI SR – Múzeum školstva a pedagogiky, 2020. 37 s. ISBN 978-80-89965-42-7.

Prehľadne spracovaná správa o činnosti Múzea školstva a pedagogiky za uplynulé päťročie podáva dobrý obraz jej činnosti v oblasti mapovania histórie školstva a pedagogiky na Slovensku. Práca vychádza pri príležitosti 50. výročia jeho vzniku.

(vm)

Nemec, Miroslav – Víttek, Peter (eds.): Kronika školského inšpektorátu v Lipt. Sv. Mikuláši. Ružomberok: Society for Human Studies, 2020. 198 s. ISBN 978-80-972913-6-5

Vydanie kroniky školského inšpektorátu v Lipt. Sv. Mikuláši z rokov 1919 – 1938 v knižnej forme. Okrem samotného textu kroniky publikácia zahŕňa dvojicu úvodných štúdií – prvá pojednáva o historickom vývoji liptovského školstva, zatiaľ čo druhý text čitateľovi približuje osobnosť školského inšpektora Miloša Janošku, ktorý je autorom predloženej školskej kroniky. Záverečná časť je vybavená bohatým vedeckým aparátom.

(mg)

Danišková, Z.: Vývoj univerzitnej idey. Trnava: Typi universitatis Tyrnaviensis, 2020. 132 s. ISBN 978-80-568-0270-0.

Štúdia sleduje problematiku ponímania univerzity aj z pohľadu jej historického vývoja (Bologna, Paríž a ďalšie), cez názory filozofov a vzdelancov nasledujúcich storočí až k súčasným koncepciám budovania univerzít.

(vm)

Pokyny pre autorov

Periodikum Historicko – pedagogické fórum, vydáva Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave, dočasne vychádza 1x ročne ako dvojčíslo elektronickou formou, registrovaný pod číslom ISSN 1338-693X. Uverejňuje pôvodné autorské príspevky v kategóriách Dejiny školstva a pedagogiky, Školské múzejníctvo, Recenzie, Anotácie, Kronika a Správy.

Sú vítané odborné príspevky z histórie pedagogického myslenia, dejín jednotlivých škôl a osobností z oblasti školstva a pedagogiky. Pri príprave príspevkov žiadame autorov o dodržiavanie citačnej normy STN I SO 690 – Dokumentácia, poznámky a citácie udávať vo forme poznámok pod čiarou k aktuálnej strane, zarovnanie textu do bloku. K príspevku je potrebné pripojiť abstrakt v slovenskom jazyku na max. 10 riadkov, kľúčové slová, použitú literatúru a stručný životopis autora s kontaktom. Obrázky a tabuľky je potrebné označiť číslom a stručným popisom. Prosíme používať písmo Times New Roman, veľkosť 12, jednoduché riadkovanie.

Adresa redakcie

Múzeum školstva a pedagogiky
Charkovská 1, 841 07 Bratislava

Kontakty na redakciu

PhDr. Vladimír Michalička, CSc., vladimir.michalicka12@gmail.com
Mgr. Miroslava Slezáková, PhD., Múzeum školstva a pedagogiky,
miroslava.slezakova@cvtisr.sk, +421 917 693 235

Dátum vydania č. 1 - 2 / 2021: august 2021

Časopis je voľne stiahnuteľný na webovom sídle Múzea školstva a pedagogiky
msap.sk/historicko-pedagogicke_forum.

Číslo 1–2/2021 Historicko – pedagogického fórum (Internetový časopis pre dejiny pedagogiky a školské múzejníctvo) zostavila dočasná redakčná rada: PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (Bratislava), Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. (Prešov), PhDr. a ThMgr. Libor Bernát, CSc. (Trenčín), Mgr. Miroslava Slezáková, PhD. (Bratislava), Mgr. Martin Gabčo, PhD. (Bratislava).

Technická spolupráca: Mgr. Zuzana Kunšteková. (Bratislava).

Dátum uzávierky: 31. august 2021